



STÁTNÍ DOHLED NAD CÍRKVEMI V OKRESU LIBEREC V LETECH 1956-1969

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T043 – Učitelství německého jazyka pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Monika Šálková**
Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.



ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Monika Šálková**
Osobní číslo: **P13000967**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství německého jazyka pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1956-1969**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V únoru 1948 se KSČ stala monopolní držitelkou moci v zemi. Okamžitě začala provádět taková opatření, která měla zajistit stabilitu nového režimu. Mezi největší protivníky KSČ byly řazeny církve, především katolická církev. Nově ustanovená komunistická moc vybudovala aparát kontrolující a omezující církevní život. Jeho nejnižším článkem se staly okresní národní výbory, v jejichž rámci působili okresní církevní tajemníci.

Tato práce navazuje na předchozí bakalářskou práci posluchačky, která se zabývala státním dohledem nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956, a bude sledovat státní dozor a reglementaci v oblasti církví a náboženských společností v okrese Liberec v další fázi komunistického režimu a to v období od zrušení Státního úřadu pro věci církevní v roce 1956 po porážku reformního hnutí v roce 1969. Práce se bude zabývat organizačním zakotvením a personálním zajištěním dohledu nad církvemi a náboženskými společnostmi a bude sledovat vývoj a aplikaci celostátní politiky na příkladu jednoho okresu. Práce bude vycházet především z pramenů.

V prvé řadě budou prostudovány materiály okresního a krajského církevního tajemníka uložené ve fondech Okresní národní výbor Liberec a Krajský národní výbor Liberec ve Státním okresním archivu v Liberci a Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Průzkum bude také proveden v Národním archivu především ve fondu Ministerstvo školství a kultury. V obecně historických pasážích bude práce vycházet z příslušné literatury a tiskem vydaných pramenů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BALÍK, Stanislav/HANUŠ, Jiří: Katolická církev v Československu 1945-1989, Brno 2007.

DEMEL, Zdeněk: Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu na příkladu jihočeského regionu, Brno 2008.

KAPLAN, Karel: Československo v letech 1953-1966, Praha 1992.

LUXMOORE, Jonathan/BABIUCHOVÁ Jolanta: Vatikán a rudý prapor. Zápas o duši východní evropy. Studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států, Praha 2003.

PAVLÍK, Jan: Budou Vás vydávat soudům. Dějiny české provincie T. J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990, Praha 1995.

VLČEK, Vojtěch: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964, Olomouc 2004.

Vedoucí diplomové práce:


PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **13. prosince 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **12. prosince 2014**



doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 13. prosince 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala všem, kteří mi pomohli při shromažďování materiálů a archivních pramenů a kteří podpořili vznik této diplomové práce. Velké díky patří především PhDr. Jaroslavu Pažoutovi, Ph.D. za odborné vedení a za poskytnutí řady rad a připomínek. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině, která mě po celou dobu studia podporovala a motivovala.

Anotace

Předložená diplomová práce se zabývá církevněpolitickou situací v okrese Liberec v letech 1956-1969. Jejím hlavním cílem je popsat mechanismus státního dohledu nad církvemi a náboženskými společnostmi v daném okrese. Práce podrobněji popisuje aparát sloužící ke kontrole církevního života v období po zrušení Státního úřadu pro věci církevní. V nižších složkách se na úrovni národních výborů nacházela církevní oddělení krajské a okresní úrovně. V čele těchto oddělení stál církevní tajemník, který uváděl celostátní církevní politiku do praxe. Práce obsahuje informace o personálním složení obou církevních oddělení a konkrétněji se věnuje aplikaci církevní politiky v okrese Liberec.

Klíčová slova:

Církev, církevní politika, církevní tajemník, Krajský národní výbor v Liberci, Liberecko 1956-1969, Okresní národní výbor v Liberci, pražské jaro

Annotation

This diploma work focuses on the political situation of the church in the Liberec region between 1956 and 1969. The main aim was to describe the state control of the church and religious societies in region. The work describes in detail the apparatus serving to monitor church life in period after dissolution of The State Bureau. In lower parts on the national committees there were the church's county and regional departments. A church secretary led this department. He was responsible of implementation of national church policy. The work contains information and details about the personnel structure of both church departments and more concretely it is aimed on the application of church policy in the Liberec region.

Key words:

Church, church policy, church secretary, Regional National Committee in Liberec, Liberec region 1956-1969, National Committee of the Liberec County, Prague Spring

Die Annotation

Die vorgelegte Diplomarbeit beschäftigt sich mit der kirchlich-politischen Situation im Bezirk Liberec zwischen den Jahren 1956-1969. Ihr Hauptziel war den Mechanismus der Staatsaufsicht über den religiösen Institutionen und Vereinen im Bezirk Liberec zu beschreiben. Die Arbeit beschreibt ausführlich den Apparat, der zu der Kontrolle des Religionslebens nach der Abschaffung des Staatsamtes für die religiösen Angelegenheiten diente. In den niedrigeren Bestandteilen befanden sich, auf dem Niveau des Nationalkomitees, die religiösen Kreis- und Bezirksabteilungen. An der Spitze dieser Abteilungen stand der Kirchensekretär, der die religiöse Staatspolitik in die Praxis eingeführt hat. Die Arbeit enthält die Informationen über die personale Struktur in beiden religiösen Abteilen und konkreter befasst sich mit der Anwendung der Staatskirchenpolitik im Bezirk Liberec.

Die Stichwörter:

Die Religion, die Kirche, die Kirchenpolitik, der Kirchensekretär, das Kreisamt in Liberec, das Gebiet Liberec in den Jahren 1956-1969, das Bezirksamt in Liberec, Prager Frühling

Obsah

ÚVOD.....	9
1. LITERATURA A PRAMENY.....	11
2. VZTAH STÁTU A CÍRKVÍ V ČESKOSLOVENSKU.....	14
2.1 OBDOBÍ OD KONCE DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY DO ÚNORU 1948.....	14
2.2 CÍRKEVNĚPOLITICKÁ SITUACE PO ÚNORU 1948.....	16
2.3 KATOLICKÁ AKCE.....	19
2.4 CÍRKEVNÍ ZÁKONY.....	20
2.5 CÍRKEVNĚPOLITICKÁ SITUACE OD VYDÁNÍ CÍRKEVNÍCH ZÁKONŮ..	23
2.6 IZOLACE BISKUPŮ.....	15
2.7 OMEZENÍ A LIKVIDACE ŘEHOLNÍCH ŘADŮ.....	25
2.8 SLIB VĚRNOSTI KATOLICKÝCH BISKUPŮ A SNAHA OVLÁDNOUT NIŽŠÍ KLÉR.....	28
2.9 NEKATOLICKÉ CÍRKVE.....	29
2.10 ZMĚNY V LETECH 1953-1956.....	32
2.11 ZÁPAS O VĚŘÍCÍ A OMEZOVÁNÍ VYUČOVÁNÍ NÁBOŽENSTVÍ.....	32
2.12 ZRUŠENÍ EVIDENCE NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ.....	34
2.13 SITUACE PO XX. SJEZDU KSSS.....	35
2.14 ZVÝŠENÍ AKTIVITY CÍRKVÍ.....	38
2.15 CÍRKEVNĚPOLITICKÁ SITUACE OD ROKU 1957 DO PRAŽSKÉHO JARA.....	39
2.16 JEDNÁNÍ VLÁDY S VATIKÁNSKÝMI DIPLOMATY DO ROKU 1968.....	42
2.17 PRAŽSKÉ JARO.....	43
2.18 PROBUZENÍ CÍRKVÍ.....	44
2.19 CÍRKEVNÍ POLITIKA KSČ V OBDOBÍ PRAŽSKÉHO JARA.....	46
2.20 BISKUPOVÉ VE VEDENÍ DIECÉZÍ.....	47
2.21 SNAHA CÍRKVÍ O DALŠÍ ZMĚNY VZTAHUJÍCÍ SE K CÍRKEVNÍ POLITICE.....	48
2.22 OBDOBÍ KONCE PRAŽSKÉHO JARA A ZAČÍNAJÍCÍ TZV. NORMALIZACE.....	50
2.23 SITUACE NA POLI CÍRKEVNÍ POLITIKY.....	51

2.24 POSTOJ CÍRKVÍ K TZV. NORMALIZACI.....	52
3. ORGÁNY STÁTNÍ SPRÁVY ZABÝVAJÍCÍ SE CÍRKEVNÍMI ZÁLEŽITOSTMI.....	55
3.1 STÁTNÍ ÚŘAD PRO VĚCI CÍRKEVNÍ (SÚC).....	55
3.2 MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A KULTURY (MŠK).....	56
3.3 NÁRODNÍ VÝBORY.....	58
3.4 KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR LIBEREC A SEVEROČESKÝ KRAJSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR ÚSTÍ NAD LABEM.....	60
3.5 OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR LIBEREC.....	62
4. CÍRKEVNÍ TAJEMNÍCI A CÍRKEVNÍ ODDĚLENÍ.....	68
4.1 CÍRKEVNÍ ODDĚLENÍ KRAJSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU.....	69
4.2 CÍRKEVNÍ TAJEMNÍCI A NÁPLŇ ODBORU PRO VĚCI CÍRKEVNÍ RADY KNV.....	70
4.3 CÍRKEVNÍ ODDĚLENÍ OKRESNÍHO NÁRODNÍHO VÝBORU.....	72
4.4 CÍRKEVNÍ TAJEMNÍCI A NÁPLŇ PRÁCE CÍRKEVNÍHO ODDĚLENÍ ONV.....	75
5. CÍRKEVNÍ POLITIKA NA LIBERECKU.....	77
5.1 NÁVRH NA JEDNOTNÉ KÁDROVÁNÍ DUCHOVNÍCH.....	77
5.2 NÁPLŇ PRÁCE CÍRKEVNÍHO ODBORU RADY KNV PO ROCE 1959.....	78
5.3 CÍRKEVNĚPOLITICKÁ SITUACE V KRAJI A OKRESE.....	79
5.4 HODNOCENÍ ČINNOSTI CÍRKVÍ A NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ V LETECH 1968-1971V LIBERECKÉM OKRESE.....	87
5.5 CÍRKEVNÍ OBJEKTY.....	88
5.6 ČINNOST NÁBOŽENSKÝCH SEKT.....	93
6. VYUČOVÁNÍ NÁBOŽENSTVÍ.....	96
ZÁVĚR.....	103
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	106
PRAMENY.....	106
LITERATURA.....	107
POUŽITÉ ZKRATKY.....	110
PŘÍLOHA.....	112

Úvod

Téměř čtyřicet jedna let totalitního režimu zásadně ovlivnilo podobu církví a náboženského života v Československu. S nástupem KSČ k moci se začaly rychlým tempem komplikovat vztahy mezi režimem a církvemi, zejména katolickou církví. Komunisté církve vždy pokládali za své protivníky a soupeře, kteří by mohli ovlivnit vytváření nového společenského řádu. Stát sice na jedné straně prohlašoval, že respektuje náboženství a svobodu vyznání, ale na druhé straně se tak nechoval a některé jeho provedené reformy se nepříjemně dotkly i církevního života. Rozsah omezování činnosti církví byl podmíněn jejich vztahem k lidově demokratickému státu. Vzájemné oťukávání brzy přerostlo v konflikt, který po odmítnutí spolupráce katolické církve se státem vyvrcholil úspěšným pokusem vlády začlenit veškerý církevní život do státní správy. Zde měly nezpochybnitelný význam tzv. církevní zákony, které byly schváleny v říjnu 1949. Tak se režimu podařilo získat absolutní kontrolu nad veškerým náboženským životem v republice. Omezovány nebyly jen církve, nýbrž i sami věřící, kteří byli za svou víru diskriminováni nejen v zaměstnání, ale i v soukromém životě. Církve přišly o hospodářské zázemí a o samostatnost. Komunistický režim se navíc prohlásil za ateistický a jeho cílem bylo vytvořit společnost „zproštěnou všech náboženských předsudků“. Mezi prostředky, jak tohoto stavu dosáhnout, patřilo pronásledování kléru, procesy s představiteli církve, znemožňování náboženského života a konání protináboženské propagandy ve školách a v zaměstnání.

Sledování tohoto období může být jednou z cest, jak lépe porozumět současné společnosti, ať se jedná o některé její postoje, vysokou míru ateizace nebo nedůvěru k církvím. Tato diplomová práce se zabývá vztahem mezi církvemi a státem po únoru 1948. Konkrétněji se věnuje církevní politice státu a její realizaci prostřednictvím nižších státních orgánů a církevních tajemníků v období mezi roky 1956-1969, kdy převzalo po zrušeném Státním úřadu pro věci církevní hlavní odpovědnost v provádění církevní politiky ministerstvo školství a kultury, od roku 1967 ministerstvo kultury a informací. Cílem práce bylo popsat mechanismus státního dohledu nad církvemi a náboženskými společnostmi s přihlédnutím na situaci v libereckém okrese, respektive v Libereckém a Severočeském kraji, ve kterém se tento okres nacházel. Některé z událostí jsou již popsány, ovšem většinou z pohledu církví, proto chce tato práce

zmapovat i druhou stranu tohoto vztahu.

Ústředním tématem této práce bylo popsat činnost okresního a krajského církevního tajemníka a spolu s nimi i personální složení obou církevních oddělení a jejich umístění ve struktuře státních orgánů. Práce by měla přiblížit prostředky, jakými státní moc zasahovala do církevního života a ukázat, jakým způsobem ho na administrativní úrovni spravovala. První část práce se věnuje na obecné úrovni církevněpolitické situaci v Československu od nástupu komunistické strany k moci v roce 1948 až do roku 1969. Relativně obsáhlá pasáž je věnována církevní politice v období po Únoru 1948 až do roku 1956. V těchto letech totiž dochází k systémovému ukotvení a zformování této politiky prostřednictvím zákonů a nově vzniklých institucí. Mezi roky 1956-1969 se církevní politika drží v již zavedených liniích, ve kterých se pak prakticky nemění, s výjimkou krátkého období pražského jara, až do pádu komunistického režimu. V druhé části je věnován prostor systémovému zařazení církevních oddělení, církevních tajemníků a jejich působení. Kapitoly se věnují činnosti především okresního církevního tajemníka v Liberci Jaroslava Fanty a jeho nástupce Karla Jakše. Následující kapitoly pak přibližují situaci na poli církevní politiky v okrese a kraji. V příloze se nachází systémová schémata státního dohledu nad církvemi a náboženskými společnostmi a tabulky přinášející informace o náboženském vyznání a o počtu žáků přihlášených na hodiny náboženství. U těchto dat je možné sledovat, jakým způsobem se dařilo redukovat počet těchto žáků v jednotlivých letech.

Do budoucna by jistě bylo zajímavé popsat církevní politiku v okrese, popřípadě v kraji v období tzv. normalizace a porovnat ji s tímto časovým obdobím. Přínosné by také mohlo být detailněji se věnovat školské politice v Liberci a koncentrovat se přímo na výuku náboženství. Mezi další témata by mohlo patřit i popsání života řeholních sester v závodních internátech, charitních ústavech a nemocnicích.

1. Literatura a prameny

Pro popsání zvoleného tématu bylo třeba prostudovat celou řadu pramenů. Využity byly zejména fondy Národního archivu, které se vztahují k proticírkevní politice totalitního režimu, a fondy Státního oblastního archivu v Litoměřicích zaměřující se na dokumenty vzniklé z činnosti církevního oddělení krajského národního výboru. V neposlední řadě sem patří fondy vzniklé z činnosti Státního okresního archivu v Liberci nabízející informace o chodu libereckého církevního oddělení okresní úrovně. Kromě archivních pramenů se staly informačním zdrojem mimo jiné i vydané práce Karla Kaplana, Jaroslava Cuhry a Zdeňka Demela. Jejich obsah poskytuje základ informací potřebných pro uvedení do problematiky církevněpolitické situace v Československu. Soupis všech využitých publikací je uveden na konci této práce, kde je umístěn seznam pramenů a literatury.

Pro církevněpolitickou situaci v Československu v počátečním období s přesahem až do roku 1956 je zvláště přínosná především monografie historika Karla Kaplana *Stát a církev v Československu 1948-1953*. Jedná se o práci, která se podrobně zabývá problematikou vztahu státu a církve, zejména tedy církve římskokatolické, v uvedeném období. Při studiu pramenů vychází autor především z fondu ÚV KSČ a z archivu zrušeného Ústavu marxismu-leninismu v Praze. Vzniklá monografie tak popisuje klíčové momenty při tvorbě církevní politiky, která se odehrávala na těch nejvyšších postech. Neméně přínosná pro tuto práci byla publikace dvou autorů Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše s názvem *Katolická církev v Československu 1945-1989*, která se věnuje osudům a perzekuci katolické církve v Československu v letech 1945-1989. Tato kniha popisuje uvedené téma nejen chronologicky, ale také tematicky. Jednotlivé kapitoly se zaměřují na situaci, ve které se nacházeli biskupové, kněží, laici i řeholní řády a kongregace v popisované době. Druhá část je věnována obecně katolicismu, změnám mentalit a rysům spirituality katolické církve.

K dalším publikacím, které měly pro zmapování období konce šedesátých let a pražského jara přínos, patří bezpochyby práce Jaroslava Cuhry *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1971*. Jedná se o studii, která vychází převážně z archivních materiálů fondu Sekretariátu pro věci církevní a z fondu předsednictva ÚV KSČ, které umožnily analyzovat postup režimu vůči církvím. Poslední monografií je ta, která se

blíže dotkla institutu církevních tajemníků. Jedná se o práci Zdeňka Demela *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu na příkladu jihočeského regionu*. Informace v ní obsažené se týkaly nejen státního postupu proti církvím a náboženským společnostem, ale také i činnosti církevních tajemníků a církevních oddělení.

Pro popsání struktury státních orgánů zabývajících se církevní politikou, kterou samy uváděly do praxe, posloužily zejména články Roberta Filipa týkající se struktury národních výborů s přihlédnutím k Okresnímu národnímu výboru Liberec, které byly zveřejněny v časopisu *Fontes Nissae* pod názvem *Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960, část I (1945-1951), Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960, část II (1952-1960), ONV Liberec v letech 1960-1990. Správní vývoj okresu Liberec, část I. (1960-1968) a ONV Liberec a administrativně správní změny v okrese Liberec v letech 1960-1990, část II. (1969-1980)*.

Zpracovávané téma si vyžádalo probádat velké množství archivních pramenů. Prostudováno bylo celkem šest fondů ze tří archivů. Probádány byly materiály zasedání kolegia ministra uložené ve fondu Ministerstvo školství a kultury a materiály církevního odboru z let 1956-1967 nacházející se také ve fondu Ministerstvo školství a kultury. Oba dva fondy se nacházejí v Národním archivu. Dále se jednalo o fond Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960 a fond Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Poslední dva fondy Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995) a Okresní národní výbor Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001) se vyskytují ve Státním okresním archivu Liberec.

Ve fondu Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, se nacházejí materiály z pravidelných schůzí kolegia ministra. Řešeny zde byly otázky týkající se resortu školství a kultury, ke kterým patřila od roku 1956 i církevní politika. Fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, je fondem, který nemá vyhotoven svůj vlastní inventář. Nacházejí se zde převážně materiály k celkové vládní politice státu spadající do oblasti dohledu nad církvemi a náboženskými společnostmi.

Velmi obsáhlým fondem, který v sobě zahrnuje nejen problematiku církví a náboženských společností, je fond Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960. Probádány byly materiály, které se vztahovaly na činnost církevního oddělení KNV, na

činnost okresního a krajského tajemníka a na záležitosti církví. Kartony jsou řazeny chronologicky a obsahují dokumenty jako je korespondence s podřízenými a nadřízenými orgány státní správy, situační zprávy, majetkové záležitosti církví a instruktážní dokumenty k provádění církevní politiky. Dalším fondem vzniklým z činnosti krajského národního výboru je fond Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990, který poskytl materiály o činnosti církevního oddělení krajské úrovně po územně správní reformě, která proběhla v roce 1960 a spolu s kterou zanikl KNV Liberec.

Fond Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995) je fondem vztahujícím se k práci okresního církevního tajemníka a k církevním záležitostem na území okresu a města Liberce. Tvůrcem úředních písemností a dalších dokumentů je z velké části právě okresní církevní tajemník Jaroslav Fanta, který zastával svůj úřad od roku 1950 až do roku 1966, kdy byl vystřídán ve své funkci Karlem Jakšem. Tento fond se stal zdrojem pouze jednotlivých poznatků o práci zdejšího církevního oddělení a o církevní situaci v okrese. Posledním prostudovaným fondem je fond Okresní národní výbor Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001), ve kterém se také, i když v malé míře, vyskytovaly církevní záležitosti. Zásadní informace o sledovaném období však nepřinesl.

2. Vztah státu a církví v Československu

Konflikty mezi státem a církvemi nenastaly hned po komunistickém převratu v únoru 1948. Tyto vztahy byly formovány, stejně jako totalitní režim, již v období předcházejícím, tedy v období let 1945-1948. Zvláště napjaté vztahy mezi státem a katolickou církví se vyskytovaly na Slovensku. Zde se některým katolickým kněžím podařilo během války katolickou církev zdiskreditovat a právě toho využívala v poválečném období vzrůstající komunistická moc. I sebemenší katolická aktivita byla označována za pokus o „ludácký“ převrat. V českých zemích katolická církev naproti tomu nepatřila k poraženým, ale k vítězné straně. Po Únoru bylo však s církvemi na obou stranách zacházeno stejně.¹

Komunistický režim zasáhl při uplatňování svých nároků do všech částí lidské společnosti, neméně se to týkalo také církví a náboženských společností. Sám se prohlásil za režim ateistický, a proto jeho prvořadým cílem bylo úplné odstranění náboženského života. Tento úkol se ukázal jako velice náročný a dlouhodobý. Proto se režim zpočátku snažil dosáhnout alespoň toho, aby náboženský život úplně zmizel z veřejného života. Nanejvýše mohl být trpěn jako soukromá záležitost, i když ústavou měla být zaručena náboženská svoboda, která v praxi dodržována nebyla. Na druhé straně se však komunistům podařilo využít rozsáhlé sítě farností k ovlivňování věřících, kteří zde byli v mnohých případech paradoxně kněžími podněcováni k budování socialismu, k účasti na brigádách a k dalším pro stát příznivým aktivitám.²

2.1 Období od konce druhé světové války do Únoru 1948

Po konci války začala propaganda v opět vydávaném tisku KSČ útočit na církve. Šířila zavádějící informace o papeži Piu XII., o spolupráci Vatikánu s režimy v Itálii a v Německu a o podílu papežů na zločinech spáchaných na Židech. Pro poválečné Československo bylo důležité obnovit diplomatické styky s Vatikánem, které byly během konfliktu přerušeny. Diplomatické styky s Vatikánem byly oživeny 20. září 1945

1 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 15.

2 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 7.

na základě platného Modu vivendi z roku 1928. Po druhé světové válce se nacházely některé diecéze bez biskupů, proto bylo v první řadě třeba ustanovit v diecézích nové biskupy zejména tam, kde během okupace nebylo možné jmenovat jejich nástupce. V českých zemích se to týkalo pražské arcidiecéze a brněnské, českobudějovické a litoměřické diecéze. Pražská arcidiecéze byla opuštěná od dubna 1941, kdy zemřel její poslední pastýř kardinál Karel Kašpar. Podobně na tom byly i ostatní biskupské stolce.

Nejdříve byl papežem jmenován nový biskup brněnské diecéze. Stal se jím profesor Nového zákona a rektor brněnského semináře ThDr. Karel Skoupý. Arcibiskupem svatovojtěšského biskupského stolce v Praze byl jmenován Piem XXII. dne 4. listopadu 1946 ThDr. Josef Beran, rektor kněžského semináře a seminárního kostela v Praze-Dejvicích, který pobýval mezi lety 1942 až 1945 v nacistických koncentračních táborech. Českobudějovickým biskupem jmenovaným až v roce 1947 se stal kněz olomoucké arcidiecéze ThDr. Josef Hlouch, který byl profesorem pastorální teologie na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Olomouci. Novým litoměřickým biskupem byl jmenován ThDr. Štěpán Trochta, který působil jako ředitel salesiánského ústavu v Praze-Kobylisích. Také on strávil léta 1942-1945 v koncentračních táborech a osvobození se dočkal společně s Beranem v Dachau. Trochtovi, stejně jako Beranovi, byla dána přednost ve výkonu úřadu, protože lidé, kteří pobývali v koncentračních táborech, se těšili v poválečné době velké vážnosti a působili tak jako autorita. A právě litoměřická diecéze na tom byla hůře oproti ostatním. V této oblasti totiž žilo početné německé obyvatelstvo, které po odsunu uvolnilo prostor pro příchozí obyvatele z různých končin Čech, Moravy, Slovenska a i Polska a Ruska. Mnohé obce zůstaly úplně opuštěné a majetek církve byl poničen nebo rozebrán. K neméně významnému aktu obnovení církevněpolitických poměrů v Československu patřilo také ustanovení nových opatů.

Poté, co československá vláda převzala moc nad územím státu, bylo s Němci zacházeno jako s kolektivním viníkem války a všech nacistických zločinů. Ve věci odsunu a potrestání zrádců a kolaborantů byli účastníci domácího a zahraničního odboje výjimečně zajedno. Bylo to dáno jednak národním cítěním po válce a jednak osobní zkušeností s nacismem. Ve spojení s odsunem Němců a přesídlováním Maďarů se vynořil problém se zajištěním duchovní správy a života nejen v pohraničních farnostech, ale také v internačních a sběrných táborech, které sloužily jako shromaždiště

odsunovaného obyvatelstva. Omezující zásahy státu do slavení liturgie se snažily kompenzovat pomocí alespoň nějaké duchovní pomoci příslušné diecézní konzistoře. Církevní obřady v těchto táborech musely být tiché, to znamenalo bez zpěvu. Celá liturgie se tedy mohla odehrát pouze v latině.

Liturgie církví se také dotklo omezování svátkového práva a znesvěcování neděle. Právě na tomto poli se začalo ukazovat, jak moc započali komunisté ovlivňovat politický život. Vláda ovládaná komunisty chtěla například omezit počet zasvěcených svátků. Pracovní doby měly být rozšířeny prostřednictvím národních směn na neděli a novelou zákona o svátkovém právu se měl snížit počet zasvěcených svátků s pracovním volnem. Po vlně protestů však vláda od tohoto kroku ustoupila. Po Únoru nakonec došlo takřka u všech zasvěcených svátků k zrušení pracovního volna.³

2.2 Církevněpolitická situace po Únoru 1948

Po změně velmocenské politiky Sovětského svazu byla v Československu cesta k únorovým událostem nenávratně vydlážděná. Po jednáních o Marshallově plánu v roce 1947 bylo jasné, že americký vliv v Evropě bude i nadále přítomný. Sovětský svaz na tuto situaci reagoval tím, že chtěl z území patřících pod sféru svého vlivu vytvořit pevně organizovaný celek, který by byl jemu samotnému přímo podřízený. Základním předpokladem pro zdárné uskutečnění takového plánu bylo, aby komunistické strany provedly absolutní převzetí moci ve všech státech spadajících do sovětského mocenského bloku. V Československu byli komunisté na cestě za dosažením tohoto cíle oproti sousedním zemím pozadu. Avšak i zde se začínalo projevovat zvyšování sovětského tlaku. KSČ se rozhodla realizovat své záměry v druhé polovině roku 1947 a to pomocí neparlamentní cesty v době ještě před volbami do národního shromáždění v květnu 1948. Společná opatření a postup členů Národní fronty proti KSČ, zejména nesouhlas s činností komunisty ovládaných bezpečnostních složek, přerostl nakonec v únoru 1948 ve vládní krizi. Ministři ze tří demokratických politických stran podali demisi, kterou komunisté využili k politickému převratu a k získání absolutní moci ve státě. Všechny demokratické instituce se dostaly pod vliv KSČ. Jen církve zůstávaly nezávislé a díky své početné základně věřících i pro nový

³ Tamtéž, s. 18-22, 24-26.

režim nebezpečné. Zejména v katolické církvi byl viděn největší rival pro úplné ovládnutí společnosti. Většina obyvatel se k ní hlásila, včetně většiny členů KSČ. Katolická církev byla navíc, podobně jako komunistické strany, řízena ze zahraničí a její ústředí, Vatikán, se proto stal okamžitě největším nepřítelem strany. Režim doufal, že alespoň v některých otázkách by mohla církev posloužit politickým záměrům. Zprvu se tedy komunisté snažili o získání této církve za spojence, který by se stal jakousi „fasádou“ režimu, a to i přesto, že se netajili svými plány na její vymizení ze společnosti.⁴

Hned po převratu stát usiloval o získání slibu loajality od představitelů katolické církve. Na to ale katoličtí biskupové nepřistoupili. Mít na své straně církev totiž znamenalo získat většinu obyvatel pro budování socialismu a legalizovat režim samotný. Když se záměr strany nedařil realizovat, podnikal režim takové kroky, aby církev dostal plně pod svou kontrolu. To se dělo například prostřednictvím různých administrativních opatření, která omezovala činnost nejen katolické církve, ale i těch ostatních. Vše potom vyústilo v říjnu roku 1949 vydáním zákonů, které se jako celek označují jako církevní zákony. V tomto okamžiku se celý náboženský život všech církví a náboženských společností dostal do područí státu, který nad ním vykonával přísný dohled prostřednictvím příslušných státních orgánů a institucí.

Stát v jednání s církvemi zastupovala nejdříve komise pro církevní a náboženské otázky Ústředního akčního výboru Národní fronty. Té předsedal Alexej Čepička a právě zde byla formulována strategie vůči církvím, která poté přešla do praktického provedení. Vedle ní se církevními záležitostmi zabývala církevní komise ÚV KSČ. Jejími členy byli například Alexej Čepička a Jarmila Taussigová. Tato komise byla 25. dubna 1949 rozsáhle reorganizována, protože bylo stále potřebnější se nějak s církvemi vypořádat. Nová komise získala reprezentativnější zastoupení a větší pravomoci, než měla předešlá. Jejími členy se stali ministři vlády a členové vedení strany. Protože měla původně šest členů, říkalo se jí církevní šestka. Jako předseda zde působil Alexej Čepička, mezi další členy patřil Vladimír Clementis, Zdeněk Fierlinger, Jiří Hendrych, Václav Kopecký a Viliam Široký. Zasedání se také pravidelně účastnil Zdeněk Nejedlý, který působil ve funkci ministra školství, věd a umění. Komise se pravidelně scházela až do dubna 1950. Po této době začala její důležitost upadat

4 Tamtéž, s. 27-29.

a procházela řadou personálních změn, až byla ke konci roku 1951 zrušena. Její místo převzal již dříve zřízený Státní úřad pro věci církevní (SÚC).⁵

I přes nepřátelský postoj režimu vůči náboženství a i přes vzájemnou nedůvěru měly obě strany důvody k vyjednávání. Mezi komunisty panovalo znepokojení nad tím, že by katolická církev mohla nepříznivě ovlivňovat voliče a tím i průběh voleb, které se měly konat v květnu 1948. Biskupové sice odmítli vyjádřit loajalitu režimu, ale stáli o jednání se státem, protože doufali, že si alespoň v omezené míře vydobydou určitých ústupků.⁶ Nutno poznamenat, že podle platného Modu vivendi měla jednání mezi státem a katolickou církví podle zvyklostní normy probíhat mezi ministerstvem zahraničí a (inter)nunciaturou. Pokud se tedy po roce 1948 mluví o těchto jednáních, myslí se tím diskuze mezi biskupskou konferencí a představiteli státní moci. Po roce 1963 probíhala tato jednání již běžnějším způsobem, ačkoli i tentokrátě Československo opět nezastupovalo ministerstvo zahraničí, ale ministerstvo školství a kultury.⁷ Jednání uvázla na mrtvém bodě na otázce poslanecké kandidatury Josefa Plojhara, který působil jako kněz v českobudějovické diecézi. Plojharovi hrozilo, že bude suspendován, protože kněží měli politickou činnost zakázanou. I přes tento nezdárný vývoj se komunistům podařilo katolickou církev před volbami odsunout na druhou kolej, takže výsledek voleb nebyl z její strany vůbec ovlivněn. Na Slovensku však v oblastech s větší religiozitou hlasovalo větší procento voličů proti jednotné kandidátce Národní fronty.⁸

Zejména biskupové se snažili jednání opět obnovit. V této době už ale bylo vydávání prakticky veškerého katolického tisku přerušeno a stát čím dál tím více zasahoval do ostatních sfér církevního života. Bylo jasné, že režim nebude váhat provést ještě další opatření, která samostatnost církví definitivně pohřbí. Tomu se chtěli církevní představitelé zejména katolické církve vyhnout. Díky jejich úsilí byla jednání v červnu 1948 opět obnovena, ale brzo zase přerušena v důsledku nesmiřitelných postojů obou stran. V únoru 1949 se tyto styky opět obnovily, ale bylo stále jasnější, že k žádné

5 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 20.

6 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 31.

7 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 21.

8 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 32.

dohodě nemůže nikdy dojít. Definitivní přerušeni jakýchkoli kontaktů na této úrovni přinesla biskupská konference konaná 22. až 23. března 1949 ve Starém Smokovci, kde jednali biskupové o dalších požadavcích režimu namířených proti církevnímu životu. Když zde bylo nalezeno odposlouchávací zařízení, došlo k výměně několika ostrých dopisů mezi Beranem a vládou. V dubnu 1949 bylo ve vedení KSČ definitivně rozhodnuto o novém směru církevní politiky, který měl prostřednictvím mocensko-administrativních kroků, které vyústily nakonec ve vydání tzv. církevních zákonů v roce 1949, dostat církve pod naprostou kontrolu státu.⁹

2.3 Katolická akce

Po vítězství ve volbách už strana nepotřebovala uzavřít s církevními představiteli dohodu. Místo toho se zrodila myšlenka vytvořit národní katolickou církev nezávislou na Vatikánu. Uvažovalo se o církvi československé, která by se stala jejím základem a sloužila by politickým zájmům. Prvním krokem na cestě k realizaci tohoto plánu bylo vytvořit jakési obrodné hnutí uvnitř katolické církve. Současně mělo dojít k izolaci biskupů od nižšího kléru a Vatikánu. V čele vzniklého „hnutí pokrokových katolíků“, nazývaného Katolická akce (KA), měli stát takzvaní „katoličtí“ kněží, kteří by spolupracovali s režimem. Tuto koncepci připravil komunistický režim spolupracující s okruhem kolaborujících kněží kolem Josefa Plojgara. Katolická akce byla oficiálně ustanovena 10. června 1949. Ve vedení měli zasedat původně kněží, ale nakonec sem byli jmenováni pouze laici. Katolická akce zneužila název jiného dlouhotrvajícího církevního hnutí, do kterého se prostřednictvím kněží zapojovali i laici, kteří se snažili prosazovat katolické postoje ve společnosti. Nejen díky názvu hnutí, ale také na základě pohrůzek a mohutné podpisové kampaně, podepsalo její prvotní prohlášení velké množství kněží. Reakce biskupů na sebe nenechala dlouho čekat. Biskupy byl okamžitě vydán pastýřský list „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“ a Vatikán rovněž zareagoval vydáním prvního exkomunikačního dekretu. Většina duchovních nakonec svůj souhlas odvolala. Nejen kvůli své nedůvěryhodnosti se nestalo hnutí masovou organizací a již od roku 1949 stagnovalo. Katolická akce nakonec definitivně zanikla v roce 1951.¹⁰

⁹ Tamtéž, s. 33-34.

¹⁰ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro

List „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“ byl vyhotoven 15. června 1949 na tajné biskupské konferenci konané na pražském arcibiskupství. Měl se číst v neděli 19. června, kdy se konala slavnost Božího těla. V textu byla vyjmenována všechna příkoří, kterých se režim dopouštěl vůči katolické církvi. Biskupové v něm také reagovali na založení schizmatické Katolické akce. Režim se snažil všemi prostředky zamezit čtení tohoto listu, protože by to poškodilo rozvíjející se KA. Komunistická strana žádala od kněží slib, že pastýřský list nebudou číst a Bezpečnost duchovním naopak vyhrožovala. Pastýřský list byl pak nakonec čten pouze na některých místech a ti, co ho četli, byli KSČ potrestáni.¹¹ I arcibiskupovi Beranovi bylo zabráněno pastýřský list na mši ve Svatovítské katedrále přečíst, protože zde byli nasazeni agenti provokatéři, které sem režim záměrně vyslal. Beran mši jen potichu odsloužil. Když se vrátil do svého sídla, bylo mu oznámeno, že mu byla přidělena osobní stráž, bez které nemohl opustit arcibiskupství. Tak začala Beranova internace, která trvala skoro šestnáct let.¹² Vedle toho byli už od 14. června nasazováni do biskupských konzistoří státní zmocněnci, kteří dohlíželi na veškerou úřední agendu a později měli pod úplnou kontrolou i samotného biskupa. V červenci byl Svatým stolcem vydán druhý exkomunikační dekret označovaný jako „dekret o komunismu“. Oba zmiňované dekryty však fakticky nemohly být díky spletité situaci v Československu uplatněny. Proto se biskupové rozhodli, že záleží pouze na biskupovi samém, zda druhé prohlášení o exkomunikaci všech komunistů zveřejní či nikoli. Trochta, Skoupý a Hlouch se nakonec rozhodli, že ho neuveřejní.¹³

2.4 Církevní zákony

Po neúspěšné Katolické akci se hlavním bodem další politiky státu stalo uzákonění návrhu hospodářského zabezpečení církví a náboženských společností. Již na začátku července se ÚV KSČ zabývalo návrhem zákona a uložilo připravit prováděcí

studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 23.

11 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 36-38.

12 VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II.*, Praha, Zvon 1990, ISBN 8071130354, s. 80-82.

13 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 39-40.

nařízení, která by byla platná pro každou církev zvlášť. Tento zákon měl být jedním z řady zákonů, které hromadně označujeme jako církevní zákony. Tyto nové zákony měly s definitivní platností dostat církve pod totální kontrolu státu a uzákonit všechna opatření a postupy, které stát proti nim do té doby používal. Zákonem č. 217/1949 Sb. se zřizoval Státní úřad pro věci církevní. Úvahy na vytvoření takovéto instituce se objevily už v rámci příprav KA. Jednalo se o instituci, která byla schopná spravovat věci církevní a vést administrativu církví podřízenou politice státu. Dne 14. října 1949 byl parlamentem schválen další zákon. Jednalo se o zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, kterým se stala církev na státu hospodářsky závislou. Tímto zákonem převzal stát veškeré hospodářské závazky spojené s činností církví a náboženských společností a s působením duchovních, jejichž činnost byla podmíněna státním souhlasem. K těmto dvěma zákonům byla ještě vydána vládní nařízení č. 219-223/1949 Sb., která jsou obsahově shodná, ale každé je určeno jiné církvi. Církve tedy kompletně ztratily svou autonomii. Po KA se církevní zákony staly druhým největším konfliktem mezi státem a církevní hierarchií. Biskupové protestovali zejména proti tomu, že SÚC se stal vlastně tím nejvyšším orgánem v církevní sféře. Kritika směřovala také na ustanovování duchovních, o kterém nově rozhodovala světská a nikoli církevní moc, jak tomu mělo být. Další výtky byly směřovány na hospodářské zabezpečení církví. Biskupové argumentovali tím, že duchovní už nejsou zaměstnanci církve, ale fakticky státní zaměstnanci, a proto také bylo na biskupské konferenci konané již 14. srpna 1949 přijato stanovisko duchovních k platovému zákonu. Podle tohoto stanoviska odmítali duchovní přijmout tuto zákonnou úpravu. Skutečnost naznačovala, že se bude opakovat neúspěch KA. Státní moc proto nakonec pověřila krajské a okresní funkcionáře dalším úkolem, který měl zjistit, zda duchovní plat přijmou, nebo ho státu vrátí zpět. Z průzkumů se ukázalo, že i když duchovní se zákonem nesouhlasí, plat přesto navzdory biskupskému doporučení přijmou. Komunisté tedy slavili první úspěch. Biskupové také zaujali své stanovisko ke skládání slibu, který duchovní podle nich sice mohl složit, ale pouze na základě biskupy upraveného doplňku k povinnému textu. Ovšem i tento krok byl státními orgány zmařen. Ve dnech 14. - 25. října byly nakonec všechny právní normy přijaty a položily základ novým církevním poměrům.¹⁴

14 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 94-99.

Mimo tyto konkrétní zákony byly postupně schvalovány i další, které se, i když třeba jen částečně, také týkaly církevních kruhů. Společenský vliv církví měl například oslabit „zákon o jednotné škole“, kterým byl zaveden státní monopol na vzdělávání. Tento zákon byl schválen 21. dubna 1948 a předpokládal existenci pouze státních škol. Církevní školství jím bylo zrušeno a zejména katolická církev přišla o možnost působit na děti a mládež. Ve školách byla zahájena ateistická výchova. K utužení moci také komunistům sloužilo vydání Ústavy 9. května v roce 1948. Ústava vznikala již před Únorem, ale svoji představu do ní komunisté mohli plně otisknout až po převzetí a zajištění moci ve státě. V ústavě se sice ještě neobjevil článek o „vedoucí úloze KSČ“, ale přesto již v ní byly zakotveny některé prvky, proti kterým měl prezident Beneš výhrady.

Z hlediska náboženství se v ní například mluvilo o svobodě svědomí, vyznání, projevu a náboženských úkonech. Současně se v ní hovořilo i o svobodě být bez vyznání. Obě strany si měly být před zákonem rovny. V ústavě bylo také stanoveno, že provádění náboženských úkonů se nesmí využívat k nenáboženským účelům. Na jedné straně tuto formulaci používaly státní orgány pro potlačování náboženského života, ale na druhé straně ji samy porušovaly, když například nutily duchovní, aby na náboženských obřadech propagovali politické či hospodářské záměry strany. Dalším zákonem, který měl vliv na církve, byl zákon na „ochranu lidově demokratické republiky“ z 16. října 1948 č. 231/1948 Sb. Ten umožňoval režimu zaujmout tvrdý postup vůči všem jeho odpůrcům. K nejtěžším zločinům se řadilo „rozvracení“ nebo „podvracení“ republiky. Dalším zákonem č. 247/1948 Sb., o nucené práci, byly zřizovány tábory nucených prací, kde pobývala spousta lidí, kteří se zde měli podrobit převýchově. Tento zákon byl uplatňován zejména proti těm, kteří se stali režimu nepohodlnými. Byla sem zařazena i spousta kněží a laiků. Již tedy nebylo třeba, aby se státní moc jakkoli snažila o dohodu s biskupy, protože situaci v církevní a náboženské sféře vyřešily církevní zákony.¹⁵

Na stát mimo jiné přešel všechn soukromý i veřejný patronát nad kostely a jinými církevními ústavami spolu s veškerými právy a povinnostmi plynoucími z patronátu. Stát se však jako dobrý patron nechoval. Státní příspěvek na opravu kostelů

¹⁵ DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 40-45.

byl velmi malý a většina církevních objektů začínala chátrat.¹⁶

2.5 Církevněpolitická situace od vydání církevních zákonů

Církevní zákony legislativně umožňovaly státu nejen kontrolu církví samotných, ale také v podstatě dohled nad společností, která byla alespoň na začátku padesátých let z velké části věřící a aktivně se hlásící k různým církvím a náboženským společnostem. Tím získal režim jakýsi všeobecný přehled o svých občanech, který mohl využít k šíření ateistické propagandy a k provedení svého konečného cíle, totiž ke vzniku ateistické společnosti.

Na základě zavedení předběžného státního souhlasu a slibu, který sloužil jako podmínka pro vykonávání duchovenské činnosti, rozhodoval režim o tom, kdo se stane biskupem, kapitulním vikářem či děkanem, a který duchovní bude moci pracovat jako farář, nebo administrátor. Hrozba odnětí státního souhlasu byla oblíbeným nástrojem církevní politiky využívaným státními úředníky, zejména církevními tajemníky. Takovýto slib nebyl ničím novým, byl například součástí Modu vivendi z roku 1928. Text slibu z roku 1949 zněl: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*“¹⁷ Pomocní duchovní a duchovní I. stupnice, například samostatní duchovní správcové, skládali slib do ruky předsedy okresního národního výboru. Duchovní II. stupnice, kam se řadili například představení kněžských seminářů, učitelé bohosloveckých učilišť a sídelní kanovníci, ho skládali předsedovi krajského národního výboru. Duchovní III. stupnice, generální vikáři a kapitulní vikáři, světící biskupové a opati, slib skládali do rukou ministra, který vedl Státní úřad pro věci církevní, a duchovní IV. stupnice, kam se řadili arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolští administrátoři, přímo do rukou předsedy vlády. Skládání slibů začalo 10. ledna 1950. Jen malé procento duchovních slib odmítlo složit a někteří k němu ani pozváni nebyli.¹⁸ Od šedesátých let byl slib

16 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 28.

17 Tamtéž, s. 34.

18 Tamtéž, s. 35.

skládán s dodatkem: „*vykonávat úřad, jak se sluší a patří biskupovi*“,¹⁹ popřípadě jiné církevní hodnosti.

Na základě vydávání dalších zákonů režim stále více omezoval společenskou úlohu církví. Tak tomu nebylo jinak ani v roce 1950. Církevního života se dotkla především změna v oblasti sňatků. Od 1. ledna 1950 byly zavedeny povinné státní sňatky. Snoubenci měli až do roku 1950 na výběr mezi církevním a občanským obřadem, přičemž oba dva měli stejnou váhu. Díky novému zákonu vstoupila v platnost povinnost uzavřít sňatek nejdříve občanskou formou. Teprve poté mohli snoubenci uzavřít sňatek i v kostele. Církevní sňatek nesměl předcházet občanskému. Mnohdy byl na snoubence činěn nátlak, aby církevní obřad už neabsolvovali. Bylo jim také v mnoha případech pohroženo postihem. Téhož data přešlo vedení matrik z farních úřadů na národní výbory. Tím skončila staletá praxe, kdy matriky o narození a úmrtí občanů a o sňatcích vedla církve. Pro všechny, i pro nečleny církve, bylo povinné mít záznam v matrice. Dobrovolně mohli rodiče ještě nechat dodatečně novorozence pokřtít v kostele. Po likvidaci církevního a náboženského tisku, po zavedení dozoru nad nakladatelstvími, po zákazu shromáždění mimo kostel, po zavedení povinného občanského sňatku a po změnách ve vedení matrik následovala další opatření. Výnosem ministerstva vnitra z 16. března 1950 o úpravě církevních a náboženských shromáždění bylo dovoleno konat tato shromáždění pod širým nebem, ale pouze se souhlasem národního výboru. I shromáždění v uzavřených prostorách musela být tři dny předem ohlášena příslušnému národnímu výboru. Tato opatření se s výjimkou shromáždění věřících v kostele týkala také každé porady kněží a dalších církevních funkcionářů. Dále také všechny pastýřské listy, oběžníky, rozmnoženiny a další tiskoviny musely být předkládány národnímu výboru ke schválení. V roce 1950 byl dokončen koncept pro reorganizaci bohosloveckých fakult. Místo tří katolických fakult v Praze, Olomouci a Bratislavě byly na návrh SÚC otevřeny pouze dvě, jedna pro české země a jedna pro Slovensko. Ta pražská byla poté přestěhována do Litoměřic.²⁰

19 Tamtéž, s. 35.

20 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 111-112.

2.6 Izolace biskupů

Přestože se katolická církev nacházela po vydání církevních zákonů v totálním područí státu, podnikal režim proti ní další zásahy a opatření. Jedním z nich byla již zmíněná izolace biskupů. Komunisté se nakonec nerozhodli pro konání soudních procesů s biskupy, ale jen pro jejich izolaci. Tím důvodem bylo zřejmě to, že nechtěli z biskupů udělat mučedníky a také je od tohoto kroku pravděpodobně odradil mezinárodní ohlas procesu vedeném proti kardinálovi Mindszentyemu v Maďarsku. Izolace biskupů byla zprvu prováděna podle toho, jak aktivní jednotliví ordináři byli a jaký měli vztah k režimu, a spočívala v omezení pohybu biskupa. Internovaní byli také jeho spolupracovníci. Tato omezení ve své podstatě znemožňovala výkon úřadu. Izolace byla nejdříve uplatněna u arcibiskupa Berana a to od slavnosti Božího těla konané 19. června 1949. Izolován byl i arcibiskup Matocha, litoměřický biskup Štěpán Trochta a biskupové Hlouch a Skoupý. Internace biskupů byla ve své podstatě vězením, protože se zde uplatňovala většina ustanovení řádu nacházejícího se ve věznicích. Po dokončení izolaci biskupů začal SÚC organizovat konference kapitulních a generálních vikářů, které měly být protiváhou biskupských konferencí. Navíc v nich měli své zastoupení i pracovníci státních orgánů. Konány byly mimo jiné také přípravy na přerušování diplomatických styků s Vatikánem, které měly definitivně odříznout biskupy od ústředí katolické církve. K tomu došlo vyhoštěním vatikánského diplomata Ottavia de Livy, který opustil Československou republiku 19. března 1950. Protože izolovaní biskupové nemohli vykonávat svůj úřad, jmenoval za ně Vatikán náhradníky. Zprvu to udělal veřejně. Když ale režim podnikl proti takto jmenovaným příslušné kroky, další jmenování se už odehrávala skrytě. Postupně se podařilo vytvořit tajnou síť, jejímž úkolem bylo zajistit chod církve pro případ věznění, nebo izolování biskupů a nižších hodnostářů.²¹

2.7 Omezení a likvidace řeholních řádů

Dalším krokem režimu byla likvidace řádových a řeholních domů, které byly

21 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 62-65.

významnou součástí katolické církve. Význam mužských klášterů spočíval v hospodářském životě země a v životě duchovním, intelektuálním a kulturním. Řeholníci zajišťovali například vydávání časopisů. Ženské řehole zase působily převážně v nemocnicích a sociálních ústavech, nebo i ve školství. Řeholníci a řeholnice představovali pro stranu velice problematický prvek. Byl to zejména jejich život v uzavřených komunitách vázaný na sliby a řádové regule a jistá autonomie v církvi. Nebyli podřízeni biskupovi a vlastně ani Národní frontě, což komunistům zvláště vadilo. Také se jim nelíbilo jejich přímé napojení na Vatikán, který se stal jedním z hlavních nepřátel režimu. Nejdříve měla likvidace postihnout mužské řády a kongregace a následně pak ženské řády a kongregace. Tato záležitost neměla být režimem řešena oficiálním zákazem, ale akcí násilného soustředění řeholníků a řeholnic do několika internačních či centralizačních klášterů například v obci Želiv, nebo v Broumově. Samotné akci předcházela monstrproces s deseti vybranými představiteli řádů a kongregací. Proces byl doprovázen masivní mediální kampaní, která měla zdiskreditovat řehole a řády v očích veřejnosti a ospravedlnit tak připravovanou akci nazvanou jako akce K. Akce K měla proběhnout v několika vlnách. Týkala se zatím pouze řeholníků. Plány akce nevznikaly až v dubnu 1950, byly připravovány již o rok dříve.²² Už v prosinci před zahájením akce dostali OCT tajné instrukce, co všechno mají o klášterech ve svých okresech zjistit. Měli sepsat klášterní majetek a vytvořit seznam osob, které zde pobývaly. V březnu byli do klášterů nasazeni státní zmocněnci, kteří měli za úkol dohlížet na dění v klášteře a získávat další informace nutné pro hladký průběh akce. První etapa akce K proběhla v noci z 13. na 14. dubna 1950. Týkala se největších řádů v Československu. Druhá fáze byla provedena 26. dubna 1950. V letech 1950-1989 nebyla oficiálně povolena činnost mužských řádů a kongregací. Veřejnosti byly tyto akce prezentovány jako nutné, neboť v klášterech se údajně skrývala ohniska reakce, protože se v několika z nich našly zbraně, které však byly podstrčeny StB.²³

Podobná akce proběhla o několik měsíců později se ženskými řeholemi a kongregacemi. Speciálně pro řeholnice byl vypracován samostatný plán nazvaný jako akce Ř. Proti řeholním sestrám ale nemohl komunistický režim zasáhnout ze dne na

22 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 35.153, 157-158.

23 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 65-67.

den, jako tomu bylo v případě mužských řeholí. Měl k tomu řadu důvodů. Komunisté si totiž nemohli dovolit naráz odstranit všechny řeholnice hlavně z toho důvodu, že spousta z nich pracovala ve zdravotních a sociálních ústavech a nebyla by za ně možná adekvátní náhrada. Akce Ř se měla tedy výhradně dotýkat komunit, které působily mimo oblast zdravotnictví a sociální péče. Akce neproběhla jednorázově, ale ve více etapách v rozmezí července až září 1950. Část sester byla nuceně převedena na práci v průmyslu. Některé řeholnice byly také využívány v pohraničních oblastech, které byly ještě stále vysídlené. Zde pracovaly v JZD či ve státních statcích. Těmto strastem se řeholnice však mohly vyhnout dobrovolným odchodem do civilu, který některé z nich, i když minimálně, využily.²⁴

Od 1. prosince 1950 musely sestry povinně žádat o povolení v případě, že se některá z nich chtěla vzdálit z určeného kláštera. V žádosti musely udat cíl a důvod cesty. V závislosti na délce pobytu byla zde zavedena jistá hierarchizace. Pokud nebyla doba pobytu mimo klášter delší než 14 dní, vydával povolení okresní církevní tajemník. Pokud se doba pobytu mimo klášter pohybovala mezi 14 dny až jedním rokem, vydával souhlas krajský církevní tajemník. Pro dobu delší než jeden rok vystavoval povolení Státní úřad pro věci církevní. Podobně to fungovalo s přijetím nových členek do řádu. Nutno dodat, že až na výjimky tato povolení udělována nebyla. V roce 1951 byly některé řeholnice, zejména ty mladší, převedeny do závodních internátů, čímž došlo ke zrušení některých centralizačních klášterů. Režim se snažil vyřešit i situaci v nemocnicích a sociálních ústavech, kde stále nebylo dostatek personálu, který by mohl řeholnice nahradit. Režimu se nelíbilo, že sestry žijí životem v uzavřených komunitách, proto se snažil o rozbití této jednoty. Sliboval si od toho, že pak odejde větší množství řeholnic do civilního života. Tento záměr mělo podpořit i nahrazení vestiaře platem, který měly sestry pobírat od 1. ledna 1952. Později sice většina sester plat přijala, ale odevzdávala ho své představené, která ho ukládala zpravidla na účet. V roce 1953 se začalo s přípravou akce B, která si kladla za cíl definitivně zrušit všechny ženské řády a kongregace. Měla se konat 1. července 1953. Akce byla však několik dnů před spuštěním odvolána. Řeholnice vděčily za tuto situaci několika okolnostem. V první řadě se jednalo o změny v Sovětském svazu, kde po smrti Stalina probíhaly nástupnické boje mezi Chruščovem a Berijou. Pak to také byly nepokoje ve východním Německu a také

²⁴ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 177-179.

neklidná situace v republice způsobená měnovou reformou provedenou 1. července 1953. Režim již také řeholnice nepovažoval za klíčového rivala. Stačilo mu, že byly odsunuty ze společenského života a nebyly vidět. To ovšem neznamenal, že by si jich přestal všimnout úplně. Zprávy o situaci mezi řeholnicemi v ústavech a v závodních internátech byly celá padesátá a šedesátá léta nedílnou součástí informačních zpráv církevních tajemníků. Zejména před každými volbami probíhaly sondáže, jak se řeholnice staví k volbám a zda volit půjdou či nikoli.²⁵

V druhé polovině padesátých let byla dokončena v českých zdravotnických zařízeních, do kterých se nepočítaly sociální ústavy a domovy důchodců, výměna sester za civilní personál, i když k tomu lékaři měli často výtky. Metodou řešení otázky ženských řeholí se pro režim stal dobrovolný odchod do civilu a stárnutí populace. Pokud chtěla řeholnice odejít od řeholního společenství, musela na církevním oddělení příslušného KNV podepsat prohlášení.²⁶ „*Podepsaná Marie Šafářová, nar. 5. 6. 1920, bývalá řeholní sestra řádu Sv. Františka v Domově důchodců v Českém Dubě, prohlašuje že dnem 6. 5. 1964 vystupuje dobrovolně z tohoto řádu a nastoupí jako občanské povolání zdravotní sestry u Okresního ústavu národního zdraví v Liberci. Podepsaná dále prohlašuje, že nebude v budoucnu žítí řeholním životem.*“²⁷ V tomto případě informoval okresní církevní tajemník o výstupu řeholnice krajského církevního tajemníka Karla Dlabala. Ve zprávě také doporučoval přidělit bývalé řeholní sestře částku tisíc korun na ošacení.²⁸

2.8 Slib věrnosti katolických biskupů a snaha ovládnout nižší klér

Situace, ve které se nacházela katolická církev, nabádala biskupy stále více k tomu, aby opět obnovili jednání s vládou. K této aktivitě je pravděpodobně dohnaly i dohody mezi církví a státem uzavřené 14. dubna 1950 v Polsku a 15. srpna 1950 v Maďarsku, které byly stvrzeny bez účasti Svatého stolce. Biskupům v Československu tak bylo nakonec umožněno složit slib věrnosti republice a vykonávat

25 Tamtéž, s. 180-182.

26 Tamtéž, s. 88.

27 Státní oblastní archiv Litoměřice (dále jen SOA Lit.), fond Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990 (dále jen SKNV Ústí nad Labem 1949-1990), inv. č. 767, karton 1433, Prohlášení, 6. května 1964.

28 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, karton 1433, Marie Šafářová, vystoupení z řádu, 16. května 1964.

tak svůj úřad. Podmínky však byly pro ně velice přísné. Museli souhlasit s tím, že uznají církevní zákony z roku 1949, že se podřídí SÚC jako nejvyšší autoritě v církevní sféře, že uznají hnutí vlasteneckých kněží a odvolají udělené církevní tresty. Tím se myslelo odvolat suspenzi Plojhara a exkomunikaci Jána Decheta²⁹ na Slovensku. Slib složili dne 12. března 1951 čtyři biskupové: Trochta, Pícha, Čárský a Lazík. Složení slibu znamenalo naprosté podřízení se SÚC a tím i státu. Pro biskupy samotné však složení slibu ve skutečnosti neznamenovalo žádné změny. I nadále zůstávali v internaci. Sice mohli svůj úřad vykonávat, ale stále v omezené míře a pod stálým dohledem StB.³⁰

Díky tomu, že i biskupové začali skládat svůj slib, nastala pro režim příhodná doba, ve které se mělo začít působit na nižší duchovenstvo. Podle SÚC se mělo využít příznivé situace v katolické církvi a snažit se přetáhnout na svou stranu drobné kněžstvo. Mělo dojít k zakládání výborů katolického duchovenstva a k ustavení Svazu katolického duchovenstva. Tak se zrodila myšlenka na vznik stálé organizace Mírového hnutí katolického duchovenstva (MHKD), které nahradilo KA. Cílem bylo získat duchovní pro další spolupráci s režimem, neboť hnutí vlasteneckých kněží stagnovalo. Tato nová organizace ukončila svou činnost v roce 1968, kdy na jejím zasedání rezignovala celá česká část vedení. Neformálně pak nastoupilo na její místo reformní hnutí s názvem Dílo koncilové obnovy (DKO), jehož krátká historie po okupaci Československa už nebyla možná. V roce 1970 bylo ÚV KSČ rozhodnuto podpořit vznik další mírové organizace. Nové hnutí neslo název Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris*.³¹

2.9 Nekatolické církve

Státnímu dohledu nad církvemi nepodléhala jen katolická církev. Byly mu vystaveny i nekatolické církve. Nejostřeji však režim postupoval právě proti katolické, protože se po Únoru stavěla na největší odpor a měla největší vliv na společnost. Komunistické vedení se jí snažilo od ostatních církví izolovat. Ani sami představitelé

29 Ján Dechet byl římskokatolický církevní hodnostář, který kolaboroval s komunistickým režimem.

30 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 74-76.

31 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 129-131.

katolíků nepožádali jiné církve o pomoc a do značné míry je podceňovali. Ostatní církve naopak doufaly, že na základě napjatého vztahu mezi katolickou církví a státem získají pro sebe určité výhody, což byl jeden z důvodů, že zpočátku tak ostře proti církevní politice režimu nevystupovaly. Také ke komunistickému režimu jako takovému se církve stavěly rozdílně. Zatímco státu se od nekatolických církví podařilo relativně brzo získat prohlášení loajality, i když s četnými výhradami, od představitelů katolické církve jako celku se podobného prohlášení stát nedočkal. Přesto i s evangelickými církvemi měli komunisté potíže. Například hned po Únoru řešili problémy s evangelickou církví na Slovensku. Krátce nato se evangelický sjezd konaný na Slovensku postavil rázně proti církevním zákonům. V Českobratrské církvi evangelické také nebyla situace jednoznačná. Ne všichni se kladně stavěli k režimu. Byli zde i odpůrci, kteří nechtěli souhlasit s církevními zákony a požadovali odůvodnění církve a státu. Až když obdrželi záruky, že režim nebude zasahovat do vnitřních struktur církve a že budou moci spolurozhodovat ve věci platů duchovních, vyjádřili souhlas se zákony. Komplikovaný byl vztah státu zejména k Církvi adventistů sedmého dne. K této církvi se hlásilo asi 10 000 členů a mezi její věřící patřilo hodně dělníků a také mnozí komunisté. Státnímu úřadu pro věci církevní se nedařilo získat nad nimi kontrolu a ani je přesvědčit nebo různými způsoby donutit, aby upustili od svého zvyku nepracovat o sobotách a neposílat své děti do školy na sobotní výuku. Právě tohle chování se stalo pro politický sekretariát ÚV KSČ záminkou k zastavení činnosti této církve k 1. říjnu 1952.

Všichni duchovní nekatolických církví skládali slib v lednu 1950. Jejich vedoucí představitelé také nakonec slib složili a vyslovili souhlas s církevními zákony. I přesto se ale někteří z nich nakonec stali obětmi vykonstruovaných procesů a perzekuce. V roce 1950 řešil SÚC spolu s Bezpečností potíže s náboženskými sektami. Například sekta Svědků Jehovových byla sice v roce 1948 zakázána, ale v hlášeních Bezpečnosti o ní byly stále zmínky, které naznačovaly, že dochází k nárůstu jejích členů. Hovořilo se zde také o tajných obřadech a schůzkách konaných v noci a v jednotlivých rodinách. Zpráva ministerstva vnitra z roku 1951 hlásí zvýšenou činnost sekt, kterou nejsou schopné státní orgány kontrolovat.

Výjimečné postavení mezi nekatolickými církvemi měla československá církev. Tato církev vznikla po první světové válce pod heslem „Pryč od Říma“. Byla to početně druhá největší církev v republice. Její zvláštnost měla několik důvodů. Někteří

představitelé režimu doufali, že právě ona by se mohla stát jádrem národní katolické církve odtržené od Vatikánu. Tato představa však byla od samého počátku nereálná, zvláště proto, že církev neměla vůbec své zastoupení na Slovensku a jen velmi málo na Moravě, a také pro nesmiřitelné rozdíly ve věrouce a pro nepřátelství panující mezi církví katolickou a československou. Druhý důvod byl ten, že vedení této církve drželi komunisté pevně ve svých rukou. Třetí zvláštností bylo, že její členové či bývalí duchovní této církve zastávali vysoké funkce v církevním oddělení NF a SÚC, což mělo bezpochyby vliv na vztahy mezi katolickou církví a tímto úřadem.³²

Samostatnou kapitolou je likvidace řeckokatolické církve. V roce 1946 byli zlikvidováni uniaté na Ukrajině. V Polsku bylo po druhé světové válce vysídleno ukrajinské řeckokatolické obyvatelstvo na území získaném od Německa. V Rumunsku došlo ke zrušení této církve v roce 1948 a v Podkarpatské Rusi formálně až v roce 1949. Bylo jasné, že teď přišla na řadu řeckokatolická církev v Československu. Většina řeckokatolíků žila na Slovensku. První spory s komunistickou mocí se zde objevily už při volbách v roce 1946. Proces likvidace řeckokatolické církve dostal krycí název akce P (jako pravoslaví). K akci došlo na základě iniciativy pravoslavné církve, která už od roku 1946 usilovala o zvýšení svého vlivu. V tomto případě se chtěla přizivit na úkor věřících z řeckokatolické církve. Hlavní myšlenkou byl návrat k pravoslaví. Představitelé pravoslaví se zasloužili o rychlé provedení akce. Situace nabyla ostrý spád po návštěvě delegace pravoslavné církve mířící z Moskvy na Slovensko v roce 1950. Došlo k zakládání tzv. návratových výborů, které přesvědčovaly duchovní i laiky k návratu. V roce 1950 byl na soboru v Prešově schválen manifest o přestupu řeckokatolické církve k pravoslaví. Zdaleka ne všichni duchovní ho však podepsali a k přestupu se podařilo přimět méně než polovinu duchovních. Až když se podařilo získat nadpoloviční většinu hlasů, přestala církev po právní stránce existovat. Obnovena a státem uznána byla církev opět 13. června 1968, tedy v době pražského jara.³³

32 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 122-125.

33 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 71-72.

2.10 Změny v letech 1953-1956

Komunistický režim chápal svůj poměr k církvím jako mocenskopolitickou záležitost. Využíval proti ní stejné prostředky jako v boji proti politickým protivníkům z nekomunistických stran. Církev tento boj prohrála a jeho výsledky byly pro ni katastrofální. Byla totálně podřízená státu a vystavena na milost a nemilost jeho orgánům. Byla zbavena své hospodářské základny, školství, tisku, řeholí a také velmi omezena ve výkonu náboženských obřadů. Duchovní byli perzekuováni, vězněni, nebo internováni. Spolu s tím rapidně klesal jejich počet. Díky tomu nabyli komunisté na rozhraní let 1952/1953 dojmu, že církevní otázka nejen katolické církve je z mocenskopolitického hlediska vyřešena. Toto přesvědčení se promítlo i do organizace SÚC, který ztratil postavení ministerstva. V roce 1952 také ukončila svou činnost církevní šestka ÚV KSČ a spolu s ní i církevní pětky a trojky v krajích a okresech. Církevní záležitosti se stále méně stávaly předmětem jednání politických orgánů. Političtí představitelé si uvědomovali, že ochromené církve nemůžou ohrozit režim samotný, ale také poznali, že většinu duchovních a věřících na svou stranu nezískali. Komunisté byli přesvědčeni, že duchovní, zejména starší kněží, se nebudou stavět na odpor, když budou existenčně zajištěni. Proto se režim spokojil s jakýmsi stavem neutrality a proto se v církevní politice od roku 1952 dostal do popředí zápas o věřící.³⁴

2.11 Zápas o věřící a omezování vyučování náboženství

V období mezi roky 1953-1956 prožívala československá společnost stejně jako celý sovětský blok celospolečenskou krizi. Krize se projevila mimo jiné i zmírněním církevní politiky. Společenská krize ovlivnila činnost církví i církevní politiku. Státní úřad pro věci církevní kritizoval mocensko-administrativní přehmaty úředníků a kritika zazněla i v nižších orgánech KSČ. Komunistické vedení se shodlo, že zásady církevní politiky jsou správné, avšak nižší funkcionáři a úředníci se dopouštěli při jejich realizaci chyb. Při provádění církevní politiky měly nyní být zákony a ústava přísně dodržovány. V oblasti liturgie neměli církevní tajemníci nutit duchovní, aby překládali bohoslužby na večerní nebo jinou dobu, jak tomu dříve bylo, a měli omezit překládání

³⁴ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 163-165.

a penzionování duchovních na nezbytné případy. Zmírnění politického tlaku na církev se dělo spíše formou nepatrných změn a korektur. Směrnice SÚC z roku 1954 například ukládala nižším orgánům, aby při povolování slavností postupovaly mírněji a aby vyšly věřícím vstříc. Na základě zjištění, že tyto slavnosti měly masový charakter a někde i demonstrační, došlo opět k jejich velkému omezení, nebo přímo zakázání. Celkově lze říci, že tato opatření představovala jen nepatrné úlevy v oblasti církevní politiky a jen lehce se dotkla státního dohledu nad církvemi, který se projevil snížením zájmu úřadů o církevní politiku.³⁵

Zápas o věřící byl veden na několika frontách. Režim hlásal neslučitelnost komunismu a náboženství. Členství v církvi se od roku 1952 stávalo neslučitelným s výkonem funkce ve straně a ve státním aparátu, a tak se režim v první řadě zaměřoval na funkcionáře a členy KSČ, pracovníky státního a hospodářského zařízení a také na mládež a spolu s ateistickou propagandou vyvíjel tlak zejména na členy KSČ, aby hromadně vystupovali z církví a aby své děti nepřihlašovali na hodiny náboženství. V tomto směru došlo k velkému obratu. V počátcích církevní politiky byli totiž komunisté vyzýváni, aby v církvích setrvali, protože založení pokrokového hnutí katolíků mělo vyústit v založení národní církve, která by hrála do karet straně. Po krachu této akce byli nyní věřící považováni za občany druhé kategorie a bylo tak s nimi jednáno. Jako „nábožensky zatížení“ nesměli například pracovat na významnějších funkcích v zaměstnání a už vůbec ne ve státních orgánech. Nutno dodat, že ani tato kampaň nesplnila svá očekávání.³⁶

Mimořádná péče byla věnována výuce náboženství. Komunisté usilovali o radikální snížení počtu přihlášených žáků. Nová mládež měla být ateistická a zbavená náboženských předsudků. K dosažení cíle využíval stát různé postupy a administrativní opatření. Na rodiče byl vyvíjen tlak nejen přímo ve škole ředitelem nebo učiteli, ale i v zaměstnání, aby své děti na výuku náboženství nepřihlašovali. Věřící učitelé byli nuceni k výstupu z církve. Kněžím byl odjímán státní souhlas pokud se pokoušeli o pastorační mládeže. Hodiny náboženství se také přesouvaly na odpolední hodiny, což zase nevyhovovalo žákům, kteří bydleli na vesnicích. Samotné přihlašování bylo také znemožňováno. Přihlásit žáka bylo možné jen v prvním týdnu po začátku školního roku.

³⁵ Tamtéž, s. 166, 171.

³⁶ DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 82-83.

Přihláška musela být podepsaná oběma rodiči. V prvních letech bylo dokonce kněžím zakazováno, aby informovali rodiče v kostele o možnosti a způsobech přihlašování. Počet přihlášených žáků sice zpočátku hodně klesl, ale v následujících letech klesal velmi pomalu.³⁷ Výuka náboženství byla povolena od druhého do předposledního ročníku základní školy a sestávala z jedné hodiny týdně. Samotná výuka začínala v říjnu a počet hodin v měsíci se odvíjel od počtu přihlášených žáků. Při nízkém počtu přihlášených se ročníky kumulovaly do jedné třídy. Nejvíce tato omezení postihla katolickou církev. Nekatolické církve využívaly tzv. nedělní školu. Některé z nich měly pro děti připravenou výuku náboženství jak ve škole, tak po nedělních bohoslužbách. Avšak i proti nim byla podnikána opatření vedoucí k jejich zrušení. Zpočátku vyučovala náboženství na školách celá řada laických katechetů a katechetek, ale s tím, jak klesaly stavy přihlášených, tak byli tito lidé propouštěni a katolické náboženství vyučovali pouze kněží. V některých případech reagovali rodiče na situaci tak, že své děti učili tajně doma.³⁸

2.12 Zrušení evidence náboženského vyznání

Dne 24. července 1954 zrušila vláda oficiálně evidenci náboženského vyznání. Tento krok zdůvodňovala respektováním náboženské svobody. Příslušnost občanů k náboženství měla od této chvíle být soukromou záležitostí a nikdo nesměl být pro své náboženské cítění diskriminován. Ze všech formulářů a dotazníků byla otázka příslušnosti k náboženskému vyznání vypuštěna. Všechny instituce a závody nesměly tuto informaci vyžadovat. Zrušení se dočkala i evidence příslušnosti občanů k církvím, kterou vedly národní výbory a statistický úřad. Zdálo se, že režim zaujal k náboženství mírnější postoj, ale skutečnost byla jiná. Náboženství nyní bylo sice soukromou záležitostí a nikdo nesměl být za to perzekuován, avšak o obsazování funkcí rozhodovaly jako poslední instance instituce KSČ, které v interních kádrových materiálech příslušnost k církvi vedly dále. Člověk takto „nábožensky zatížený“ neměl šanci získat žádnou významnější funkci. Církevní tajemníci navíc stále vypracovávali

37 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 174.

38 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 84-85.

přehledy o stavu religiozity ve svém obvodu. Sledovali počet křtů, sňatků a pohřbů. Pro představitele moci zůstávala příslušnost k církvi věcí veřejnou a politickou. Dalším důvodem pro zrušení evidence byla snaha zamezit církvím přehled o počtu věřících. Jeho absence znemožňovala zejména největším církvím odvolávat se na vysoký počet členů a tím pádem domoci se ústupků ze strany státu.

Zápas o věřící přinesl do církevní politiky nový prvek. Byl veden jako ateistická propaganda proti náboženským předsudkům a tmářství. Její účinnost ale byla tak malá, že nijak neovlivnila stav zejména v oblastech se silnou religiozitou. Proto opět nastoupila administrativní opatření a zvýšil se politický tlak, kterým se podařilo snížit počet přihlášených žáků na hodiny náboženství a přinutit učitele i funkcionáře k výstupu z církví. U většiny obyvatel ale výstup samotný neměl vliv na jejich náboženské cítění. Nyní už nešlo jen o boj strany proti katolické církvi, ale o tažení proti všem církvím bez výjimky. V předešlých letech nekatolické církve podporovaly postup režimu proti katolické církvi, nebo s ním souhlasily, teď se začaly stavět na odpor. Od roku 1954 se tato tendence začínala projevovat a značně zesílila v roce 1956, kdy se po Chruščovově kritice Stalinových zločinů na XX. sjezdu KSSS se v zemích socialistického bloku a i v Československu rozvířila celospolečenská diskuze, která vyústila v kritiku vedení KSČ.³⁹

2.13 Situace po XX. sjezdu KSSS

Po kritice Stalinova kultu v roce 1956 se diskuze přenesla i do SÚC, kde se projednávaly otázky dosavadní církevní politiky a řešila se její možná korektura. O správnosti zadané linie církevní politiky opět nebylo pochybováno, avšak některá administrativní opatření, zaměřená například proti biskupům, byla SÚC považována za chybná. S tím ovšem nesouhlasilo vedení KSČ. Státní úřad pro věci církevní totiž zamýšlel pod vlivem událostí v Polsku a Maďarsku, kde byli všichni internovaní a věznění biskupové propuštěni, převést Trochtu a další církevní hodnostáře z vězení do internace. Také se podle jeho názoru mělo začít jednat s Beranem o složení slibu. ÚV KSČ ale tyto návrhy neschválilo. Osud prvních předložených návrhů SÚC ukazoval, že s výraznějšími změnami v církevní politice nelze počítat. Na pořad se ale dostala

³⁹ KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 175-176.

i problematika politických procesů s duchovními i laiky. Na pokyn politického byra se měly přezkoumat případy vězněných kněží a podat návrhy na snížení trestu. Nešlo tedy o úplnou rehabilitaci, ale o pouhé snížení trestů, a revize se vůbec netýkala církevních monstrprocesů. Většina vězněných duchovních byla propuštěna až v roce 1960 na základě vydané amnestie, někteří však až ještě déle.⁴⁰

XX. sjezd KSSS měl ohlas nejen v politických, ale i v církevních kruzích. I přesto, že se SÚC nepodařilo protlačit některé změny v církevní politice, bylo jasné, že k určitým změnám dojít musí. Někteří duchovní totiž po tomto sjezdu ve svých projevech na konferencích a také v církevním tisku kritizovali některá opatření vlády týkající se církevní politiky a volali po změnách. Tato tendence se projevila například v Mírovém hnutí katolického duchovenstva. Požadavky zde vzniklé byly poté předány tehdejšímu Státnímu úřadu pro věci církevní k projednání. Některým požadavkům bylo vyhověno, některým ne. V tomto roce také stoupla účast na náboženských obřadech. Duchovní byli celkově aktivnější a snažili se přilákat stále více lidí na různé obřady a průvody. Byl to důsledek všeobecného uvolnění, který prostoupil společnost.

Po tomto období sice opět došlo k obnovení a zesílení ateistické propagandy a ideové práce, ale situace na poli církevní politiky se již nikdy nevrátila do období před rokem 1956. K úkolům státního režimu pro další léta patřilo dodržovat náboženskou svobodu, udržovat náboženskou činnost ve vymezeném rozsahu, odstranit diskriminaci věřících, zamezit zasahování státní moci do vnitřních záležitostí církví a zabránit tomu, aby církve rozšiřovaly pole své působnosti. Dosud platící zákony o hospodářském zabezpečení církví měly zůstat i pro další dobu v platnosti. Způsob přihlašování žáků na hodiny náboženství měl zůstat také stejný. Duchovní měli jednotnou formou z kazatelny podat informaci o tom, jak tyto děti přihlašovat. Ti, kteří se chovali loajálně ke státnímu zřízení a pracovali ve výrobních závodech, se mohli vrátit, pokud chtěli, zpátky na místa v duchovní správě. Během dvou let měly také být propuštěny řeholnice pracující ve veřejné sféře a přemístěny a nově zaměstnány v charitních ústavech a ve starobincích. K tomu však došlo až později. Nový směr v církevní politice se týkal i státních zmocněnců, kteří měli omezit svou činnost u ordinářů pouze na základní úroveň.⁴¹

Státní správa měla také za úkol postupně snižovat státní příspěvky na věcné

40 Tamtéž, s. 177-178.

41 Národní archiv (dále jen NA), fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, č. j. 010909/56-taj, Současné otázky a další úkoly naší církevní politiky, 1956.

náklady církví a náboženských společností. Církev si tak nově měly samy částečně opatřit zdroj vlastních příjmů. To znamenalo podnítit věřící, aby přispívali na náboženský život, přičemž tam, kde bylo málo věřících, měl být náboženský život přizpůsoben jejich počtu a případně úplně omezen. Zpráva o plnění usnesení politického byra ÚV KSČ z roku 1959 uvádí, že hlavním úkolem v rámci hospodářské činnosti církví a náboženských společností je dosáhnout v oblastech s vysokou religiozitou zvýšení počtu farností, které nebudou dostávat státní příspěvek. Samotný příspěvek byl oproti roku 1957 pro rok 1959 viditelně snížen. Dále bylo nutné dosáhnout snížení státního příspěvku schodkovým farnostem. To znamenalo, omezit částky, které byly vydávány na církevní obřady. Dále bylo vhodné důsledněji prověřovat návrhy Státní památkové správy týkající se oprav a rekonstrukcí církevně památkových objektů. Rady KNV měly nyní schvalovat finanční příspěvky na tyto objekty.⁴²

Stát došel k závěru, že církevní otázka a tedy i poměr mezi církví a státem je již vyřešen. A protože tam, kde vliv církví byl silný, tento vliv nepoklesl a naopak tam, kde byl slabý a tamější farnosti se nacházely ve špatném finančním stavu, se nezvýšil, neměla tedy výše státního příspěvku jakkoli ovlivnit působení církví. Ve školách měla být zesílena materialistická výchova zaměřená protinábožensky a měla být pořádána vhodná kulturní zábava pro žáky školního věku, a to zejména v neděli. Zároveň měly být nově umožňovány a rozšiřovány styky církví s církevními kruhy v zahraničí.⁴³

Zvláště důležité se po roce 1956 jevílo vybírat vhodné pracovníky pro úsek církevní politiky. Pro tuto práci bylo nutné vybírat takové pracovníky, kteří byli zkušení, politicky korektní a schopní plnit zadané úkoly. Důležité bylo především stabilizovat jejich početní stav, ponechávat je co možná nejdéle ve svých funkcích a dále se věnovat jejich přípravě a školení. Národní výbory měly pro tyto pracovníky vytvořit odpovídající pracovní prostředí. Ministr a náměstkyně ministra školství a kultury se nadále neměli účastnit veřejného života církví, kongresů a rozličných konferencí, aby nedošlo k proklamaci jednotného života církví a škol a dalších osvětových a kulturních zařízení. Výjimku měl udělen pouze náměstek pro věci církevní. Pokud by ovšem účast ministra nebo jeho náměstkyně byla nutná, uděloval souhlas s jejich účastí na těchto

42 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), č. j. 00335/59-PT, Zpráva o plnění usnesení politického byra ÚV KSČ, 1959.

43 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, č. j. 010909/56-taj, Současné otázky a další úkoly naší církevní politiky, 1956.

akcích přímo ÚV KSČ.⁴⁴

2.14 Zvýšení aktivity církví

Vzestup aktivity církví v roce 1956 zvýšil napětí ve vztazích se státem. Ke zvýšení činnosti církví došlo na základě oslabení režimu obecně u všech větších církví a náboženských společností. Církev převzaly iniciativu hlavně v oblasti zápasu o věřící. Dále také chtěly větší autonomii a ostřeji vystupovaly proti opatřením církevních tajemníků. Duchovní tak přísně také nerespektovali církevní zákony a další nařízení. Byl zaznamenán zesílený zahraniční vliv Vatikánu, ale také mezinárodních ústředí protestantských církví. Protestantské církve vyvíjely intenzivní činnost mezi dospělými a zejména mezi mládeží. Stoupl počet evangelických duchovních, kteří projevovali neochotu spolupracovat s režimem. V pravoslavné církvi se zaktivizovala část, která vystupovala proti kolektivizaci zemědělství, a sílily také požadavky na obnovení řeckokatolické církve.

Největší vzestup aktivity byl však zaznamenán u katolické církve. Slovenští biskupové a další duchovní požadovali omezit státní dohled nad církvemi, změnit církevní zákony, zrušit nebo omezit pravomoci církevních tajemníků a ustanovit Berana do čela arcidiecéze. Mimo to se rozšířila činnost členů rozpuštěných řádů, kteří se měli tajně scházet a dokonce vydávat tiskoviny. Všeobecně přibývalo bohoslužeb, poutí, procesí a dalších církevních obřadů. Zvláštní pozornost byla věnována mládeži. V krizi se ocitlo MHKD. Jeho činnost a vliv značně poklesl spolu s aktivitou jeho funkcionářů.⁴⁵

V roce 1956 došlo k oživení náboženského života všech církví a náboženských společností. V důsledku událostí nejen v Československé republice, ale i v dalších zemích sovětského bloku, dospěl stát k tomu, že zkoušel využívat nové metody vedoucí ke snížení vlivu církví a náboženských společností. Zaktivizovala se například ateistická kampaň mezi obyvatelstvem a zároveň došlo k útlumu administrativních zásahů do vnitřních záležitostí církví s tím, že bylo vyžadováno bezpodmínečné dodržování

44 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, Zásady naší církevní politiky, 21. září 1956.

45 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 179.

církevních zákonů.⁴⁶ Adventistům sedmého dne byla dne 18. září 1956 opět povolena činnost. Povolení bylo uděleno pod podmínkou, že pokud dospělí adventisté nebudou pracovat v sobotu, nahradí všechen pracovní čas prací v neděli nebo prací přesčas. Zachována ale měla být povinnost sobotní školní docházky.⁴⁷ Spolu s tím se zároveň zesílily administrativní tlaky proti učitelům, kteří odmítali vystoupit z církve. Všechna opatření převáděná do praxe v roce 1957 měla za následek obnovení kontroly nad církvemi. Pro režim to znamenalo uklidnění poměrů mezi státem a církvemi. Církevní zákony tak přečkaly nejen toto období, ale i období pražského jara a zůstaly v platnosti až do pádu komunistického režimu.⁴⁸

2.15 Církevněpolitická situace od roku 1957 do pražského jara

Církev druhé poloviny padesátých let se nacházela v takovém stavu, že ji nebylo možno z pohledu komunistů chápat jako bezprostředního nepřítele. Po překonání celospolečenské krize z roku 1956 se dozor nad církvemi měl vrátit do mantinelů vymezených církevními zákony z roku 1949. Nejméně na příštích deset let byla církevní otázka ze strany režimu považována za vyřešenou, proto nebyli komunisté zprvu vůbec ochotni jednat s Vatikánem, když z jeho strany přišly první podněty. V příštích letech byla důsledně dodržována linie vyjádřená dokumentem schváleným vedením KSČ již v červenci 1952. Jednalo se o boj proti náboženským předsudkům a o postupné budování ateistické společnosti. Tento „nový“ přístup k církevní otázce přetrval s drobnými změnami až do roku 1968. Intenzita uskutečňování nového kurzu se měnila v závislosti na situaci. Na počátku šedesátých let byla ještě spojena se silnou trestní perzekucí, která sice nejsilněji zasáhla katolickou církev, ale dopadala i na ostatní církve a náboženské společnosti. Terčem perzekuce se stávala hlavně takzvaná podzemní církev. Procesy se však nevyhnuly ani duchovním působícím v řádné duchovní správě.⁴⁹

46 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), These pro jednání odboru pro věci církevní MŠK se zástupci úřadu pro věci církevní Maďarska, Polska, NDR.

47 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), These pro jednání odboru pro věci církevní MŠK se zástupci úřadu pro věci církevní Maďarska, Polska, NDR.

48 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6, s. 180-181.

49 CUHRA, Jaroslav: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989), in: *Soudobé dějiny*, roč. 8, 2001, č. 2-3, ISSN 1210-7050, s. 275-277.

Viditelným jevem se stávala postupující ateizace společenského života. Ta byla způsobena zejména tím, že církev byla zatlačena do kostelů a náboženský život společnosti omezen prakticky jen na účast na bohoslužbách. Ubývalo procesí a poutí a církev ztrácela možnost vzdělávat laiky. Církevní život se měl definitivně vytratit ze života občanů. V atmosféře této doby se zrodila i nová Ústava ČSSR z července 1960. Ústava sice zaručila svobodu vyznání a možnost provádět náboženské úkony v rámci platných zákonů, ale zároveň prohlašovala, že veškerá kulturní politika, výchova a vzdělávání jsou realizovány v duchu vědeckého světového názoru marxismu-leninismu a v těsném propojení se životem a s prací lidu. Po stránce státního dozoru zůstávalo v šedesátých letech vše při starém. Naopak vztahy mezi režimem a církvemi se dostávaly do stále většího rozporu. Na rostoucí účast na bohoslužbách a na zvyšující se počet křtů reagoval režim nutností zvýšit ateistickou propagandu a úroveň státního dozoru a nepřipouštět nové formy náboženského života. Tvrdým zásahům a postihům se spíše vyhýbal. Tato politika šedesátých let byla reakcí na Druhý vatikánský koncil.⁵⁰ Koncil, svolaný papežem Janem XXIII., probíhal mezi lety 1962-1965. Svolání na něj byli biskupové z celého světa včetně komunistických zemí. Československo kromě Tomáška a Berana, který se účastnil jeho druhé půlky, reprezentovali pouze dva slovenští biskupové Nécsey a Lazík. Hlavním cílem koncilu bylo otevření církve modernímu světu. Koncil také přinesl spoustu změn, které však v Československu až do roku 1968 nemohly být realizovány.⁵¹

Druhá polovina šedesátých let přinesla zmírnění ideologického i mocenského tlaku, což bylo zapříčiněno uvolněním politické situace. Tento tlak ale nezmizel úplně. Ve víru tehdejšího dění se začínal rozvíjet dialog mezi komunistickými intelektuály a křesťany, který měl zvláštní poslání. Po letech, kdy byla církev úplně ignorována, došlo k tomu, že se od počátku šedesátých let začala o křesťanskou otázku zajímat skupina filozofů a sociologů, kteří byli ochotni poslouchat jiné názory, než ty ovlivněné marxismem. Někteří z nich pak měli na formu církevní politiky v období pražského jara nemalý vliv. Za všechny to byla například Dr. Erika Kadlecová, která v období od března 1968 až do června 1969 byla vedoucí Sekretariátu pro věci církevní (SPVC). Část stranického aparátu sice k těmto dialogům zaujímal odmítavý postoj, ale nebyla

⁵⁰ Tamtéž, s. 278-279.

⁵¹ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 45-47.

schopna mu zabránit.⁵² Nutno ovšem dodat, že tzv. „Plán hlavních úkolů Sekretariátu pro věci církevní ministerstva kultury a informací na rok 1968“ žádné změny v církevní politice nenaznačoval. Probíhající dialog mezi komunisty a křesťany měl podle něj být „*chápán jako jeden z prostředků k překonávání náboženského myšlení věřících, jako specifická forma ideologického boje o vítězství socialistické a komunistické perspektivy ve vědomí lidí.*“⁵³ I přes existující tlak na církve, náboženské společnosti a věřící, se stále zhruba 58 procent občanů ČSSR považovalo dle interního materiálu SPVC z roku 1967 za členy církví.⁵⁴ Zajímavé výsledky nám také podává výzkum provedený Ústavem pro výzkum veřejného mínění v roce 1969. Součástí jeho šetření byla otázka zaměřená na světový názor občanů. Zhruba 44 procent dotázaných odpovědělo, že se považují za křesťany. Asi jen deset procent se označilo za marxisty.⁵⁵

Pro dialog mezi komunisty a křesťany existovaly v průběhu šedesátých let příhodné podmínky, zvláště v univerzitním prostředí. To bylo zapříčiněno i tím, že poměr k církevním organizacím byl ze strany politické linie KSČ zmírněn. Režim k nim zaujal vstřícnější a tolerantnější postoj. I když tato změna byla jen účelová a vycházela z nutnosti zmírnit negativní postoje věřících k politice strany, znamenala výrazný krok vpřed. Není tedy náhodné, že k uspořádání mezinárodní konference křesťansko-marxistického dialogu došlo na území Čech. Tato konference proběhla roku 1967 v Mariánských Lázních a byla pořádána společností Paulus Gesellschaft a Sociologickým ústavem Československé akademie věd (ČSAV). Hlavním organizátorem z české strany se stala socioložka prof. Erika Kadlecová. Konference v Mariánských Lázních byla již třetím sezením sdružení Paulus Gesellschaft. Československá strana si za cíl vytkla poznání protestantských i katolických hnutí a prezentaci náboženství v marxistickém pojetí. Politickým cílem se stala podpora pokrokových křesťanů a získání domácích církví na svou stranu. Konference byla všemi zúčastněnými hodnocena kladně. I přesto k ní KSČ ale zaujala kritický postoj, který se promítl například v publikační činnosti. Některé přednesené referáty totiž vůbec nemohly být zveřejněny, nebo jen ve zkrácené verzi. Tato zvýšená činnost cenzury však

52 CUHRA, Jaroslav: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989), in: *Soudobé dějiny*, roč. 8, 2001, č. 2-3, ISSN 1210-7050, s. 279-280.

53 CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 11-12.

54 Tamtéž,, s. 11-12.

55 VÁCLAVÍK, David: *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha, Grada 2010, ISBN 978-80-247-2468-3, s. 114.

netrvala dlouho. Následující rok pohltily československý tisk články a statě, které se věnovaly do té doby nepřijatelným tématům.⁵⁶

2.16 Jednání vlády s vatikánskými diplomaty do roku 1968

V těchto jednáních za církev tentokrát nejednali biskupové, ale vatikánští diplomaté. Stát zastupovali státní úředníci. Hlavním podnětem pro obnovení rozhovorů byla snaha Vatikánu získat od státu souhlas s účastí alespoň jednoho biskupa z Československa na Druhém vatikánském koncilu. Obnovu jednání usnadnila i výměna na Petrově stolci. Na místo Pia XII., kterého komunisté na celém světě neměli v oblibě, nastoupil v roce 1958 vstřícnější Jan XXIII. S jeho jménem a se jménem jeho nástupce Pavla VI. je spojeno období označované jako období tzv. vatikánské ostpolitik. V tomto období dochází pod vlivem přesvědčení, že komunistické režimy jsou trvalé, k obnovení diskuzí mezi nimi a Vatikánem. Klíčovým bodem jednání byla stále nevyřešená otázka správy diecézí. Právě to také bylo ústředním bodem dopisu „Pro memoriam“, který byl zaslán prostřednictvím biskupa Nécseye a ve kterém vatikánský státní sekretariát vyjádřil ochotu zlepšit církevní a náboženské poměry v Československu. Ze strany komunistů nebyl problém biskupů aktuální. S jednáním souhlasili proto, aby si zlepšili svou mezinárodní prestiž. Tato jednání pak trvala s přestávkami až do pádu komunistického režimu.⁵⁷

První jednání se odehrálo v roce 1963 v Praze. Za Vatikán vedl jednání budoucí státní sekretář Agostino Casaroli, který se stal ústřední postavou této politiky v následujících letech. Obsahem rozhovorů, které se v dalších letech moc neměnily, byl například případ Josefa Berana. Stát se snažil o jmenování biskupů z řad některých kapitulních vikářů. Vatikán měl naproti tomu zájem o odstranění státních zmocněnců z konzistoří, nesouhlasil s podobou církevních zákonů a chtěl zlepšit podmínky výchovy bohoslovců, výuku náboženství na školách a zároveň řešit problém řeholí. Následující jednání proběhlo v tom samém roce, ale už v Římě a další opět v Praze.⁵⁸

Výsledky jednání mezi Vatikánem a ČSSR od roku 1963 do pražského jara

56 MERVART, Jan: Okolnosti a průběh křesťansko-marxistického dialogu v Mariánských Lázních, in: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*, roč. 1, 2003, č. 9, ISSN 1214-407X, s. 33-38.

57 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 41.

58 Tamtéž, s. 42.

vypadají následovně. V roce 1963 zmírnila vláda internaci biskupů Josefa Berana a Karla Skoupého a přesunula je blíže Praze. Umístění byli v charitním domově v Mukařově. Prezidentem byla udělena milost třem ze čtyř biskupů. Byl to Ján Vojtaššák, Ladislav Hlad a Stanislav Zela. Pomocný biskup zrušené prešovské řeckokatolické diecéze Vasil' Hopko byl propuštěn až v roce 1964. Otázku kolem arcibiskupa Berana se podařilo urychlit díky jeho jmenování kardinálem. V lednu 1965 bylo oznámeno, že mezi jmenovanými kardinály byl uveden i arcibiskup Beran. Již v únoru přijel do Říma projednat tuto situaci Karel Hrůza, který stál v čele Sekretariátu pro věci církevní. Nakonec bylo dohodnuto, že Beran bude moci převzít kardinálský klobouk, ale už se nebude smět vrátit zpět. Na jeho místo měl nastoupit biskup Tomášek. Další požadavky Vatikánu však splněny nebyly. Kromě pražské arcidiecéze se nepodařilo obsadit žádnou další. Pro představitele státní moci bylo například úplně nepřijatelné jakkoli provést revizi církevních zákonů z roku 1949 a změnit postoj k výuce náboženství a k dalším předkládaným požadavkům. Česká strana také jednání záměrně stále prodlužovala s ohledem na mezinárodní situaci, neboť kritika církevních poměrů ze zahraničí neustále narůstala. Vatikánu se po dlouhé době nakonec podařilo přimět režim, aby po sedmnácti letech byli odvoláni nasazení zmocněnci tehdejšího ministerstva kultury a informací z konzistoří. Odvolání proběhlo na základě výnosu ministerstva, který byl schválen ÚV KSČ 8. listopadu 1966. Opatření se ale týkalo jen těch diecézí, ve kterých působili kapitulní vikáři. Ti byli představitelé MHKD a chovali se loajálně ke státu. Naopak tam, kde diecéze spravovali biskupové, státní zmocněnci zůstali, protože jim stát nedůvěřoval. I když byli z konzistoří kapitulních vikářů zmocněnci staženi, neznamenalo to, že by je stát přestal kontrolovat. V sekretariátech ministerstva kultury a informací byli ustanoveni pracovníci, kteří měli za úkol usměrňovat činnost právě kapitulních vikářů.⁵⁹

2.17 Pražské jaro

Pražskému jaru předcházelo léto 1967 a sjezd Svazu československých spisovatelů. Na něm zazněla kritika režimu, která přispěla k urychlení střetu dvou stran

⁵⁹ DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 95-97.

v KSČ, reformistů a konzervativců. Na říjnovém plenárním zasedání ÚV KSČ došlo ke střetu mezi Alexandrem Dubčekem a Antonínem Novotným, na kterého se stále více valila vlna kritiky. Vše vyvrcholilo jeho odvoláním a zvolením Dubčeka prvním tajemníkem ÚV KSČ dne 5. ledna 1968. Před propuknutím pražského jara nebylo možné najít žádné signály, které by upozornily na změny v církevní politice státu. V polovině ledna 1968 se na Sekretariátu pro věci církevní ministerstva školství a kultury projednával spolu s krajskými církevními tajemníky plán úkolů na rok 1968, který se ještě stále držel linie nastavené KSČ z roku 1966 a který také nepředznamenával žádné změny. Podle této politické linie bylo sice třeba umožnit občanům účastnit se náboženského života, ale to nesmělo vést ke zvyšování religiozity. Stále probíhal dialog mezi komunisty a křesťany a i nadále se měli podporovat jedinci a organizace v církvích, kteří byli loajální k režimu. Upozorňovalo se zároveň na nebezpečí podceňování vlivu církví na společnost. Jisté je, že pražské jaro, ať už jeho příčiny byly jakékoli, umožnilo církvím zvýšit svou aktivitu, kterou se pak v období normalizace komunistům nepodařilo zcela utlumit.⁶⁰

2.18 Probuzení církví

V roce 1968 působilo na území republiky sedmnáct státem uznaných církví a náboženských společností. Vzhledem k tomu, že poslední sčítání lidu, které zahrnovalo i příslušnost k náboženskému vyznání, se konalo v roce 1950, není možné pro další období spolehlivě určit míru religiozity pocházející z vlastní sebeidentifikace občanů a obyvatel státu. I když si církevní tajemníci vedli agendu o náboženském životě praktikujících křesťanů, existoval významný rozdíl v počtu lidí hlásících se k církvi a lidí, kteří byli nábožensky skutečně aktivní. Neustálé omezování praktikování církevního života ze strany státu je pak muselo do jisté míry stavět proti režimu.⁶¹

Nový politický kurz se naplno rozjel zvolením Dubčeka do funkce prvního tajemníka strany. Jako první pravděpodobně zareagovala na novou atmosféru ve společnosti Českobratrská církev evangelická, která byla již před lednem nejaktivnější evangelickou církví v ČSSR. Svaz českobratrského evangelického duchovenstva odeslal

⁶⁰ Tamtéž, s. 109-110.

⁶¹ CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 9-12.

dne 8. února 1968 dopis předsednictvu Národního shromáždění, ve kterém požádal o jednání, které by umožnilo překonat dosavadní postoj státu k církvím znemožňující vykonávat činnost mezi širokou veřejností. K obrodnému procesu se zařadila i katolická církev, která byla posledními dvaceti lety státního dozoru těžce poznamenána. Ztratila všechn svůj majetek, organizační strukturu a spojení s Římem. Biskupské stolce zely prázdnotou, uznávaná hlava církve, kardinál Beran, pobýval v exilu a stále vysoký počet kněží a laiků se nacházel ve vězení. Mužské řády, i když nikdy legislativně skutečně zrušené, se nacházely v ilegalitě. Ženské řády sice nebyly úplně rozpuštěné, avšak jejich činnost byla stále velmi omezena. V únoru 1968 se obrátili někteří biskupové a ordináři katolické církve na Karla Hoffmanna, ministra kultury a informací. Odeslali mu text, který chtěli projednat s prvním tajemníkem ÚV KSČ Dubčekem. Na tomto místě je nutné poznamenat, že se za jediného mluvčího katolické církve považovala uměle vytvořená organizace Mírového hnutí katolického duchovenstva. Ordináři udělali dobře, protože tím na sebe upozornili. O několik dní později totiž zaslalo MHKD dopis ÚV KSČ, ve kterém jeho členové chválili církevní zákony. Později si uvědomili změněnou situaci ve společnosti a v čele s Plojharem změnili kurz a opatrně se přihlásili k „obrodnému procesu“. Cílem představitelů MHKD bylo upozornit na snahy věřících, kteří se dožadovali, aby státní orgány začaly vyjednávat s právoplatnými zástupci katolické církve, totiž s biskupy. Obavy představitelů MHKD se vyplnily. V první polovině března 1968 přicházely od věřících požadavky, mezi kterými byly žádosti o návrat biskupů bez státního souhlasu do diecézí, rehabilitace a propuštění vězňených duchovních i laiků, obnovení řeckokatolické církve, konec státních zásahů do církevního života a pokračování jednání mezi státem a Vatikánem. Tato petice byla odevzdána na sekretariátě ÚV KSČ. Byla adresována Dubčekovi a podepisována po celé zemi. V březnu také zanikla organizace MHKD rezignací jejího předsednictva. Zvolen byl nový výbor v čele s biskupem Tomáškem, který měl za úkol připravit založení nové organizace, které měla být záštitou pro kněze i laiky. Postupně se rodilo Dílo koncilové obnovy.⁶²

Dílo koncilové obnovy byla organizace, která nastoupila na místo Mírového hnutí katolického duchovenstva. MHKD bylo 21. března 1968 zrušeno na zasedání jeho rozšířeného předsednictva. Zároveň byl zde zvolen přípravný akční výbor budoucího

62 Tamtéž, s. 13-15.

Díla koncilové obnovy. Cílem DKO bylo sjednotit snahy o zavedení změn vycházejících z Druhého vatikánského koncilu. Jeho členové doufali, že se stane partnerem státu při jednáních s církví. Tímto partnerem nakonec byla v roce 1968 církevní hierarchie. V průběhu roku 1968 režim stále více se znepokojením sledoval vývoj této organizace, což se záhy projevilo i odsouváním odsouhlasení organizačního řádu. Po srpnu pak ministerstvo vnitra legalizaci Díla definitivně zamítlo. DKO však bylo nelegálně aktivní až do utužení státního dozoru, které proběhlo v letech 1969-1970.

2.19 Církevní politika KSČ v období pražského jara

Dne 21. března 1968 probíralo předsednictvo ÚV KSČ spis „Připomínky ke koncepci církevněpolitické práce a vztahu společnosti k věřícím a návrhy na nejbližší postup“. Dokument vycházel z toho, že pro realizaci obrodného procesu je nutná podpora většinové veřejnosti, tedy i věřících občanů. Aby si je KSČ získala, musí demokratizovat i církevní politiku. Ve spisu se hovoří o tom, že marxismus-leninismus není převažující názor ve společnosti, a proto je potřeba pozvat věřící ke spoluúčasti na veřejném dění. Doporučovalo se prošetřit případy vězňených a dbát o to, aby státní pracovníci činní v církevní politice zbytečně nezasahovali do vnitřního života církví. Nutné je také změnit personální obsazení státních orgánů vyvíjejících činnost v církevní politice. Dlouhodobým cílem KSČ mělo být vypracování koncepce odluky státu a církve. V souvislosti s tímto dokumentem rezignoval Karel Hruza, vedoucí Sekretariátu pro věci církevní, na svůj post a na jeho místo nastoupila Dr. Erika Kadlecová s dalšími kolegy. Jejich příchod byl impulzem pro zásadní změnu církevní politiky. Nové vedení se snažilo vyjít vstříc všem oprávněným požadavkům, které církve předkládaly. Snaha Sekretariátu pro věci církevní viditelně začínala přinášet plody své práce. Tento nový postoj můžeme vidět například v podobě kladné reakce Sekretariátu na žádost příslušníků Spolku rozhodných křesťanů letničních o povolení činnosti. Církev byla totiž v roce 1950 násilně sloučena s Jednotou československou. Sekretariát schválil roku 1968 vznik přípravného výboru. Ještě v roce 1969 však jejich činnost nebyla státem oficiálně uznána a v roce 1970 je v materiálech označována opět za nelegální. Samozřejmě vztahy mezi státem a církvemi nebyly i v tomto období zcela bezkonfliktní, mnohdy se představy obou stran velmi lišily, ale přesto šlo o značný obrat

v církevní politice té doby. Vinou násilného ukončení pražského jara se však vyřešit církevní záležitosti nepodařilo. Podobně skončily i snahy evangelických církví, které usilovaly o obnovení státem zrušených organizací.⁶³

Koncepci nové církevní politiky vypracovanou Sekretariátem pro věci církevní schválilo ÚV KSČ 16. července 1968. Koncepce byla ovlivněna myšlenkami některých tehdejších marxistických filozofů, například Vítězslava Gardavského. Právě on ve svém pojednání zdůvodňuje východiska nové církevní politiky KSČ na základě zjištěných sociologických faktů. Podle nich se ještě třetina obyvatel, 4-5 miliónů, považuje za nábožensky věřící. I přesto je však znát pokles prestiže náboženství v Československu. Čtyřicet procent obyvatel podle něj nemá vyhraněný světový názor. Proto bude nutné vést dialog s věřícími a hledat společné cesty věřících, nevěřících i marxistů. Pro dosažení cíle bude tedy podle Gardavského nutné, aby byly plně respektovány náboženské a občanské svobody věřících. Členové církví už nesmějí být nadále znevýhodňováni v zaměstnání pro svou víru, ve školské praxi nesmí dojít k diskriminaci věřících učitelů a žáků a výuka náboženství nesmí být administrativními zásahy znemožňována.⁶⁴

2.20 Biskupové ve vedení diecézí

V mnohém převratný rok 1968 přinesl změnu postoje režimu vůči některým biskupům, kteří byli do té doby vězněni či internováni. Biskupové Josef Hlouch, z Českých Budějovic, a Karel Skoupý, z Brna, obdrželi v polovině května 1968 státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Další dva biskupové museli být nejdříve rehabilitováni a až poté se mohli vrátit. Štěpán Trochta tuto podmínku splnil v červenci 1968, Stanislav Zela až v červnu 1969. Protože v červnu 1969 už ale probíhala normalizace a podmínky se změnily, státní souhlas mu udělen nebyl. Zela ještě téhož roku zemřel a olomoucká arcidiecéze tak zůstala bez ordináře prázdná. I přes vstřícnější postoj státu k církvím se nepodařilo vyřešit otázku tajně svěcených biskupů. Jen jediný z nich se mohl krátce ujmout úřadu. Byl jím pražský světící biskup Kajetán Matoušek, který se stal předsedou České katolické charity. K výkonu biskupského úřadu dostal

63 Tamtéž, s. 16-17, 19.

64 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 116-117.

státní souhlas 26. července 1968. V roce 1970 mu ale byl opět odebrán. Obrat politické situace po okupaci republiky armádami pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 nic na statusu ustanovených biskupů, kromě Matouška, nezměnil. V diecézích jim bylo umožněno zůstat až do své smrti. Štěpán Trochta byl dokonce 28. dubna 1969 jmenován kardinálem „v srdci“. To znamenalo, že papež neohlásil jeho jméno. Až na počátku března 1973 byl jmenován kardinálem veřejně. Stal se vlastně představitelem Vatikánu v Československu, čemuž nemohly zabránit ani církevní zákony z roku 1949. Přímý dopad však jeho jmenování nemělo, neboť rok poté kardinál zemřel.⁶⁵

2.21 Snaha církví o další změny vztahující se k církevní politice

Je s podivem, že v době uvolnění nedošlo k obnově jednání mezi Československem a Vatikánem, která byla už od roku 1967 přerušena. Přitom Svatý stolec podával návrhy na jejich obnovení. Československá strana ale neměla zájem o obnovení rozhovorů. Stranické a vládní útvary celou věc jen oddalovaly. Casarolimu se nakonec podařilo jejich zahájení dojednat na říjen 1968, ale mezitím přišel srpen a okupace, což vedlo k dalšímu odložení. Sám Sekretariát pro věci církevní vybízel, aby se začalo jednat, ale bez úspěchu. Mezitím na základě federalizace státní správy a v souvislosti s novým stranickým vedením nastoupil po vynuceném odchodu Eriky Kadlecové do čela SPVC staronový vedoucí Karel Hruža, díky kterému se začátek jednání ještě více posunul a obě delegace se sešly až roku 1971 v Praze.⁶⁶

V době pražského jara se sice povedlo legalizovat řeckokatolickou církev, ale neustálé spory s církví pravoslavnou o majetek ji donutily v sedmdesátých letech přijmout řadu nevýhodných normalizačních opatření. Stát byl ochoten řešit i další otázky církevní politiky, které i přes dlouhá československo-vatikánská jednání nebyla stále řešena. Jednalo se o povolení svobodné činnosti řádů a kongregací, které byly rozpuštěné již od roku 1950. Důraz byl kladen zejména na mužské řády a kongregace, které na rozdíl od těch ženských žily v rozptýlení a působily skrytě. Ženské řády a kongregace žily sice v komunitách, ale nesměly přijímat nové členy. V dubnu založili

65 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 90-92.

66 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 121-122.

představení těchto řádů a kongregací společně konferenci řeholních představených a Sekretariát řeholních společností (SŘS). Tomu bylo umožněno v květnu jednat přímo s SPVC. Na oficiální souhlas státu se ale nečekalo a zrovna se začalo s obnovou řeholního života. Nově se utvářely komunity, někteří řeholníci vystoupili z ilegality a řehole začaly plnit svá poslání. Výrokem generální prokuratury z listopadu 1968 bylo potvrzeno, že všechny řády a kongregace působící před vydáním církevních zákonů existují i nadále a jsou legitimní. Po návratu Karla Hruzy v dubnu 1969 byl na generální prokuraturu činen nátlak, aby své rozhodnutí vzala zpět, což se stalo v prosinci 1970. SPVC začal urychleně s likvidací mužských řeholních komunit. Ušetřeny nezůstaly ani ty ženské, protože z nových členek mohly zůstat jen ty, které zdárně složily věčný slib do konce března 1971. I přes tyto mocenské kroky se ale život řeholí nevrátil do stavu před pražským jarem.⁶⁷

Změna v církevní politice se také týkala udělování státního souhlasu, který byl v kompetencích církevních tajemníků. Duchovní mohli svoji náboženskou činnost vykonávat až po obdržení státního souhlasu a po složení vládou předepsané slibu, což bylo samozřejmě spjato s celou řadou dalších omezení. Hned, jak se k tomu naskytla příležitost, začaly církve volat po uvolnění těchto předpisů. V období pražského jara k tomu skutečně došlo. SPVC doporučoval, aby se urychleně vyřizovaly žádosti kněží, kteří požádali o znovupřijetí do státní správy, a přišla i další zmírnění dříve tuhých předpisů. Duchovní si například mohli v pastoraci pomáhat, přičemž nemuseli žádat okresního církevního tajemníka o povolení. O takovéto pomoci si museli duchovní jen vést záznamy. V průběhu normalizace se ale vše vrátilo do starých kolejí.⁶⁸

Terčem kritiky se stalo i vyučování náboženství a státem předepsané podmínky pro jeho výuku na školách. Změna přišla ještě před zahájením školního roku 1968/1969. Výnosem ze dne 20. srpna 1968 bylo povoleno vyučovat náboženství od druhého do devátého ročníku základní školy už od začátku školního roku, nikoli tedy od 1. října, ale už od 1. září. Přihlášky nově přijímaly farní úřady a výuka se měla konat na farách, případně mohli vyučující požádat o bezplatné vyčlenění prostor ve škole. Státní orgány nyní už neměly pravomoc zasahovat do obsahu výuky a zvětšila se i hodinová dotace a snížil počet žáků v jednotlivých skupinách. Na duchovních pak byla evidence a rozpočet, který nahlašovali na příslušném církevním oddělení okresního národního

67 Tamtéž, s. 122-123.

68 Tamtéž, s. 124-126.

výboru. Problém spočíval v tom, že vyučovat náboženství směli pouze osoby se státním souhlasem, kam se řadili jen kněží. Řeholnicím a laikům tak povoleno vykonávat tuto činnost nebylo. Protože se očekával nárůst počtu přihlášených žáků, žádali biskupové o změnu, které se dočkali. Další záležitostí byly chybějící učebnice a učební texty. Podobně jako u předchozích snah zamezily rozvoji výuky náboženství normalizační změny. Od školního roku 1971/1972 se na základě výnosu ministerstva kultury musely přihlášky znovu podávat ve škole, kam se i přesunula celá výuka. Církvemi pozitivně viděný nárůst počtu žáků účastnících se těchto hodin začal od školního roku 1970/1971 opět klesat.⁶⁹

2.22 Období konce pražského jara a začínající tzv. normalizace

V roce 1967 vrcholí vnitřní krize v KSČ. V dubnu 1968 schválilo ÚV KSČ svůj Akční program, který byl výzvou k reformě komunistické strany. Reformní pokusy nejen ze strany církve začínaly stále více překračovat představy i proreformních komunistů. Lidé se postupně přestávali obávat trestních postihů při projevu nespokojenosti. V červnu byl přijat zákon o soudní rehabilitaci lidí, kteří byli neprávem odsouzeni v politických procesech, a začal se připravovat zákon o federálním řešení česko-slovenské otázky. Kromě toho se uvolňovala i cenzura. Dne 27. června 1968 byl vydán nejen Literárními listy manifest 2 000 slov, který vyzýval všechny občany, aby se pokusili o vytváření politiky zdola. Význam manifestu si protireformní členové KSČ a představitelé komunistických režimů v okolních zemích vyložili jako útok na režim. Po několika schůzkách čelních představitelů komunistických stran v zemích sovětského bloku a po vojenském cvičení vojsk Varšavské smlouvy byl doručen čelním funkcionářům KSČ dopis členů Varšavské smlouvy. V dopise stálo, že situace v Československu je neudržitelná a ohrožuje celý sovětský blok. ÚV KSČ tyto závěry odmítlo. Nátlak Moskvy se ale dále stupňoval. Brežněv spolu s ostatními komunistickými stranami apeloval na rázné ukončení reformního procesu. Zastavit reformní proud bez použití silného mocenského aparátu však již ale nebylo možné. Ani protireformní kruhy nebyly schopné provést vnitropolitický zvrát. Moskva se proto rozhodla spolu s dalšími čtyřmi zeměmi Varšavské smlouvy provést intervenci, podobně

⁶⁹ Tamtéž, s. 126-128.

jako v Maďarsku roku 1956. Intervence začala v noci z 20. na 21. srpna 1968 a zúčastnila se jí armáda Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Bulharska a Německé demokratické republiky. Poměry v zemi se měly vrátit k normálnímu stavu a to včetně těch církevních.⁷⁰

2.23 Situace na poli církevní politiky

Jako reakce na okupaci zazněl ve shodě s církvemi hlas Sekretariátu pro věci církevní. Jednotlivé církve a církevní složky vyzývaly ke statečnosti a vytrvalosti. Dne 2. září 1968 vypracovali poprvé v československých dějinách společně zástupci církve katolické, pravoslavné a církví protestantských prohlášení, které podpořilo reformní politiku uskutečňující se po lednu 1968. Vedení Sekretariátu se taktéž snažilo o udržení dosavadního vývoje v církevní politice. I když normalizace poměrů v církevní sféře měla za oblastí politickou a společenskou jisté zpoždění, nebylo pochyb o tom, že i tuto oblast pohltní.

V roce 1969 dostal Sekretariát pro věci církevní nové právní postavení. Federalizací československého státu byla zřízena některá nová ministerstva. Zákonem z 8. ledna 1969 bylo bývalé ministerstvo kultury a informací nahrazeno Ministerstvem kultury ČSR. Ministrem kultury se stal staronový Miroslav Galuška. Pod jeho kompetencemi se nacházel i Sekretariát pro věci církevní. Církevní politika se od tohoto času stala záležitostí spadající pod dva národní sekretariáty, které na církevní politiku měly rozdílné názory. Seznam hlavních úkolů české instituce na první pololetí roku 1969 nevykazoval výraznější změny spojené s událostmi po srpnu 1968. Změny ve vedení ale na sebe nenechaly dlouho čekat. Jako první odešel ministr kultury Galuška, kterého 10. července nahradil Miroslav Brůžek. Po nuceném odchodu Dr. Kadlecové v létě 1969, nastoupil na její místo opět Karel Hruža, který se snažil o konsolidaci církevní politiky a právě to bylo od něj očekáváno. Postupně ze Sekretariátu pro věci církevní odcházeli i nejbližší spolupracovníci bývalé vedoucí tohoto útvaru. Poslední měsíce roku 1969 byly věnovány především vymezení nové politiky v církevní otázce. A tak protože se vedení Sekretariátu pro věci církevní soustředovalo hlavně na vnitřní poměry, aktivity církví nastartované pražským jarem běžely nějakou chvíli dál,

70 VYKOUKAL, Jan – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha, Libri 2000, ISBN 80-85983-82-6, s. 382-387.

i když byla samozřejmě zastavena jednání o uznání činnosti řádů a kongregací, o úpravě udělování státního souhlasu k duchovenské činnosti a o vstupu církví do veřejných komunikačních prostředků. V dubnu 1970 byla konečně dokončena předběžná koncepce církevní normalizační politiky na federální úrovni, jejíž příprava trvala několik měsíců. Tento materiál definitivně ukončil pokus o dohodu mezi státem a církvemi a odsoudil snahy o zrovnoprávnění dialogu těchto dvou stran a stal se základem pro legalizování nových diskriminačních opatření vůči církvím a náboženským společnostem. Církev měly být postaveny do stejné pozice jako před lednem 1968.⁷¹

Tyto personální změny měly sice demonstrovat návazání církevní politiky na dobu před rokem 1968. Nutno ale dodat, že společnost se za toto krátké období už stačila změnit a i církev prošly určitým vývojem a získaly zkušenosti, které je naučily novým věcem. Tyto skutečnosti nemohlo nové vedení Sekretariátu nerespektovat.⁷²

2.24 Postoj církví k tzv. normalizaci

Ihned po schválení nové předběžné koncepce církevní politiky si na jaře roku 1970 začal SPVC zvat na pohovory představitele církví. V průběhu pohovorů byl ze strany státních úředníků činěn na duchovní tlak, aby se zapříčinili ve svých církvích o změnu postoje k pražskému jaru. Církevní představitelé pak měli zamezit aktivitám vzniklých v této době a zajistit, aby se církev neangažovali ve společenském a politickém životě. Poměry se pomalu vracely zpět.⁷³

Protože katolická církev byla v ČSSR tradičně největší církví, stala se cílem hlavních normalizačních snah, což znamenalo odstranění všech výdobytků pražského jara. Právě v tomto období se katolická církev pokusila ze všech sil využít všech příležitostí, které se jí nabízely, aby o něco zlepšila své postavení. Výsledkem obrodného procesu byla církev, která se od té fungující před lednem lišila. Alespoň část biskupů se vrátila do diecézí a stovky kněží, kteří byli rehabilitováni, se mohli vrátit do kněžské služby. Do struktur církve se začali zapojovat i laici. Návratem internovaných

71 CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 23-30.

72 KAPLAN, Karel: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, ISBN 80-85959-83-6, s. 54.

73 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 131.

biskupů moc episkopátu zesílila, a proto další kroky režimu směřovaly proti vytvoření biskupské konference. Režim potřeboval opět nějakým způsobem izolovat od sebe biskupy a ordináře. Jako vhodné se jevilo vytvoření další kněžské organizace, která by se dala využít proti biskupům i proti Vatikánu. Tato organizace pak skutečně vznikla. S platností od 31. srpna 1971 byla povolena činnost kněžské organizaci s názvem Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*. Dne 23. června 1970 byli ordináři katolické církve seznámeni prostřednictvím ministra kultury Brůžka o dalších krocích normalizační politiky. Na schůzce všichni ordináři odmítli přehodnotit postoje církve z let 1968 a 1969. Mezitím se však státu podařilo získat pro své záměry kapitulní vikáře v Olomouci, Hradci Králové a v Českém Těšíně. Bylo jasné, že už nikdo nezabrání tomu, aby se opět nastolily staré pořádky. Přes protesty ordinářů činila státní správa zásahy proti aktivitám, které sledovaly Druhý vatikánský koncil. Do těchto aktivit například spadala přednášková činnost a i vzdělávání laiků. V listopadu 1970 rozeslal Hruža všem ústředím dopis, který s konečnou platností oznamoval, že bez oznamovací povinnosti mohou církve pořádat pouze shromáždění v kostele, nebo v jiných k tomu určených prostorách, a vykonávat svatební a další obřady sloužící k výkonu náboženského vyznání. Přednášková činnost a duchovní cvičení pro laiky nebyly povoleny. Církev tak byla zatlačena zpět do kostela. Postupně se také znovu zaváděla cenzura na církevní tiskoviny, oběžníky a pastýřské listy. Do konce roku 1970 učinili komunisté pomocí státní správy a personálních změn první kroky k tomu, aby se církevní život katolické církve zase dostal plně pod dohled státu.⁷⁴

Státní dozor se v oblasti nekatolických církví zaměřil v první řadě na Českobratrskou církev evangelickou (ČCE). Proč se vlastně režim zaměřil více na tuto církev a ne na církev československou, která byla početně větší? Tato církev se totiž stavěla na největší odpor v době potlačování demokratizace společenského systému po pražském jaru. Další roli zde hrálo hnutí *Nová orientace*, které vzniklo již v padesátých letech a vyznačovalo se svobodnou diskuzí uvnitř církve. Čelní členové tohoto hnutí patřili mezi přední představitele dialogu mezi marxismem a křesťanstvím. Režim se snažil zbavit se také Svazu českobratrského evangelického duchovenstva (SČED). Obě dvě tyto složky rovněž ovlivnily průběh bouřlivého XVI. synodu ČCE konaného v únoru 1969. Zde vzniklo svolání „Synod svému národu“, které se postavilo za

74 CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 37-42, 56.

události před srpnem 1968.

Květnové pohovory s představiteli této církve na ministerstvu kultury však nesplnily očekávání režimu. Stát se proto zaměřil na rozdmýchání rozkolu mezi ČCE a SČED. V roce 1972 se to začínalo dařit. V souvislosti s letákovou akcí proti prvním volbám, které se konaly v době normalizace, došlo k zatýkání některých duchovních a laiků. V roce 1972 bylo proti nim vzneseno obvinění z protistátní činnosti, které vedlo k rozdělení jednotného postupu v otázce společenského vystupování Nová orientace. To vedlo k tomu, že odpůrci normalizace začali ztrácet dech a ČCE přestala veřejně vystupovat. Pomocí odebrání státního souhlasu pak došlo k odstranění aktivních duchovních. Posléze byl v roce 1974 rozpuštěn i Svaz českobratrského evangelického duchovenstva a tím skončilo i obrodné období.⁷⁵

Jak již bylo řečeno, využíval režim osobní nátlak na představitele jednotlivých církví, aby je přesvědčil o nutnosti změny postoje k pražskému jaru. Tento nátlak byl také spojen s požadavkem, aby se duchovní ve svých církvích přičinili o zastavení některých aktivit vyvolaných právě v období všeobecného uvolnění poměrů. Výsledky těchto pohovorů zhodnotil SPVC v říjnu 1970 ve zprávě pro ÚV KSČ jako pozitivní, samozřejmě s výjimkou situace v Českobratrské církvi evangelické. Ještě ale v květnu vypadala situace zhodnocená rovněž SPVC jinak. Ve zprávě stálo, že většina protestantských církvích stále zaujímá kritický postoj k normalizaci. Výjimkou byla jen československá církev. V globálním pohledu přinesly tedy tyto pohovory úspěch, a to zejména u církve československé a pravoslavné. Souhrnně se dá říci, že od roku 1970 byly státní orgány s činností většiny nekatolických církví a náboženských společností spokojeny.⁷⁶

75 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3, s. 134-136.

76 CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 47-48.

3. Orgány státní správy zabývající se církevními záležitostmi

3.1 Státní úřad pro věci církevní (SÚC)

Státní úřad pro věci církevní byl zřízen na základě zákona č. 217/1949 Sb. ze 14. října 1949. Fungoval jako ústřední úřad státní správy a byl řízen přímo ministrem. Tím se stal Alexej Čepička. Do jeho kompetencí spadaly všechny otázky týkající se věcí církevních, které až do této doby neměly jednotné vedení a jejich záležitosti spadaly do pravomoci jiných ústředních orgánů. Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na činnost církví a náboženských společností. Stejným zákonem byl také zřízen Slovenský úřad pro věci církevní (SIÚC), který byl řízen vládou určeným pověřencem.

Krátce po vzniku SÚC bylo zrušeno církevní oddělení ÚAV NF. V krajích a okresech vykonávala církevní politiku církevní oddělení, která byla začleněna do struktur okresních a krajských národních výborů. Svou činnost začal úřad vykonávat 18. října 1949. Církevní záležitosti byly vyřizovány ve čtyřech odborech: kultový, osobní, informační a hospodářsko-správní. Denně měly být konány porady vedení úřadu, kterých se také měl účastnit ministr. Hlavním úkolem SÚC bylo převádění církevních zákonů do praxe. Na začátku roku 1950 byla dokončena a zároveň vzešla vplatnost náplň práce referenta pro styk se Slovenskem. Ten měl zejména jednat se zástupci SIÚC a udržovat kontakt s SÚC. Již v roce 1950 byla provedena větší změna v rámci organizace SÚC. Další reorganizace se úřad dočkal na začátku roku 1953.⁷⁷

V čele SÚC stál předseda, který měl současně ve vládě post ministra. Od zřízení úřadu až do dubna 1950 jím byl již zmíněný Alexej Čepička, který zároveň vykonával funkci ministra spravedlnosti. Po něm nastoupil náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger, který ve své funkci setrval až do září 1953. Od 14. září 1953 až do 16. června 1956 se stal předsedou SÚC Jaroslav Havelka, který již nebyl člen vlády, ale dříve působil jako ministr pracovních sil. Státní úřad pro věci církevní totiž v roce 1953 přišel o statut ministerstva.⁷⁸ Předseda úřadu byl nyní odpovědný vládě za provádění církevní politiky na celém území státu a to včetně Slovenska. Roku 1954 byla provedena další systemizace. Poslední dílčí reorganizace úřadu se odehrála v roce 1955. Dne 16. června

⁷⁷ ŽABKA, Josef et al.: *Státní úřad pro věci církevní 1949-1956*. Úvod k inventáři, Praha, 1978, s. 1-5.

⁷⁸ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 29.

1956 byl na základě vládního nařízení č. 19/1956 Státní úřad pro věci církevní zrušen. Jeho agenda a působnost týkající se věcí církevních přešla na nově vytvořené ministerstvo školství a kultury.⁷⁹ Církevní oddělení na úrovni krajských a okresních národních výborů byla přesouvána do odborů školství a kultury.

3.2 Ministerstvo školství a kultury (MŠK)

Po zrušení samostatného Státního úřadu pro věci církevní přešly pravomoce tohoto úřadu na Sekretariát pro věci církevní (SPVC), který se nacházel na ministerstvu školství a kultury. Slovenský úřad pro věci církevní byl také zrušen a jeho agenda přešla na Pověřenectvo školství a kultury.⁸⁰

Jednotné ministerstvo školství a kultury bylo zřízeno nařízením vlády č. 19/1956 Sb. z 16. června 1956. Toto nařízení rušilo samostatné působení ministerstva školství a ministerstva kultury. Jejich činnost byla spojena v jednotný státní orgán. V roce 1967 došlo v rámci změn v organizaci a působnosti některých úřadů k rozdělení jednotného ministerstva školství a kultury. Zákonem Národního shromáždění č. 1/1967 Sb. z 12. ledna 1967 byla jeho činnost ukončena a byly zřízeny dvě samostatné složky: ministerstvo školství a ministerstvo kultury a informací. Celý Sekretariát pro věci církevní přešel pod působnost ministerstva kultury a informací.⁸¹ Zákonem z 8. ledna 1969 vzniklo samostatné Ministerstvo kultury ČSR, pod jehož pravomocí se nově nacházel i celý Sekretariát.⁸²

Vedením Sekretariátu při ministerstvu školství a kultury se ujal po Jaroslavu Havelkovi Václav Molkup, který dříve pracoval jako krajský tajemník. Na konci padesátých let vystřídal Václava Molkupa na pozici Karel Hruža. Ten ve svém úřadu setrval, s výjimkou let 1968-1969, kdy zde působila Erika Kadlecová, až do roku 1971.⁸³

Poradním orgánem ministra školství a kultury se stalo kolegium ministra, které

79 ŽABKA, Josef et al.: *Státní úřad pro věci církevní 1949-1956*. Úvod k inventáři, Praha, 1978, s. 5-10.

80 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 31.

81 MAREŠOVÁ, M. – ŠIMÁNKOVÁ, A.: *Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966*. Úvod k prozatímnímu inventárním seznamu, Praha 2005, s. 3.

82 CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6, s. 25.

83 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 31.

se scházelo každý týden. Projednávaly se zde záležitosti celkové vládní politiky v oblasti rezortu školství a kultury, k nimž po zrušení Státního úřadu pro věci církevní v roce 1956 přibyly i církevní záležitosti. Na schůzích byly zprvu také konzultovány nejzávažnější otázky týkající se církvi a náboženských společností. Postupem času ale tyto záležitosti zcela mizí z jednání.

Schůzí se účastnili v různém zastoupení zpravidla tyto členové: ministr František Kahuda, náměstek Mucha, náměstek Hučko, náměstek Václavík, Pírko, Buřival, Jirásek, Faiřr, Krátký, Krejčí, Hájek, Martinic, Barák, Hřčková, Černý, Krásný, Štěpánek, Macháček, Sýkora a Nešporová. Podle potřeby byli přizváni i další pracovníci, například z jiného rezortu. Na kolegiu se pojednávaly zásadní věci vztahující se pod pravomoc ministerstva a také záležitosti, které udávaly směr další politiky, nikoli však věci týkající se konkrétní realizace.⁸⁴

Po plném převzetí církevní agendy od zrušeného SÚC se kolegium zabývalo návrhem vymezení působnosti MŠK v církevních otázkách, decentralizací agendy neexistujícího SÚC, jehož podstatná část se měla převést na kraje a okresy, a návrhem na zjednodušení této agendy. Koncept byl nakonec schválen a působnost ministerstva školství a kultury v církevních otázkách byla kolegiem vymezena takovým způsobem, že na ministerstvu se měly projednávat pouze nejzásadnější církevněpolitické záležitosti. Ostatní agenda měla být přesunuta na výkonné orgány rad KNV, popřípadě na další příslušné úřady.⁸⁵ „*Úkolem ministerstva školství a kultury je dbát o to, aby se církevní a náboženský život v ČSR vyvíjel v souladu s ústavou a se zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistit tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.*“⁸⁶

Podle kolegiem schváleného konceptu konalo ministerstvo školství a kultury ve věcech církevních zejména tuto činnost: provádělo zákony, vládní nařízení a usnesení, připravovalo a předkládalo vládě ke schválení návrhy plánů hospodaření církvi a náboženských společností, vyřizovalo zásadní správní věci, udělovalo státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti u duchovních III. hodnostní stupnice a u duchovních

84 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, zasedání č. 23, 6. července 1956.

85 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 5284/56-D I/1 –Bo, Návrh, 30. července 1956.

86 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 5284/56-D I/1 –Bo, Návrh, 23. července 1956.

IV. stupnice předkládalo vládě návrh na udělení souhlasu. Do jeho kompetencí zároveň spadalo přijímat sliby těchto duchovních a u duchovních IV. stupnice předkládalo vládě návrhy na přijetí slibu. Dozíralo na činnost bohosloveckých fakult a přípravných kurzů, které byly nezbytné ke studiu na těchto fakultách. Do jeho činnosti také spadalo sestavování plánu generálních oprav, dozor nad hospodařením církví, dozor nad činností řeholí a nad Ústředním církevním nakladatelstvím. Ministerstvo také vydávalo příslušné směrnice týkající se vyučování náboženství na školách.⁸⁷

Kolegium ministra se například v roce 1957 mimo jiné zabývalo návrhem oslav 500. výročí založení Jednoty bratrské. Ekumenickou radou československých protestantských církví byla jmenována komise, která po patřičném projednání této záležitosti podávala odboru pro věci církevní ministerstva školství a kultury návrh na uspořádání těchto oslav a návrh na jejich koordinaci.⁸⁸ Dalším projednávaným tématem, kterým se zabývalo kolegium, byl například návrh na uspořádání mírové konference římskokatolického duchovenstva.⁸⁹ Souhrnně lze říci, že na schůzích kolegia se řešily záležitosti vztahující se k celorepublikovým akcím, které pořádaly církve a náboženské společnosti. Také se zde organizovaly schůzky pracovníků ministerstva, kteří se zabývali církevními záležitostmi, s delegáty ze zemí sovětské sféry vlivu, kteří také pracovali v oblasti církevní politiky.

3.3 Národní výbory

Vznik národních výborů v ČSR, jejichž koncepci prosazovala KSČ již během války, byl právně zakotven v ústavním dekretu prezidenta republiky Edvarda Beneše o národních výborech a také v Košickém vládním programu z dubna 1945. Na základě tohoto dekretu se na osvobozených územích měly zakládat místní, okresní a zemské národní výbory sloužící jako prozatímní orgány veřejné správy. Pravomoce národních výborů vymezovalo vládní nařízení č. 4/1945 z května 1945. Okresní národní výbory (ONV) měly převzít pravomoci zaniklých okresních zastupitelstev, okresních úřadů

87 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 5284/56-D I/1 Bo, Návrh, 23. července 1956.

88 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 80418/56-D I, Návrh, 13. července 1956.

89 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, Návrh, 19. července 1956.

a úřadu okresního hejtmána a spravovat tak v obvodech své působnosti všechny veřejné záležitosti. V oblastech s převahou maďarského a německého obyvatelstva byla veřejná správa vykonávána jmenovanými místními správními komisemi (MSK) a okresními správními komisemi (OSK), jejichž dohledem byli pověřeni správní komisaři.⁹⁰ Od roku 1947 sílí v okresních národních výborech neshody mezi jednotlivými zástupci politických stran. Tyto spory se týkají organizace ONV i jeho působnosti. Situaci pomohl vyřešit až Únor 1948, díky kterému byla umožněna celková přestavba veřejné správy. Již v průběhu února byly vytvořeny okresní akční výbory Národní fronty, které navrhly „očistu“ okresních národních výborů. Tyto orgány však neměly pravomoce zasahovat přímo do výkonu veřejné správy a vměšovat se tím do kompetencí národních výborů.⁹¹

Ústava 9. května poskytla právní zakotvení dosavadní státní správy a umožnila její další přestavbu. K 1. lednu 1949 bylo zavedeno zákonem č. 280/1949 Sb. krajské zřízení. Na základě tohoto zákona zanikly zemské národní výbory a republika byla nově rozdělena do 19 krajů. Vládní nařízení č. 3/1949 z ledna 1949 stanovovalo nové obvody okresů. Jejich počet se zvýšil a hranice byly upraveny tak, aby se řídily podle hranic krajů.⁹²

V letech 1948-1949 tedy dochází k první rozsáhlé přestavbě struktury veřejné správy. Nejnižším řídicím orgánem se staly okresní národní výbory. Ty byly podřízeny krajským národním výborům a plnily všechna jejich nařízení. Písemnosti ONV pocházejí z přímého styku občana s právním orgánem. Naproti tomu dokumenty krajského národního výboru, který má funkci převážně kontrolní, obsahují zprávy vzniklé z činnosti okresních národních výborů. Od padesátých let se také rozšířila nová praxe instruování podřízených orgánů. Jedná se o cestu takzvaných přímých instruktáží a pravidelných měsíčních porad předsedů a tajemníků okresních národních výborů nebo zástupců jednotlivých referátů, či odborů, které pořádaly krajské národní výbory.

Období let 1945-1960 je dobou, která je charakterizována četnými změnami v organizaci a působnosti národních výborů. Tato etapa je zakončena územní a správní reorganizací v červenci 1960, při které došlo ke zvětšení správních okresů a ke snížení

90 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, ISBN 80-7372-007-8, s. 156.

91 ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, ISSN 0036-5246, s. 69.

92 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, ISBN 80-7372-007-8, s. 169.

počtu okresních národních výborů.⁹³

3.4 Krajský národní výbor Liberec a Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem

Zákonem č. 280/1948 Sb. došlo k zavedení krajského zřízení. Souběžně s ním zanikl systém zemských národních výborů v Praze a Bratislavě. Zrušena byla také expozitura v Ostravě. Nově vzniklo devatenáct krajských národních výborů a Ústřední národní výbor hlavního města Prahy. Národní výbor hlavního města Prahy stál v systému národních výborů na stejné úrovni jako ostatní KNV. Ty byly podřízeny vládě a jejich jednotlivé obory potom příslušným ministrům a úřadům. KNV nesly odpovědnost za dodržování zákonů a dalších nařízení. Zprvu se zpovídaly ze své činnosti ministru vnitra, později potom přímo vládě. KNV začaly svou činnost vykonávat od 1. ledna 1949.⁹⁴ Struktura nově vzniklých KNV byla kopírována okresními národními výbory. Každý kraj, kromě Pražského kraje, měl být rozdělen zhruba do 13-14 okresů, rozkládat se měl na území o rozloze 5000 km². Počet obyvatel se měl pohybovat kolem 500 000 na každý kraj. Kraj se jmenoval vždy podle města, ve kterém sídlil krajský úřad. Okresy byly navrženy tak, aby každý z nich zahrnoval zhruba 60-80 obcí a počet obyvatel byl stanoven na cca 35 000.⁹⁵ Liberecký kraj byl tvořen následujícími okresy: statutárním městem Liberec a okresy Rumburk, Nový Bor, Česká Lípa, Doksy, Mnichovo Hradiště, Turnov, Jilemnice, Semily, Liberec, Jablonec nad Nisou a Frýdlant. Dne 2. ledna 1949 proběhla ustavující schůze KNV Liberec. Poslední zasedání KNV Liberec se konalo 3. června 1960.

Vládním nařízením č. 23/1954 Sb., o organizaci výkonných orgánů národních výborů, byly KNV povinny vytvořit následující odbory a správy: správa zemědělská, správa pro místní hospodářství, odbor finanční, odbor školský, odbor kultury, odbor pro obchod, odbor pro vnitřní věci, dopravní, pracovních sil, odbor pro výstavbu, odbor pro vodní hospodářství, průmyslový, zdravotnický, sociálního zabezpečení, odbor pro věci

93 ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, ISSN 0036-5246, s. 46-49.

94 DUŠEK, Ladislav, et al.: *Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960*. Úvod k inventáři, Litoměřice, 1991, s. 1.

95 ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, ISSN 0036-5246, s. 72.

církevní a odbor pro lesy a dřevařský průmysl. Pro spravování církevních záležitostí byl vytvořen samostatný odbor. Podle potřeby mohl KNV zřídit další odbory a správy. K 1. lednu 1957 došlo v rámci změn v organizaci a působnosti ministerstev k další decentralizaci pravomocí na národní výbory a tím i k upravení struktury odborů. Se souhlasem vlády mohl KNV podle potřeb zřídit i jiné odbory a správy, případně některý z odborů a správ vypustit. Další reorganizace výkonných orgánů národních výborů proběhla 1. července 1958, kdy byly nově vytvořeny odvětvové odbory.⁹⁶ Odbor pro věci církevní byl zrušen a od 1. července 1958 začal v rámci restrukturalizace pracovat krajský církevní tajemník Ladislav Hladký jako vedoucí církevní pracovník v odboru školství a kultury Krajského národního výboru Liberec.⁹⁷ V čele odboru školství a kultury KNV Liberec stál Karel Javůrek. Po jeho uvolnění z funkce v roce 1958 zastupovala odbor školství a kultury dvě oddělení. Vedoucím oddělení školství byl pověřen Josef Lánský, který dříve pracoval jako školní inspektor. (Josef Lánský byl poté na začátku šedesátých let zaměstnán jako vedoucí odboru školství a kultury ONV Liberec a to až do roku 1963). Oddělení kultury, kde se nacházel i úsek církevních záležitostí, vedl Miroslav Bukovský.⁹⁸ Kraj Liberec se v roce 1955 rozkládal na území o rozloze 4236 km². V roce 1959 v něm žilo 510 733 obyvatel.⁹⁹

V roce 1960 byla opět reorganizována struktura národních výborů. Zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, z 9. dubna, bylo vytvořeno z původních devatenácti krajů pouze deset krajů a to následovně: Středočeský kraj, Jihočeský kraj, Západočeský kraj, Severočeský kraj, Východočeský kraj, Jihomoravský kraj, Severomoravský kraj, Západoslovenský kraj, Středoslovenský kraj a Východoslovenský kraj. Na základě zákona č. 65/1960 Sb. a vládního nařízení č. 71/1960 došlo k rozšíření pravomocí a odpovědnosti národních výborů. Vznikly nové krajské národní výbory, které řídily činnost okresních národních výborů. Nejvyšším orgánem se stalo plenární zasedání, což byl sbor všech poslanců (80-150). Tito poslanci se scházeli čtyřikrát za rok a řešili plány, rozpočty a další závažné věci. Výkonným orgánem se stala rada KNV, ve které zasedal předseda, náměstkové a tajemník. Celkem měla mít 15-18 členů. Rada zasedala jednou za čtrnáct dní, v činnosti byla podřízena vládě a měla plnit úkoly KNV.

96 DUŠEK, Ladislav et al.: *Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960*. Úvod k inventáři, Litoměřice, 1991, s. 5-8.

97 SOA Lit., fond Krajský národní výbor Liberec 1949-1960, (dále jen KNV Liberec 1949-1960), inv. č. 50, kart. 109, Syst. 15/1.7.1958/. Odbor školství a kultury.

98 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 50, kart. 109, Přehled pracovníků.

99 BALÍK, Hubert: *Národní výbory a politika KSČ*, Praha, Horizont 1979, s. 59.

Výkonnými a kontrolními orgány se staly, stejně jako u ONV, komise.¹⁰⁰ Vedoucím odboru školství a kultury KNV v Ústí nad Labem byl Eduard Pech, kterého v roce 1962 vystřídal František Bauštein.¹⁰¹

Centrem Severočeského kraje se po reorganizaci a zrušení KNV Liberec stalo Ústí nad Labem. Tento nově vytvořený kraj se skládal z 10 okresů: Česká Lípa, Děčín, Chomutov, Jablonec nad Nisou, Liberec, Litoměřice, Louny, Most, Teplice a Ústí nad Labem. Severočeský kraj zaujímal k 31. prosinci 1964 rozlohu 7817 km² a žilo v něm 1 110 022 obyvatel.¹⁰²

3.5 Okresní národní výbor Liberec

Národní výbory se staly po válce orgány veřejné správy a státní moci. K ustavující schůzi Okresní správní komise Liberec došlo dne 19. května 1945. OSK se skládala z 12 referátů, v jejichž čele stáli referenti, kteří byli odpovědní za chod svého referátu. Činnost Okresní správní komise Liberec se vztahovala jak na okres, tak na město Liberec. Působnost OSK přešla v listopadu 1945 na místní správní komisi. Dekretem prezidenta republiky č. 121/1945 Sb., o územní organizaci správy, bylo město Liberec s obcemi Janův Důl, Františkov, Dolní Hanychov, Starý Harcov, Nové Pavlovice, Staré Pavlovice, Rochlice, Ruprechtice, Růžodol I a Horní Růžodol prohlášeno za statutární město. Podle zmiňovaného dekretu vykonávaly místní národní výbory (místní správní komise) měst se zvláštním statusem také činnost okresního národního výboru a byly podřízeny Zemskému národnímu výboru v Praze. Ustavující schůze Okresního národního výboru Liberec byla provedena 8. července 1946.¹⁰³

Po převzetí moci komunisty v únoru 1948 došlo ve vedení ONV Liberec k personálním čistkám. Zákon č. 280/1948 Sb. zavedl v Československu k 1. lednu krajské zřízení. Vládním nařízením se měnil původní název okresu Liberec-venkov na označení okres Liberec. Po zavedení krajského zřízení se měnila také i struktura ONV, která nyní odpovídala organizaci nově vzniklých KNV. Každý ONV se měl skládat

100 DUŠEK, Ladislav – DUŠKOVÁ, S.: *Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990*. Úvod k inventáři, Ústí nad Labem 2003, s. 6-8.

101 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Přehled pracovníků.

102 BALÍK, Hubert: *Národní výbory a politika KSČ*, Praha, Horizont 1979, s. 60, 62.

103 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, ISBN 80-7372-007-8, s. 156-159, 162.

z jedenácti referátů označených římskými číslicemi. Předseda ONV vždy vedl referát pro všeobecné vnitřní věci.¹⁰⁴ Na počátku padesátých let docházelo jen k drobnějším přesunům působnosti mezi jednotlivými referáty, později odbory ONV. Působnost okresních národních výborů zůstala od počátku padesátých let do počátku šedesátých prakticky stejná.¹⁰⁵ V roce 1950 byla provedena reorganizace I. a III. referátu. Referát pro všeobecné vnitřní věci, který měl na starosti i církevní a náboženské záležitosti, se přejmenoval na referát pro lidovou správu. Podílel se na organizaci městského národního výboru. Do jeho kompetence spadaly i nadále věci církevní a náboženské a také věci personální a kádrové. Referát III. byl nově přejmenován na referát pro vnitřní věci a bezpečnost.¹⁰⁶

Po zavedení krajského zřízení byla v krajských městech spojena místní a okresní samospráva. Z krajského města a okresu byl vytvořen jediný okres, který byl společně spravován jednotným národním výborem. JNV byly realizovány na základě zákona č. 142/1949 Sb. a vykonávaly na území okresu působnost ONV a na území města působnost MNV. Tyto jednotné národní výbory byly zřízeny ve všech sídlech krajů. Výjimku tvořila Praha, Brno a Bratislava. V souvislosti s krajským zřízením byla provedena také rozsáhlá decentralizace státní správy z vyšších orgánů na krajské a okresní národní výbory.¹⁰⁷

Již od roku 1953 byl připravován nový zákon o národních výborech, který měnil organizaci národních výborů. Předzvěstí těchto změn byl ústavní zákon č. 81/1953 Sb. Tímto zákonem bylo všeobecné řízení národních výborů vyňato z působnosti ministerstva vnitra a národní výbory byly nadále řízeny vládou Československé republiky. Došlo ke zrušení referentského systému a nově k zavedení odborů a správ, které nahradily referentský systém. V čele stály vedoucí odborů, kteří byli jmenováni na návrh rady a se souhlasem KNV. Vedoucí odborů měli pravomoc samostatně rozhodovat a činit některá opatření. Vládním nařízením č. 16/1954 byly zrušeny JNV a v městech se sídlem kraje došlo k vytvoření ONV pro venkovský okres a MěstNV, který vykonával pro obvod města úkoly místních i okresních národních výborů. KNV Liberec existoval

104 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, ISBN 80-7372-007-8, s. 167-169.

105 ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, ISSN 0036-5246, s. 91.

106 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, ISBN 80-7372-007-8, s. 175.

107 ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, ISSN 0036-5246, s. 75-76.

mezi lety 1949-1960. Poté zanikl v rámci reformy v roce 1960.¹⁰⁸

Rada ONV fungovala jako orgán státní správy a jako orgán státní moci bylo označováno plénum ONV. Plénum rozhodovalo v otázkách organizace národního výboru. Rada jednala ve sboru a byla podřízena orgánu na vyšším stupni, tedy plénu a radě KNV.¹⁰⁹ Rada ONV měla mít jedenáct členů a scházet se jednou za čtrnáct dní. K jejím povinnostem patřilo zajišťovat plnění úkolů okresního národního výboru. Také kontrolovala práci odborů. Podle vládního nařízení č. 23/1954, o organizaci výkonných orgánů národních výborů, byly povinně u ONV zřízeny tyto odbory: odbor zemědělský, pro místní hospodářství, finanční, pro školství a kulturu, pro obchod, pro vnitřní věci, odbor pracovních sil, pro výstavbu, odbor průmyslový, zdravotnický a sociálního zabezpečení. Při odborech byly ještě zřizovány komise, které sloužily jako poradní orgány.¹¹⁰

V roce 1956 došlo ke změnám na úrovni ministerstvech (například spojení ministerstva školství a kultury, nebo ke zrušení Státního úřadu pro věci církevní) a tím i k další decentralizaci pravomocí z ústředních orgánů na národní výbory. Došlo také ke změnám ve struktuře okresních národních výborů a jejich odborů. Na základě vládního nařízení č. 7/1957 Sb. se u ONV zřizovaly tyto odbory: odbor zemědělský a lesního hospodářství, místního hospodářství, dopravy a průmyslu, obchodu, finanční, školství a kultury, zdravotnický, sociálního zabezpečení, výkupu zemědělských výrobků, pro vnitřní věci, pracovních sil a pro výstavbu. Vlastním aparátem rady byl ustanoven odbor všeobecný, okresní plánovací komise a štáb civilní obrany. V čele odboru školství a kultury v Liberci působil Jaroslav Patka. Tento odbor se u ONV Liberec rozdělil na úsek školství, který kontroloval práci škol a řídil další vzdělávání učitelů, a na úsek kultury, který vykonával kulturní a osvětovou činnost.¹¹¹ Na zasedání pléna ONV Liberec, 17. ledna 1957, byl odbor školství a kultury opětovně sloučen.¹¹² Mimo to bylo na většině ONV u odboru školství a kultury vytvořeno také církevní oddělení. Dohled nad církvemi zůstal v Liberci i po rozdělení jednotného národního výboru na okresní národní výbor a na městský národní výbor a i po vytvoření církevního oddělení při

108 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část II (1952-1960), in.: *Fontes Nissae*, roč. VIII, 2007, ISBN 978-80-7372-280-7, s. 152, 155.

109 BOCK, Jiří, et al.: *Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2006, s. 20.

110 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část II (1952-1960), in.: *Fontes Nissae*, roč. VIII, 2007, ISBN 978-80-7372-280-7, s. 154-156.

111 Tamtéž, s. 158-161.

112 BOCK, Jiří, et al.: *ONV Liberec I. (1944) 1945-1960 (1982)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2003, s. 30.

odboru školství a kultury v kompetenci okresního církevního tajemníka Jaroslava Fanty, který byl zaměstnancem městského národního výboru, a až do roku 1960, kdy došlo k dalším správním reformám, měl na starost církevní záležitosti spadající do kompetence města i okresu.¹¹³

Již v roce 1958 došlo k dalšímu zásahu do organizace a pravomocí ONV. Týkalo se to zejména přenesení pravomocí a odpovědnosti na okresní a městské národní výbory a došlo k posílení významu rady okresního národního výboru. Rada projednávala záležitosti a úkoly na všech úsecích národního výboru, kontrolovala a řídila činnost odborů. Rada jednala ve sboru a často pověřovala své členy vedením důležitých odborů. Například již zmíněný Jaroslav Patka stál v čele odboru školství a kultury a zároveň byl členem rady. Dále byl také pozměněn systém odborů. Odbory se dělily nyní na dva typy. Jednalo se o odbory, které tvořily vlastní aparát rady, a o odbory nazývané jako odvětvové odbory.¹¹⁴

V roce 1960 došlo po jedenácti letech ke správní reformě. Konkrétně se jednalo o územní restrukturalizaci a o změny v kompetencích a ve vnitřní organizaci národních výborů. Zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, bylo vytvořeno k 1. červenci 1960 z devatenácti krajů pouze deset a z původních 300 okresů 108 okresů, které měly větší rozlohu, než ty předešlé. Došlo také ke zrušení KNV Liberec. ONV Liberec byl nyní podřízen KNV Ústí nad Labem. Nově vzniklý územní celek, jehož součástí byl i Liberec, dostal název Severočeský kraj.

Na základě přijatých zákonů se značně rozšířila působnost národních výborů. Velkou změnou prošly zejména komise, které přestaly mít poradní charakter a staly se kontrolními a výkonnými orgány pro jednotlivé úseky. Odbory ONV tedy sice řídila i nadále rada a plénum, ale nyní musely rovněž plnit úkoly uložené příslušnou komisí. Zachován zůstal princip dvojí podřízenosti. To znamenalo, že ONV byly podřízeny KNV a jeho složkám a samotná rada ONV byla podřízena plénu ONV. V tomto případě hovoříme o vertikální a horizontální podřízenosti.

Již výše zmiňovaný zákon č. 36/1960 měnil podstatně rozlohu okresu Liberec. Ten se sice rozšířil o okres Frýdlant a o část území spadajícího pod zrušený ONV Turnov, ale na druhou stranu byly například obce soudního okresu Jablonné

113 FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část II (1952-1960), in.: *Fontes Nissae*, roč. VIII, 2007, ISBN 978-80-7372-280-7, s. 158-161.

114 Tamtéž, s. 166-167.

v Podještědí začleněny do ONV Česká Lípa. Došlo také k podřízení Městského národního výboru Liberec pod kompetence ONV Liberec. MěstNV Liberec měl totiž v letech 1945-1949 a 1954-1960 statut okresního národního výboru. Volby do národních výborů všech stupňů proběhly 12. června 1960. K 1. březnu 1961 žilo v Libereckém okrese 141 006 lidí. Z tohoto počtu mělo samotné město Liberec 66 297 obyvatel.¹¹⁵

Národní výbory byly i nadále řízeny vládou. V červenci 1960 zřídilo zasedání pléna patnáct odborů, k nimž se ještě počítal štáb civilní obrany. V čele odboru školství a kultury nyní stál Josef Lánský. Ten byl plénem v březnu 1963 odvolán a na jeho místo nastoupil Jan Hottmar.¹¹⁶

Dne 1. dubna 1966 vznikly na základě usnesení pléna rozpočtové organizace školská správa ONV a kulturní správa ONV. Svoji činnost souběžně také vykonával odbor školství a kultury, který byl ale velmi redukován. Pracovali v něm jen čtyři zaměstnanci. Personálně zajišťovali chod obou správ pracovníci finančního odboru a odboru školství a kultury. Jan Hottmar, vedoucí odboru školství a kultury, vykonával svoji činnost ve školské správě. Jeho místo obsadil Rudolf Bayer. Školská správa, zastoupená dvaceti devíti úředníky, byla pověřena řízením škol v okrese Liberec. Kultura byla řízena kulturní správou, ve které působilo jedenáct úředníků. Odbor školství a kultury kontroloval obě správy a řídil mimo jiné i církevní politiku v okrese.

Roku 1967 byl schválen zákon č. 69/1967 Sb., o národních výborech, který posílil pravomoci rady a omezil vliv plenárního zasedání ONV. Také došlo k oslabení vlivu komisí ONV. I když byl tento zákon často novelizován, k podstatným změnám v soustavě národních výborů nedošlo. Rovněž přijetí ústavního zákona o československé federaci č. 143/1968 Sb. z 27. října 1968 se nedotklo organizace národních výborů.¹¹⁷

V roce 1968 se vedení ONV Liberec připojilo k závěrům lednového a dubnového zasedání ÚV KSČ. ONV Liberec podporovalo reformní Akční program KSČ a plénum ONV se v dubnové rezoluci postavilo za obrodný proces. Dle zákona č. 9/1968 Sb., o zřizování odborů ONV, bylo umožněno zřídit místo jednoho odboru školství a kultury odbory dva: odbor školství a odbor kultury. Protože v ONV Liberec paralelně k odboru školství a kultury fungovala ještě školská a kulturní správa, zůstala

115 Tamtéž, s. 170-172.

116 FILIP, Robert: ONV Liberec v letech 1960-1990. Správní vývoj okresu Liberec. Část I. (1960-1968), in: *Fontes Nissae*, roč. XII, 2011, ISBN 978-80-7372-827-4, s. 227, 230, 240.

117 Tamtéž, s. 240-242.

tato možnost nevyužita.¹¹⁸ V lednu 1970 byla na plenárním zasedání Okresního národního výboru Liberec zrušena usnesení ze srpna 1968, která odsuzovala vstup vojsk Varšavské smlouvy. Došlo k odvolání funkcionářů nejvíce angažovaných v obrodném procesu. Také byla zahájena čistka uvnitř KSČ. Na ONV byla vytvořena pracovní skupina, která se zabývala posouzením činnosti rady a pléna v období let 1968-1969. V dubnu na základě rozhodnutí pléna opustilo devět poslanců ONV Liberec. Mezi nimi byl i člen rady a vedoucí odboru školství a kultury Rudolf Bayer.¹¹⁹ V roce 1990 byly okresní výbory nahrazeny okresními úřady.¹²⁰

118 Tamtéž, s. 244-245.

119 FILIP, Robert: ONV Liberec a administrativně správní změny v okrese Liberec v letech 1960-1990. Část II. (1969-1980), in: *Fontes Nissae*, roč. XIV, 2013, č. 1, ISSN 121-3509-7, s. 71.

120 BOCK, Jiří – FILIP, Robert: *ONV Liberec II: (1942) 1960-1990 (2001)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2011, s. 48.

4. Církevní tajemníci a církevní oddělení

Komunistický režim začal nad církvemi vykonávat dozor a omezovat je ještě před vydáním církevních zákonů, které v podstatě jeho kroky už jen legalizovaly. Aby mohl být tento státní dohled úspěšný, musel si stát vytvořit příslušná oddělení, která by se touto problematikou zabývala. Na počátku utváření této struktury státních orgánů stál neúspěšný pokus režimu oddělit od sebe biskupy a kněží. Orgány NF a KSČ proto začaly vytvářet v rámci národních výborů na všech stupních síť církevních referentů a dalších pro režim pracujících informátorů, kteří měli jednotlivé duchovní sledovat a podávat o jejich činnosti informace.¹²¹ Církevní oddělení Národní fronty začalo vést kartotéku, ve které byly vedeny informace o kněžích, o jejich postoji k režimu a o možné spolupráci s nimi. Podle „ideových“ kritérií byli kněží rozdělováni do několika skupin. Do první skupiny byli zařazeni ti duchovní, kteří dostali nálepkou „spolehliví“. V další skupině se nacházeli kněží „s kladným poměrem k režimu“. Do další, třetí skupiny, byli zařazováni „nepolitičtí“ duchovní a v poslední skupině se vyskytovali tzv. „reakční“ duchovní.¹²²

Na okresních národních výborech a na krajských národních výborech vznikaly církevní trojky a církevní pětky, které projednávaly záležitosti církevní politiky. Na KNV a poté i na ONV se postupně zřizovala církevní oddělení. Zprvu byla nazývána jako kultová oddělení a fungovala v rámci školských a osvětových referátů. Pracovali v nich zaměstnanci národního výboru označovaní jako kultovní, nebo církevní referenti. Ustanovení byli na základě formující se struktury Národní fronty a KSČ, což znamená, že činnost vyvíjeli již před rokem 1949. Později se jim začalo říkat církevní tajemníci. Právě na základě jejich činnosti vznikala první hlášení o církevněpolitické situaci v okresech.¹²³ Urychleně byl také prováděn soupis církevního majetku ze všech okresů, který vyhotovovali taktéž církevní tajemníci a který byl odeslán ministerstvu školství, věd a umění. V Libereckém kraji byli ve všech jedenácti okresech ustanovení církevní

121 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978 80-7325-170-3, s. 45.

122 KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80 85765-27-6, s. 53.

123 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978 80-7325-170-3, s. 45-46.

tajemníci již koncem roku 1949. Zpráva z porady krajských církevních tajemníků, která se konala 3. října 1949, hovořila o tom, že u ONV a KNV se nebudou zřizovat samostatné církevní referáty. Církevní záležitosti spravovalo zprvu církevní oddělení umístěné v I. referátu pro všeobecné vnitřní věci. Toto oddělení ale dostalo pravomoc referátu a měla do něho přejít veškerá agenda týkající se církví a náboženských společností počínaje výukou náboženství přes platy duchovních až po stavební opravy církevních objektů. Církevní tajemníci byli do roku 1951 podřízeni ve své činnosti předsedům ONV a KNV. Postupem času dostávali na starost i jinou, než církevní agendu. Se vznikem SÚC se začalo s budováním pevné struktury církevních oddělení.¹²⁴ V okrese působil okresní církevní tajemník. Dohled nad celým krajem vykonával krajský církevní tajemník. Církevním tajemníkům byli zprvu nápomocni tzv. církevní důvěrníci, kteří přímo v místě svého bydliště sledovali činnost duchovních. Byli to pozorovatelé, kteří monitorovali vše, co se událo v blízkosti fary nebo kostela a při kázáních. Informace potom podávali církevním tajemníkům. Jejich hlavním úkolem bylo sledovat návštěvnost bohoslužeb, jejich průběh a obsah kázání.¹²⁵

4.1 Církevní oddělení krajského národního výboru

V čele církevního oddělení Krajského národního výboru Liberec stál od roku 1949 krajský církevní tajemník Ladislav Hladký, který zde také působil jako referent pro věci kultové a kádrové. Jako zaměstnanec KNV musel mít na pozici vedoucího odboru pro věci církevní minimálně ukončené středoškolské vzdělání. Ladislav Hladký studoval podle přehledu o kvalifikaci a studia zaměstnanců z roku 1957, stejně jako Jaroslav Fanta, školu sociálně právní. Na KNV byl zaměstnán od roku 1949. Dříve byl zaměstnancem Ústředního národního výboru Liberec. Ladislav Hladký se narodil roku 1922 a podle kádrového posudku pocházel z dělnické rodiny. Původním povoláním byl číšník. Od roku 1945 byl členem KSČ.

Církevní oddělení KNV Liberec bylo zprvu zastoupeno pěti pracovníky. Pozici zástupce a sekretářky vykonávala Marta Hrnčálová, která také vedla kádrovou

124 ŠÁLKOVÁ, Monika: *Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956*, (bakalářská práce FP TUL), Liberec, 2012, s. 47-48.

125 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978 80-7325-170-3, s. 45-46

kartotéku. Dr. Svatopluk Fiala byl pověřen vedením věcí právních a duchovních. Plánování a věci hospodářsko-správní měl na starosti Jindřich Borecký. Poslední pracovník zdejšího oddělení měl na starosti záležitosti platové, cestovní účty a rozpočty církví.

V roce 1951 se změnil počet zaměstnanců církevních oddělení krajského i okresního národního výboru. Církevní oddělení redukovalo po dohodě s kádrovým tajemníkem KNV a s osobním oddělením KNV počet těchto pracovníků. V církevním oddělení KNV nadále pracovali čtyři zaměstnanci. Jednalo se o církevního tajemníka, jeho zástupce, který spravoval věci kultové a informační, jeden člen oddělení měl na starosti záležitosti personální a poslední zaměstnanec tohoto oddělení se věnoval věcem hospodářským a účetním. V roce 1952 se počet zaměstnanců církevního oddělení krajského národního výboru opět zmenšil. Toto oddělení mělo pouze tři zaměstnance. Oddělení vedl KCT Ladislav Hladký, jeho zástupcem byla stále Marta Hrnčálová a hospodářem Jindřich Borecký. Na základě zamýšlené systemizace bylo krajskou systemizační komisí po dohodě náměstků KNV stanoveno, že církevní odbor bude zastoupen pouze jedním pracovníkem. KCT převzal v září 1954 hospodářskou agendu od Jindřicha Boreckého a stal se jediným pracovníkem tohoto odboru. Již v prosinci téhož roku je v situační zprávě uvedeno, že práce církevního oddělení KNV se zlepšila díky příchodu nové hospodářky, která si vzala na starost část agendy církevního odboru.¹²⁶

Ladislav Hladký zůstal církevním tajemníkem až do reformy v roce 1960. Na jeho pozici ho poté vystřídal Karel Dlabal, který se stal krajským církevním tajemníkem Krajského národního výboru Ústí nad Labem a svou funkci vykonával po celá šedesátá léta.¹²⁷

4.2 Církevní tajemníci a náplň odboru pro věci církevní rady KNV

V roce 1956 na základě usnesení vlády ze dne 24. července 1956 bylo ministrům, pod jejichž působnost patřily odbory a správy rad národních výborů, uloženo, aby předložili návrhy na všeobecné řízení národních výborů v rámci nové

126 ŠÁLKOVÁ, Monika: *Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956*, (bakalářská práce FP TUL), Liberec, 2012, s. 49-51.

127 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1430.

organizační struktury a funkční náplně. Ministerstvo školství a kultury uložilo vedoucím školských odborů, odborům pro kulturu a odborům pro věci církevní projednat, zda by se tyto odbory měly sloučit v jeden odbor, nebo je raději ponechat oddělené. Rady KNV v Plzni, Karlových Varech a v Jihlavě navrhovaly sloučit do této doby samostatný školský odbor s odborem pro kulturu. Rada KNV v Karlových Varech navíc navrhla začlenit do budoucího jednotného odboru školství a kultury i odbor pro věci církevní, který by byl tímto jako samostatná složka krajského národního výboru zrušen. Ministerstvo školství a kultury vyjádřilo nesouhlas se začleněním odboru pro věci církevní do nově sloučeného odboru školství a kultury. Tato navrhovaná změna byla uskutečněna až o dva roky později.¹²⁸

Církevní oddělení krajských národních výborů vykonávala následující agendu. Udělovala na základě dohody s finančním odborem souhlas ke zřízení nových míst pro zaměstnance v duchovní sféře. Ministerstvo zde fungovalo pouze jako odvolávací instance. Dávala souhlas ke zřízení nových farností a náboženských obcí, udělovala souhlas ke zřizování kaplí, nebo k jejich rušení. Působila také jako rozhodující instituce v případech, kdy měly být tyto objekty použity k jinému než náboženskému účelu. KNV měl pravomoc udělovat souhlas ke zřizování nových bohoslužebných místností, ale jen v případě, že se nejednalo o stavbu nového objektu. KNV mohl také udělovat souhlas k výši státního příspěvku v rámci schodku řádného rozpočtu farností a náboženských obcí a stanovovat výše státního příspěvku na mimořádné opravy církevních objektů. Dále také měl pravomoc dát předběžný souhlas k ustanovení, nebo ke zproštění funkce okresního církevního tajemníka.¹²⁹

Církevní odbory, později církevní oddělení odboru školství a kultury KNV, řídily a dohlížely na činnost okresních církevních tajemníků ve svém kraji, instruovaly je a poskytovaly jim odbornou pomoc. Vydávaly všeobecné pokyny a směrnice určené OCT, sestavovaly pracovní plán a kontrolovaly jeho plnění a práci okresních církevních tajemníků. KCT se museli účastnit pravidelných porad a instruktáží MŠK a schůzek krajských církevních tajemníků. Pravidelně také organizovali schůze okresních církevních tajemníků ve svém kraji, kde informovali OCT o dalším směru církevní politiky. Církevní odbory také mohly udělovat a odebírat souhlas k výkonu

128 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, Návrhy změn organizační struktury, 1956.

129 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 5284/56-D I/1 –Bo, Návrh, 30. července 1956.

duchovenské činnosti pomocným duchovním a duchovním I., nebo II. stupnice. Dále také zajišťovali přijímání státního slibu věrnosti od duchovních II. stupnice, kteří vykonávali slib při účasti předsedy národního výboru, případně jeho náměstka. KCT se zabývali osobními platy duchovních I. a II. stupnice a vypláceli jim cestovné, odměny a další věci. Vedli také evidenci duchovních v kraji. Dozírali na vyučování náboženství a stejně jako u duchovních vyřizovali platové záležitosti učitelů náboženství. Mimo jiné také kontrolovali činnost sociálních ústavů, hospodaření jednotlivých církví a náboženských společností a celkově dozírali na náboženský život v kraji.¹³⁰

4.3 Církevní oddělení okresního národního výboru

Prvním libereckým okresním církevním tajemníkem se stal Antonín Hliňák. Narodil se 10. května 1922 a původním povoláním byl kožešnický dělník. Antonín Hliňák nevyhovoval požadavkům, které byly kladeny na církevní tajemníky. Podle kádrového posudku se dopouštěl chyb v situacích, kdy jednal s kněžími, a potřeboval by zkušenějšího pracovníka, který by ho vedl. Hliňák nebyl shledán jako dostatečně schopný pracovník pro tuto funkci a byl propuštěn. Ve zprávě Krajského národního výboru Liberec z roku 1953 je uvedeno, že je zaměstnán jako vězeňský dozorce.

Po Hliňákovi začal pracovat na pozici libereckého okresního církevního tajemníka Jaroslav Fanta. Původně byl zaměstnán jako dělník v ČSD Liberec. Do své funkce nastoupil 1. ledna 1950. Veškerá agenda církevního oddělení mu byla následující den předána bývalým církevním tajemníkem a H. Maříkovou, která zde pracovala jako sekretářka. V kádrovém posudku ONV byl charakterizován jako spolehlivý pracovník, ovšem potřeboval by si doplnit znalosti týkající se církevní politiky. Spolupráce se stranou je popsána jako dobrá, všechny úkoly, které na něj byly kladeny, se podle zprávy snažil plnit, přesto je zatím neměl hotové. Prvním důležitým úkolem nového církevního tajemníka pro nejbližší dobu krátce po jeho nastoupení do čela církevního oddělení bylo provést ve svém okrese rekonstrukci sítě důvěrníků. Od ledna 1950 začala Marie Pošvicová pracovat jako hospodářská referentka církevního oddělení JNV Liberec. Na církevním úseku JNV Liberec pracovali v této době tři zaměstnanci.

V následujícím období docházelo stále častěji k redukci pracovníků církevních

130 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, Návrh, 1956.

oddělení. V roce 1951 se měnil počet zaměstnanců církevního oddělení krajského národního výboru i okresního národního výboru. Administrativu si měli církevní tajemníci vyřizovat sami. V libereckém okrese se v tomto roce nacházeli v církevním oddělení pouze dva zaměstnanci. Jednalo se o církevního tajemníka a hospodáře.

Již v roce 1952 dochází ke sloučení některých okresů pod správu jednoho církevního tajemníka. Situace v roce 1955 je charakterizována tak, že ve dvanácti okresech kraje Liberec působí pouze osm církevních tajemníků. To znamená, že někteří z nich vykonávají svou činnost paralelně pro dva okresy najednou. V této situaci se například nacházel okresní církevní tajemník Václav Beran, který spravoval okres Frýdlant a zároveň okres Jablonec nad Nisou. Liberecký církevní tajemník měl pod svou pravomocí také dva okresy a to okres Liberec město a Liberec venkov. Vedle své hlavní náplně práce vykonávali OCT ještě další funkce na ONV. Tato činnost je však nesměla moc zatěžovat. Mohli například dělat funkcionáře v organizacích národních výborů, nebo byli používáni OV KSČ pro rozličné stranické akce. Liberecký okresní církevní tajemník pracoval také jako tajemník zdravotní komise JNV. Dále byli církevní tajemníci často využíváni při akcích na vesnici, například v době žní jako žňoví instruktoři, zajišťovali zemědělské práce, nebo byly jejich služby využívány při zakládání JZD.¹³¹ V roce 1955, kdy došlo ke změně systemizace, vykonávali církevní tajemníci funkci kádrového a zemědělského referenta.¹³² To v praxi znamenalo, že často docházelo k tomu, že církevní tajemníci neměli dostatek času na svou hlavní činnost, tedy dohlížet na církve a náboženské společnosti.

Podle správy o „třídním rozvrstvení“ církevních tajemníků v kraji Liberec jich pocházelo sedm z dělnického prostředí a pouze jeden z úřednického. Jaroslav Fanta spolu s dalšími dvěma církevními tajemníky byl zařazen mezi tři nejlépe pracující církevní tajemníky. Podle zprávy z roku 1955 si Fanta doplňoval vzdělání studiem dvouročního kurzu školy sociálně právní. Počínaje rokem 1950 bylo do roku 1953 vyměněno v Libereckém kraji hned několik církevních tajemníků. Výjimku tvořil okres Frýdlant, Nový Bor a Semily.¹³³

131 ŠÁLKOVÁ, Monika: *Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956*, (bakalářská práce FP TUL), Liberec, 2012, s. 49-51.

132 DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978 80-7325-170-3, s. 45

133 ŠÁLKOVÁ, Monika: *Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956*, (bakalářská práce FP TUL), Liberec, 2012, s. 50-51.

Usnesením vlády č. 560 z 27. června 1958 se stanovilo, že do odborů školství a kultury se začlení církevní agenda, která se přímo podřídí vedoucímu tohoto odboru. U okresních národních výborů ji měl vykonávat pracovník, který ji až do této doby dělal ve všeobecném odboru, jen bude přeřazen na odbor školství a kultury. Zpráva doporučuje, aby církevní agendu v libereckém okrese i nadále vykonával Jaroslav Fanta s tím, že by měl vedle okresu Liberec město a Liberec venkov na starosti i okres Jablonec nad Nisou.¹³⁴ Toto doporučení bylo nakonec odmítnuto z důvodu, že ve městě Liberci se vyskytovalo všech jedenáct církví, které byly zastoupeny i v celém kraji. Podle zprávy tomu tak nebylo v žádném dalším okrese.¹³⁵ V další zprávě se také uvádí, že se některé okresy připravovaly na to, že církevní agendu povede školní inspektor, nebo vedoucí odboru, což bylo vyššími orgány zamítnuto. U krajských národních výborů byl místo samostatného odboru pro věci církevní zřizován zvláštní církevní referát při odboru školství a kultury.¹³⁶

Na pozici církevního tajemníka vystřídal Jaroslava Fantu v roce 1966 Karel Jakš. Karel Jakš byl narozen roku 1922, podle zprávy měl ukončené pouze základní vzdělání. Původním povoláním byl obchodní příručí. Za svůj život vystřídal různá povolání a vykonával jak stranické, tak i veřejné funkce. V národních výborech působil od roku 1963. Nejdříve byl zaměstnancem organizačního odboru MěstNV v Liberci. Od roku 1966 byl zaměstnán na pozici okresního církevního tajemníka. Mimo jiné také pracoval s občany německé národnosti. Podle zprávy vykonával v roce 1970 práci vedoucího odboru, protože tento post nebyl dlouhodobě obsazen. Z důvodu pracovní přetíženosti ale neměl v této době dostatek času na církevní záležitosti. Postupně se však jeho práce na církevním úseku zlepšovala. Zpráva ho navrhuje zprostit ostatních služebních funkcí a ponechat ho jako pracovníka pro věci církevní.¹³⁷

134 Státní okresní archiv Liberec (dále jen SOKA Lbc.), fond Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995) (dále jen MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995)), inv. č. 395, kart. 553, č. j.: škol/3973/58/2, 11. července 1958.

135 SOKA Lbc., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 395, kart. 553, škol/58, Vedoucímu odboru školství a kultury rady KNV, 2. srpna 1958.

136 SOKA Lbc., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 395, kart. 553, č. j.: škol/3973/58/2, 11. července 1958.

137 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Zpráva o situaci na úseku církevní politiky v Severočeském kraji, 9. listopadu 1970.

4.4 Církevní tajemníci a náplň práce církevního oddělení ONV

V rámci přesunu působnosti z odborů rad KNV na ONV byly v roce 1956 okresní národní výbory zplnomocněny udělovat státní souhlas k výkonu soukromých mší duchovním mimo duchovenskou činnost, udělovat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti laických kazatelů a předčitatelů nekatolických církví, povolovat výpomoci v duchovní správě penzistům nebo duchovním, kterým nebyl odňat státní souhlas, nebo kteří nejsou v aktivní službě. Dále mohly ONV povolovat tisk upomínkových textů, obrázků a podobně, udělovat souhlas k vydávání rozmnožených pastoračních a jiných oběžníků, pokud nepřesahovaly hranice okresu, a povolovat menší opravy církevních objektů prováděných mimo plán a to jen v případě, že duchovní nevyžadovali státní příspěvek.

V rámci církevní agendy a jejího zjednodušení se podle návrhu rušilo zasílání měsíčních situačních zpráv KCT na MŠK. Místo toho se měly posílat čtvrtletní situační zprávy. Rušilo se také hlášení změn spojených s obsazováním pozic OCT. Ročními výkazy o účasti na náboženských obřadech se MŠK mělo zabývat jednou za dva roky.¹³⁸

OCT zajišťovali skládání slibů věrnosti pomocných duchovních I. stupnice u předsedy ONV, nebo jeho náměstka. Dohlíželi na sestavování plánů rozpočtů a kontrolovali hospodaření církví a náboženských společností a vykonávali dozor nad církevním majetkem. Dohlíželi také na provádění údržby církevních objektů, za kterou byli odpovědní. Vypracovávali pravidelné měsíční zprávy o plnění zadaných úkolů a o církevněpolitické situaci v okrese. Tyto zprávy byly zasílány církevnímu odboru KNV.

Církevní tajemníci také dozírali na vyučování náboženství ve svém okrese, stanovovali na základě dohody s duchovními a v souladu s odborem pro školství a kulturu vyučovací obvody, ve kterých duchovní vyučovali. Kontrolovali také využívání kostelů a hřbitovů v okrese a dozírali na činnost řeholí.¹³⁹

Jelikož se římskokatolická církev nacházela v útlumu, došlo v roce 1960 k zostření dohledu nad protestantskými církvemi, proti kterým nikdy nebylo tak tvrdě postupováno jako vůči římskokatolické církvi. Státním orgánům se jevilo vhodné

138 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 3, č. j. 5284/56-D I/1 –Bo, Návrh, 23. července 1956.

139 NA Praha, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 4, Funkční náplň okresních tajemníků pro věci církevní, 1956.

prohloubit státní dozor nad činností těchto církví a prostřednictvím církevních tajemníků důsledně vyžadovat dodržování zákonů vymezujících vzájemný vztah mezi státem a církvemi. ONV měly ve spolupráci s KNV provést soupis sborů, kazatelských stanic, duchovních a laiků a vypracovat plán jejich postupného snižování. Úkolem bylo také vybrat na vedoucí místa těchto církví takové představitele, kteří měli mezi ostatními autoritu a byli přitom loajální ke státu. ONV nesměly dopustit, aby církvím bylo umožněno působit na mládež. Církevní oddělení v okrese se měla vytrvale snažit omezovat větší akce těchto církví a znemožňovat společné bohoslužby a nepovolovat větší náklad knih a dalších publikací.¹⁴⁰

Podle rozpracování usnesení politbyra z 27. března 1962 mělo být do konce května dokončeno ustanovení informátorů v jednotlivých farních obvodech a s vedoucím odborů školství a kultury projednána opatření významná pro dodržování hospodárnosti a účetní správnosti prováděné údržby církevních objektů. OCT měli v intervalu každých dvou měsíců kontrolovat hospodaření farností všech církví. Dále se měly prohlubovat styky OCT s OV KSČ a s těmito pracovníky měli OCT projednávat všechny církevněpolitické záležitosti. Upevnit se měl zejména styk krajských církevních tajemníků s okresními církevními tajemníky a to hlavně na základě osobního styku a společném projednávání církevních záležitostí přímo na území daného okresu. Na podzim 1962 se OCT účastnili povinného šestidenního internátního školení. Zároveň měli také být zařazeni do večerní školy vědeckého ateismu nebo do lektorských skupin filozofie, kde si měli zejména prohloubit dosavadní znalosti.¹⁴¹ Od 1. ledna 1963 začal platit výnos ministerstva školství a kultury o evidenci mimořádných příjmů duchovních. Kontrolou těchto příjmů se rovněž OCT a KCT zabývali.¹⁴²

140 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), č. j. 00615/60-PT, Zpráva o současné situaci v protestantských církvích, 1960.

141 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Rozpracování usnesení politbyra z 27. března 1962.

142 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Rozpracování intimátu č. 46/1962.

5. Církevní politika na Liberecku

5.1 Návrh na jednotné kádrování duchovních

V roce 1955 podal odbor pro věci církevní rady KNV v Liberci Státnímu úřadu pro věci církevní návrh na jednotné kádrování duchovních. Tento návrh obsahoval šest bodů, které charakterizovaly a popisovaly konkrétního duchovního. V prvním bodě bylo začleněno jméno, příjmení, místo výkonu činnosti a církevní hodnost. V dalších bodech byly charakterizovány povahové vlastnosti duchovních, rodinný život a popsány osoby, se kterými duchovní přicházejí do kontaktu. Neméně důležitou informací byl jejich postoj k lidově demokratickému zřízení, k lidové správě a k OCT. Rozebírán byl také zájem duchovního o mezinárodní a vnitřní politickou situaci. Při kádrování bylo u katolických duchovních důležité zjištění postoje k Vatikánu. U všech duchovních se také zkoumalo to, zda jsou oblíbeni mezi věřícími. Poslední bod se zabýval tím, zda se personální charakteristika duchovního od sledovaného období změnila, nebo nezměnila a proč tomu tak mohlo být. Tyto kádrové charakteristiky duchovních nebyly ničím novým. V podstatě fungovaly již od padesátých let.

Hlediska pro zařazení do konkrétní kádrové skupiny byla následující. Celkem existovaly čtyři kádrové skupiny. Ve skupině první byli zastoupeni duchovní, kteří se vyznačovali přátelským chováním ke státním orgánům. Lhostejně plnili všechny kněžské povinnosti, vědomě utlumovali náboženský život a projevovali nezájem o vyučování náboženství a o působení na mládež. Kladně vystupovali při vikariátních poradách. Skupina duchovních nalézajících se ve druhé skupině se vyznačovala přátelským chováním k orgánům státní správy a řádným plněním zadaných úkolů. Kněžské povinnosti byly plněny jen vlažně a převládal u nich jen malý zájem o vyučování náboženství. Tito duchovní taktéž kladně vystupovali při vikariátních poradách. Tato skupina se odlišovala od té první tím, že se sem zařazení duchovní vyznačovali zejména nejasným postojem k politickým a hospodářským otázkám státu. Skupinu duchovních číslo tři charakterizovalo odměřené chování vůči státnímu zřízení, lhostejné a nedostatečné plnění úkolů zadaných státními orgány. Oproti první a druhé skupině vykonávali tito duchovní aktivně kněžské povinnosti, snažili se o udržení

náboženského života a o co největší působení na mládež. Zastávali kritický, nebo vyhýbavý postoj při pohovoru o politických a hospodářských otázkách. Poslední skupina duchovních se vyznačovala nepřátelským vystupováním vůči státním orgánům, aktivitou v oblasti náboženského života věřících a působením na mládež. Tito duchovní byli také plně oddáni Vatikánu a zastávali kritický postoj k politickým a hospodářským otázkám.¹⁴³

5.2 Náplň práce církevního odboru rady KNV po roce 1956

V plánu práce církevního odboru v Liberci na II. čtvrtletí 1957 byly nově rozpracovány jednotlivé položky, které měly OCT i KCT během tohoto období přednostně sledovat a plnit. Jednalo se například o provádění intenzivních setkání a pohovorů s duchovními. Církevní tajemníci při nich měli hovořit o mezinárodní situaci, vysvětlovat hlavní vnitropolitické úkoly a poučit duchovní o možnostech, jakým způsobem se mohou zapojit do jarních zemědělských prací. Dále měli OCT a KCT ve větší míře spolupracovat s funkcionáři Mírového hnutí katolického duchovenstva, sledovat činnost duchovních a řeholnic v poslední etapě předvolební kampaně, zintenzivnit osobní styk s duchovními a s představiteli církví, věnovat zvýšenou pozornost katolické mládeži i mládeži ostatních církví, neumožňovat vyučování náboženství na farách a v kostelích a také neumožnit vstup žáků do hodin vyučování náboženství během roku. OCT i KCT museli sledovat přípravy a průběh poutí, kontrolovat duchovní při organizování církevních slavností a monitorovat činnost adventistů v kraji a činit proti nim případná opatření.¹⁴⁴

V roce 1959 byly upřesněny osnovy pro situační zprávy krajských církevních tajemníků, které se předkládaly každé čtvrtletí. V úvodu se církevní tajemníci zabývali zhodnocením plnění průběžných úkolů zadaných na poradách církevních tajemníků a plněním pokynů MŠK. Dále byla rozebrána situace v jednotlivých církvích a to v následujícím pořadí: církev římskokatolická, církev československá, církev českobratrská a následně ostatní církve a náboženské společnosti, které neměly tak velký vliv ve společnosti. Církevní tajemník se věnoval také problematice řeholí.

143 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 433, Církv/916/55, Návrh na kádrování duchovních, 15. července 1955.

144 NA Praha, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Plán práce církevního odboru rady KNV na II. čtvrtletí 1957.

Dalším sledovaným úsekem bylo vyučování náboženství ve škole i mimo ni, kterému se věnovala velká pozornost, neboť rostly tendence vyučovat náboženství mimo školu, často v rodinném prostředí. Charakterizovala se také úroveň spolupráce s národními výbory v rámci ateistické propagandy a kulturně osvětové práce. Mezi poslední body zprávy patřilo hodnocení práce okresních církevních tajemníků a hospodářské situace.

Celoročně byly vedeny statistické přehledy výuky náboženství, laických učitelů a počtů duchovních, kteří byli rozdělení podle jednotlivých církví. Sledovány byly také celkové počty křtů, sňatků a pohřbů. Z tohoto souhrnu se uvádělo vždy procento provedených církevních obřadů. Sledovala se také účast na Božím těle a počet průvodů a jejich účast. Dále se vedla evidence všech farností a pravidelně se kontroloval rozpočet.¹⁴⁵

5.3 Církevněpolitická situace v kraji a okrese

Podle situační zprávy z roku 1959 byla činnost duchovních římskokatolické církve a i ostatních církví nepříliš aktivní. V Libereckém kraji došlo k několika přesunům duchovních v souvislosti se jmenováním vikářů v okresech Turnov a Česká Lípa. Tři duchovní se v tomto období dopustili trestných činů. Administrátor ze Smržovky, okres Jablonec nad Nisou, byl potrestán komisí ONV za pálení vlastního destilátu. Jeho otec a bratr byli již dříve zatčeni a vězněni za protistátní činnost. Na tomto základě byl administrátorovi odebrán státní souhlas s výkonem duchovenské činnosti. Dalším potrestaným byl farář z Bozkova, okres Semily, který protizákonně pořizoval fotografie kostela a rozmnožené je prodával věřícím. Vedle toho také pořizoval a následně prodával fotografie zdejších jeskyní. Dalším provinilcem se stal farář z Tanvaldu, okres Jablonec nad Nisou, který vyráběl taktéž fotografie, které ale byly prostřednictvím německých občanů zasílány do západního Německa. Zmínka zde byla o arciděkanovi Klapuchovi a vikáři Hodačovi, kteří se aktivně účastnili všech mírových akcí duchovenstva. Pravidlem se také stávala kázání zaměřená ke včasné sklizni.

Někteří duchovní z církve československé však zůstávali ve své práci nevyužití kvůli malému počtu věřících a někteří faráři navrhovali sloučit náboženské obce,

¹⁴⁵ SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 435, Osnova pro situační zprávy KCT, 29. ledna 1959.

protože se na některých místech už nevyplatilo provozovat bohoslužby. Duchovní této církve nepracovali aktivně v mírovém hnutí, ale snažili se, aby zůstali i nadále v duchovní správě. Ve zvýšené míře, ale stále v rámci předepsaných mezí, vyvíjeli činnost na podporu náboženského života, který v posledních letech zřetelně upadal. Československá církev se celkově nacházela v problémech, protože stále klesal počet věřících a ti, co zůstali členy, se jen ve velmi malém množství účastnili náboženského života. Proto se někteří duchovní snažili spolupracovat s ostatními evangelickými církvemi a rozšiřovat společné bohoslužby. Tyto společné akce se zase snažili omezit církevní tajemníci. Podle vyjádření některých pokrokových kněží z Českobratrské církve evangelické bylo možno v kraji také redukovat počet duchovních této církve, protože jako v předchozím případě zůstali nevyužiti.¹⁴⁶

V Libereckém kraji se dobře rozvíjela ateistická propaganda. Probíhaly tu pravidelné cykly vědecko-populárních přednášek s uspokojivou účastí. V průběhu roku 1958 také v kraji došlo k častějšímu střídání církevních tajemníků. Jednalo se například o církevního tajemníka v okrese Doksy, v Jilemnici a v České Lípě. OCT v Doksech byl na základě stížností a jejího projednání odvolán ze své funkce „*pro smířlivý postoj k duchovním a řeholnicím*“.¹⁴⁷ V některých okresech byla pozice okresního církevního tajemníka dlouho nevyužita, za což mohla zejména platová otázka OCT, která stále zatím zůstávala nevyřešena. OCT si stěžovali na špatné platové podmínky v porovnání s výší platů ostatních zaměstnanců národních výborů.¹⁴⁸

V roce 1960 působilo v Severočeském kraji jedenáct církví a náboženských společností. Jednalo se o církev římskokatolickou, československou, českobratrskou evangelickou, pravoslavnou, jednotu českobratrskou, jednotu bratrskou, Židovskou náboženskou obec, církev metodistickou a baptistickou. Dále zde působili adventisté a Starokatolická církev. Některé církve a náboženské společnosti působily pouze v části kraje. Od vydání církevních zákonů nebyl státní dohled uplatňován nad všemi církvemi se stejnou intenzitou. Všeobecně hlavní pozornost byla věnována římskokatolické církvi. Postupně stát omezoval její činnost. To mělo za následek, že od padesátých let došlo v této církvi k relativně velkému poklesu počtu věřících. I přesto, že se ostatní

146 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Situační zpráva za I. pololetí 1959.

147 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Situační zpráva za I. pololetí 1959.

148 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 435, Současný stav církevně politické situace v kraji, 27. listopadu 1958.

církve a náboženské společnosti nenacházely pod takovým dohledem ze strany státu, začal i u nich klesat počet lidí hlásících se do jejich řad. Pro komunistickou stranu, jejímž cílem byla úplná ateizace společnosti, byl tento trend příznivý i tím, že spolu s klesajícím počtem věřících klesal i vliv církví a náboženských společností na občany státu. Hospodářsky stát docílil toho, že mnohým církvím nebyl již poskytován státní příspěvek. Církev se měly stát soběstačnými. V praxi to fungovalo tak, že tyto církve dostávaly příjem v rámci církevní daně od svých členů a další finanční kapitál mohly také získávat z různých sbírek. Na krytí schodku v hospodaření byl totiž ze státního rozpočtu uvolňován stále menší obnos. V roce 1957 se částka pohybovala na úrovni jednoho miliónu korun československých. Plánovaný rozpočet na rok 1961 už počítal s uvolněním pouze necelých sedmi set tisíc.¹⁴⁹

Procento přihlášených žáků na hodiny náboženství kleslo ve školním roce 1961/1962 takřka ve všech okresech kraje pod jedno procento. Výjimku tvořil pouze okres Chomutov. Činnost duchovních byla kontrolována také prostřednictvím konferencí, například prostřednictvím Mírového hnutí katolického duchovenstva, nebo mírových besed církve československé a Církve československé evangelické.¹⁵⁰ Severočeský kraj byl krajem, který se stejně jako zaniklý Liberecký kraj vyznačoval celkově menší religiozitou v porovnání s ostatními kraji republiky.¹⁵¹

Krajským církevním tajemníkem Karlem Dlabalem bylo v roce 1960 navrženo, aby se na všech ONV v Severočeském kraji urychleně přezkoumaly všechny další funkce církevních tajemníků, které by mohly narušovat jejich práci na církevněpolitickém úseku. Církevní tajemníci měli být zproštěni všech agend, které by jim znemožňovaly plnit svou práci v církevním oddělení. Vzhledem k tomu, že okresy Litoměřice, Česká Lípa a Děčín se vyznačovaly větší religiozitou, bylo doporučeno, aby zdejší církevní tajemníci byli zproštěni všech dalších funkcí. Novým důležitým úkolem bylo urychleně dokončit průzkum návštěvnosti jednotlivých církevních obřadů v kraji a vypracovat o tom přehled. Tyto údaje pak měly sloužit pro stanovení schodku a úhrady schodkových farností a náboženských obcí. V oblastech, kde byla shledána zvýšená religiozita, se konaly ve větší míře ateistické přednášky a další činnosti

149 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o hospodářské činnosti církví v Severočeském kraji.

150 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o situaci v Severočeském kraji na úseku církevní politiky.

151 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o plnění usnesení byra ÚV KSČ ze dne 16. 9. 1958, 14. února 1961.

připravované národními výbory ve spolupráci s církevními tajemníky.¹⁵²

Po zredukování funkcí, ve kterých církevní tajemníci na národních výborech působili, proběhl v roce 1961 na území kraje rozsáhlý průzkum o kvalifikovanosti a práci církevních tajemníků v jednotlivých okresech. „*Při kontrole plnění usnesení politického byra ÚV KSČ z 16. 9. 1958 o práci církevních tajemníků pro věci církevní na ONV bylo zjištěno, že usnesení stále ještě není dostatečně plněno. Na okresních národních výborech je podceňován státní dozor nad činností církví a odbory školství a kultury se málo zabývají církevně politickými otázkami.*“¹⁵³ Stále tedy nebyla vyřešena otázka nadměrného počtu agend, které byly přidělovány církevním tajemníkům, kteří potom nemohli vykonávat soustavný dohled nad činnostmi církví a náboženských společností. V důsledku toho ztráceli církevní tajemníci kontakt s duchovními a tyto vazby byly pak nahrazovány administrativními opatřeními, která byla v roce 1958 ÚV KSČ vyhodnocena jako nesprávná. Úkolem vedoucích odborů školství a kultury ONV v kraji bylo, aby do stanoveného data zaslali na odbor školství a kultury Severočeského krajského národního výboru osobní charakteristiku OCT. V ní měl být zahrnut rok, kdy byl církevní tajemník ustanoven do funkce a schválen radou ONV a stranickými orgány. Zpráva také poskytovala výčet všech dalších funkcí, kterými byl CT pověřen. Protože na místní a na městské národní výbory nebyla církevní agenda decentralizována, pracoval tajemník místního národního výboru, nebo jiný člen národního výboru, zároveň jako informátor orientující se na církevní problematiku přímo v místě. Nadále však platila zásada omezeného počtu pracovníků zabývajících se církevními záležitostmi.¹⁵⁴

V roce 1962 začal Ústřední výbor Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí organizovat celostátní dvouleté dálkové studium vědeckého ateismu. Budoucí lektoři měli dále působit jako vedoucí propagandisté v oblasti vědeckého ateismu, kteří by v rámci kraje nebo okresu pořádali přednášky a další akce. Ministerstvo školství a kultury tímto předložilo návrh, aby se tohoto studia zúčastnili i krajští a okresní církevní tajemníci. Ti by si jednak rozšířili teoretické znalosti a byli by také schopní přispět svými praktickými zkušenostmi, kterými by obohatili studovaná témata. Krajské

152 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o hospodářské činnosti církví v Severočeském kraji.

153 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1430, Odbor školství a kultury Severočeského národního výboru, 30. ledna 1961.

154 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1430, č. j.: Odbor školství a kultury Severočeského krajského národního výboru, 23. ledna 1961.

národní výbory po dohodě s KV KSČ měly za úkol vybrat vhodné adepty z řad církevních tajemníků, kteří by se účastnili studia. Počítalo se s účastí třiceti lektorů z každého kraje. Studoval zde i okresní církevní tajemník Jaroslav Fanta.¹⁵⁵

V šedesátých letech došlo k podstatnému zvýšení aktivity církví a náboženských společností a to jak v celém světě, tak i v českých zemích a samozřejmě i v Severočeském kraji. Tuto aktivitu, hlavně u římskokatolické církve, bylo možno vidět zvláště po ukončení Druhého vatikánského koncilu. Již v roce 1965 se tato změna projevila zcela zřetelně na vyšším počtu žáků přihlášených k výuce náboženství a na větší účasti občanů na náboženských akcích. Stoupal také zájem mladých lidí o studium na bohosloveckých fakultách. Činnost církví v letech 1968-1969 pak ukázala, že se nejednalo jen o náboženský, ale také o politický podtext, který vznikl na základě uskutečňování dialogu mezi věřícími a marxisty probíhající právě v šedesátých letech. Celá tato situace stavěla stát v období po pražském jaru před otázku, jakým způsobem by měl nadále ovlivňovat další vývoj společnosti, který by se obešel bez rázných administrativních zásahů do činnosti církví a náboženských společností a jehož cílem by byl vznik ateistické společnosti.

Po roce 1970 se opět prohluboval státní dohled nad církvemi a náboženskými společnostmi a činnost duchovních v Severočeském kraji byla opět utlumována církevními tajemníky. V říjnu 1970 podnikali zdejší církevní tajemníci řadu kontrol a individuálních pohovorů s představiteli některých církví. Ve větší míře bylo využíváno různých shromáždění, na kterých byli přítomni duchovní. Jednalo se zejména o pořádání četných vikariátních okresních konferencí. Těchto zasedání se účastnili i církevní tajemníci, kteří zde objasňovali státní zákony a opatření, která byla vydávána za účelem uskutečnění konsolidace státu v sedmdesátých letech. Duchovní Severočeského kraje tato opatření podle zprávy přijímali a nestavili se proti nim. Hodně diskutovaná byla převážně otázka přenesení výuky náboženství z far do škol, protože duchovní si již stačili zřídit učebny na farách, které je stály také finanční prostředky. Po opětovném přenesení výuky náboženství z far do škol klesl počet přihlášených žáků na hodiny náboženství. Krajský církevní tajemník to vysvětluje tak, že rodiče se obávají přihlásit dítě na hodiny náboženství, které se konají ve škole.¹⁵⁶

155 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Dálkové studium vědeckého ateismu, 19. června 1962.

156 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Zpráva o situaci na úseku církevní politiky v Severočeském kraji, 9. listopadu 1970.

Oproti padesátým letům, kdy duchovní do svých kázání zařazovali i politické otázky, byly poměry po roce 1970 zcela jiné. Duchovní sice sledovali politické události, ale nepřenašeli je do svých kázání. Ve svých projevech se věnovali převážně čistě náboženským otázkám, jak to dokazují zprávy od církevních tajemníků, kteří prováděli namátkově kontroly.¹⁵⁷

V rámci krátkodobých úkolů byl v roce 1970 prováděn průzkum o činnosti jednotlivých duchovních v letech 1968-1969. Získané informace sloužili církevním tajemníkům, kteří s nimi dále pracovali. CT také přemlouvali duchovní římskokatolické církve, aby vstoupili do nového uskupení Sdružení katolických duchovních Pacem in terris, které bylo pokračovatelem Mírového hnutí katolického duchovenstva. Duchovní Severočeského kraje čekali na stanovisko svého biskupa Štěpána Trochty a do členství se podle zprávy nehrnuli.¹⁵⁸

V obvodu města Liberec působilo v roce 1957 celkem jedenáct církví a náboženských společností. Bohoslužby se konaly v deseti kostelích, dvou kaplích a v jedenácti bohoslužebných místnostech. Nejsilnější církví ve městě byla římskokatolická církev. Počet věřících byl odhadován na 50 až 60 procent obyvatelstva města. Druhou početně nejsilnější církví byla církev československá. V Liberci vlastnila dvě farnosti zahrnující dohromady asi 7500 věřících. Českobratrská církev evangelická měla zhruba 3000 příslušníků. K pravoslavné církvi se hlásilo zhruba 700 příslušníků a k jednotě bratrské asi 500. Jednota českobratrská měla jednu farnost pro celý kraj s asi 280 věřícími. Mezi další církve působící v Liberci patřila Bratrská jednota baptistů, Evangelická církev metodistická, Židovská náboženská obec a adventisté. Novoapoštolská církev byla poslední církví vyskytující se v Liberci. Jejimi příslušníky byli zejména občané německé národnosti, jejichž bohoslužby byly konány v německém jazyce.¹⁵⁹

Od roku 1950 se podstatně, i ve městě Liberci, snižovala účast na bohoslužbách všech církví a náboženských společností. Klesl také počet duchovních a počet samostatných farností v okrese. Úplně zrušena byla například farnost Rochlice a Ruprechtice. Ovšem počet výstupů z církve se ustálil po vydání vládního usnesení ze

157 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Zpráva o situaci na úseku církevní politiky v Severočeském kraji, 9. listopadu 1970.

158 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Zpráva o situaci na úseku církevní politiky v Severočeském kraji, 9. prosince 1970.

159 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 556, Církv/1323/58, Církev adventistů s. d., 29 října 1956.

dne 27. června 1954, které rušilo evidenci náboženského vyznání na ONV a náboženství se nadále mělo stát soukromou věcí každého občana. Po XX. sjezdu KSSS v roce 1956 se duchovní všech církví stali aktivnějšími a bojovnějšími a kriticky se stavěli zejména k postupu ředitelů škol při přihlašování dětí do výuky náboženství. Také se snažili docílit větší účasti lidí na bohoslužbách. Jejich taktika spočívala v lepší výzdobě bohoslužebných místností a v hereckém vystupování při kázání, které mělo přitáhnout více posluchačů. Nekatolické církve využívaly pro získání větší účasti na bohoslužbách zejména osobních návštěv duchovních doma u věřících, které se snažili přesvědčit k účasti.¹⁶⁰

Rada Městského národního výboru v Liberci věnovala mimo jiné velkou pozornost zejména občanské sféře a to konkrétně obřadům, které konkurovaly těm církevním. To dokazuje využívání velké obřadní síně, kde byly prováděny sňatky a slavnostní zápisy novorozeňat. Pro zvýšení důstojnosti a lesku těchto obřadů zde byli přítomni vždy i členové rady městského národního výboru, členové sboru pro občanské záležitosti a vedoucí odboru pro vnitřní věci. Vše se odehrávalo za účelem dalšího snížení počtu církevních obřadů na úkor těch, které byly prováděny v civilní sféře. Tyto obřady měly přitáhnout zájem lidí a vyrovnat se těm církevním. Podle zprávy hodnotila veřejnost tyto akce kladně a v Liberci o ně rostl stále větší zájem.¹⁶¹

V roce 1963 podával OCT Jaroslav Fanta KNV zprávu o reakci věřících na volbu nového papeže v okrese Liberec. Podle zprávy proběhl akt volby papeže mezi věřícími i duchovními v poklidu. Duchovní, s kterými byly vedeny pohovory, vnímali nově zvoleného papeže Pavla VI. jako pokračovatele mírového hnutí. Také bohoslužby konané ve městě proběhly podle zprávy v poklidu. Na jejich konci byla sice zpívána papežská hymna, což nebylo v souladu se státními směrnicemi, ale po dohodě církevního tajemníka s bezpečnostními orgány bylo rozhodnuto, že tato záležitost nebude dále řešena.¹⁶²

V období pražského jara zažádal Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury o vypracování výstižné objektivní situační zprávy o církevněpolitické situaci ve všech krajích a okresech. Tyto informace měly zpřehlednit situaci na církevněpolitickém

160 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 556, Církv/1323/58, Církev adventistů s. d., 29 října 1956.

161 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 435, č. j. Škol/církv-460/1959-Fa, Situační zpráva za II. čtvrtletí 1959, 4. července 1959.

162 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Volby nového papeže, průzkum, 18. července 1963.

úseku v době všeobecného uvolnění poměrů ve straně. Aby zprávy byly co nejvíce jednotné, vypracovalo ministerstvo novou společnou osnovu. Pro přehlednost bylo především nutné, aby všechny informace ve zprávách byly ověřené a nedocházelo ke zprostředkování nepodložených informací. Tak jako v jiných situačních zprávách měla být hned zprvu popsána celková situace v kraji, popřípadě okresu, v rámci náboženského života a činnosti církví a náboženských společností. Důležitý byl také odstavec věnující se práci KCT a OCT. Další část zprávy se měla věnovat činnosti duchovních, popisu situace z hlediska řeholníků pracujících v duchovní správě, popisu situace v kolektivech řeholních sester a popisu aktivit laiků v římskokatolické církvi. Dále měli církevní tajemníci pojednat o činnosti bývalých aktivních funkcionářů MHKD a DKO a sepsat seznam duchovních, kteří měli i neměli státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Dále se měli církevní tajemníci zabývat stavem vyučování náboženství v kraji či v okrese a také přidat pasáž popisující stav hospodaření všech církví a náboženských společností. Tuto zprávu měl KCT odeslat ve třech exemplářích na Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury.¹⁶³

Podle zprávy o církevněpolitické situaci v okrese Liberec znamenalo uvolnění poměrů především zvýšený zájem o výuku náboženství, o organizování akcí pro děti, kdy velkou aktivitu vyvíjela především římskokatolická církev a církev adventistů. Zvýšil se také zájem o špatný stav církevních objektů. Velmi dobře byla duchovními libereckého okresu hodnocena ředitelka Sekretariátu pro věci církevní na ministerstvu kultury Dr. Erika Kadlecová. Faráři přiznávali, že je s nimi od ledna 1968 lépe zacházeno. Duchovní se také v této době zajímali o platovou úpravu a o konsolidaci poměrů ve státu a ve straně. I přes jakési zklidnění všeobecných poměrů ve společnosti museli stále církevní tajemníci udržovat náboženský život v mezích tomu určených. KCT Karel Dlabal začal ve zvýšené míře ovlivňovat faráře osobním stykem při návštěvách, které však nebyly vzhledem k rozloze kraje příliš časté. OCT v Liberci Karel Jakš dával také spíše přednost osobním návštěvám než administrativním opatřením. O činnosti nepovolených náboženských skupin nebyl v této době veden žádný přehled.¹⁶⁴ I když došlo ke zvýšení aktivity některých duchovních, která se zejména zaměřovala na mládež, nedocházelo v libereckém okrese k výrazné činnosti

163 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Osnova pro situační zprávu, 1969.

164 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Církevně politická situace v okrese Liberec, asi 1968.

duchovních, kteří by například kritizovali státní dohled nad církvemi. Sami duchovní spíše vyčkávali, jak se bude situace vyvíjet. Jediní adventisté sedmého dne se pokusili aktivně vystupovat navenek.

Náboženský život se nadále vyvíjel v souladu s platnými nařízeními. V březnu 1968 bylo v Liberci například povoleno pořádání varhanních koncertů v kostele na Sokolovském náměstí. Tato žádost však nevyšla přímo z církevního okruhu, nýbrž ji podal Park kultury a oddechu v Liberci. Pořádal se také průvod Božího těla. Lehce zvýšená činnost byla zaznamenána také u církve československé, naproti tomu ostatní církve, mimo Židovskou náboženskou obec a Církev československou evangelickou, nevyvíjely žádnou významnější aktivitu.¹⁶⁵

Po 21. srpnu 1968 bylo všem představeným církví v okrese pod pohrůžkou sděleno, aby se nezapojovali do žádných aktivit a činností. ONV a církevní tajemníci se snažili usilovně působit nejen na duchovní, ale i na věřící, a objasňovat situaci. V okrese podle zprávy nedocházelo v církevní sféře k porušování pokynů vzešlých od státních orgánů. Církevní představitelé se soustředili zejména na opravy církevních budov, i když se mezi duchovními začaly šířit obavy, že církevní život pomalu upadá a bude tomu i nadále. Plánované odnětí vládního nařízení č. 219-223/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, se přijímalo s nedůvěrou, protože církevní hodnostáři byli přesvědčeni, že stát je bude perzekuovat jiným způsobem.¹⁶⁶

5.4 Hodnocení činnosti církví a náboženských obcí v letech 1968-1971 v libereckém okrese

V okrese Liberec byla situace z hlediska náboženského života vždycky odlišná než například na Moravě nebo na Slovensku. To dokazují i statistiky počtu věřících, v nichž se liberecký okres řadil k okresům s nejmenší religiozitou. Nejvýznamnějším představitelem římskokatolické církve s největším vlivem v oblasti byl litoměřický biskup Štěpán Trochta.

165 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Církevně politická situace v okrese Liberec, 21. září 1970.

166 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Církevně politická situace v okrese Liberec, 21. září 1970.

V letech 1967-1968 došlo k určitému uvolnění poměrů a to nejen mezi většinovým obyvatelstvem, ale také v církevních kruzích. Vedle toho se však začaly objevovat dozvuky padesátých let, kdy církev jako celek procházela těžkými časy. Proto její představitelé toto dění v tomto údobí spíše sledovali naplnění obavami, než aby se do něj opravdu aktivně zapojili.

Aktivně se projeví zejména adventisté, mezi kterými se objevily letáky jako například leták „Podobenství o moderním člověku“. Také římskokatolická církev během srpna 1968 ožila. V červenci 1968 byl rehabilitován Štěpán Trochta a tehdejší ministr Miroslav Galuška byl žádán, aby byl Trochta opět ustanoven do funkce litoměřického biskupa. Církev českobratrská evangelická byla z části také činná. Snažila se ve větší míře působit na mládež a podařilo se jí vydat na území města Liberce několik letáků. Po roce 1969 k dalším větším konfliktům mezi církvemi a státem nedocházelo. V okrese nebyla nikde porušována propagace náboženství mimo církevní objekty a u sekt nebyla podle zprávy zjištěna výraznější činnost.¹⁶⁷

Ve školním roce 1968-1969 byl zaznamenán třetinový nárůst žáků docházejících na výuku náboženství. V dalším školním roce došlo naopak k poklesu zejména díky administrativním zásahům. Nejsilnější církve co do počtu věřících byla stále církev římskokatolická a československá. Církevní objekty se nacházely stále ve špatném stavu. Vážným problémem byl zejména vandalismus, který se projevoval ve formě poškozování soch, obrazů, opakovaných vloupání do církevních objektů a krádežemi. Tento problém byl stále aktuální a nedařilo se ho účinněji řešit.¹⁶⁸

5.5 Církevní objekty

Za zmínku stojí technická stránka některých objektů v kraji patřících pod správu církve. Všeobecně docházelo u těchto objektů k jejich chátrání. Na základě provedení klasifikace církevních památek uskutečněné v letech 1957 a 1958 se v Libereckém kraji zvýšil počet památek první kategorie, na které se vztahovala památková péče, a to ze 14 na 74 objektů. Ovšem ani tento administrativní zásah nepomohl zamezit jejich

167 SOKA Lib., fond Okresní národní výbor Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001) (dále jen ONV Liberec II. (1942)1960-1990 (2001)), inv. č. 994, kart. 2666, Zpráva o církevně-politické situaci v libereckém okrese za léta 1967-1971, 8. října 1971.

168 SOKA Lib., fond ONV Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001)), inv. č. 994, kart. 2666, Zpráva o církevně-politické situaci v libereckém okrese za léta 1967-1971, 8. října 1971.

dalšímu znehodnocování.¹⁶⁹ Situace památkově nechráněných církevních objektů byla ještě horší. Tyto budovy se totiž nacházely doslova v havarijním stavu a u většiny z nich hrozilo, že se zřítí. Jednalo se například o kostel ve Václavicích v okrese Liberec. KNV nechával tyto objekty schválně chátrat, protože se mělo jednat, jak už bylo řečeno, o objekty, které nebyly památkově chráněny a které se nacházely v místech, kde už neměly svého využití. Jedním z návrhů, jak tyto budovy zachránit, bylo, prodat je soukromým vlastníkům. S tím ovšem zásadně nesouhlasil zdejší vikář Eduard Oliva.¹⁷⁰ Proto se běžnou praxí začínalo stávat pronajímání těchto objektů státním podnikům například jako skladiště.

Od roku 1960 si měly církve samy zadávat a provádět plán oprav. KNV tento plán pouze schvalovalo. Farní úřady vyhotovovaly žádost o zařazení opravy církevního objektu do plánu oprav na další rok ve dvojím vyhotovení. Do plánu se zahrnovaly jen nezbytně nutné opravy. V první řadě zde měly být zahrnuty objekty jak památkové, tak i nepamátkové péče, které ohrožovaly bezpečnost veřejnosti. Nutnost opravy musela být náležitě zdůvodněna. Do formuláře se zanášely také opravy, které byly hrazeny z církevních sbírek nebo účelového jmění. Duchovní správci farností odevzdávali svému vikáři obě vyplněná vyhotovení i s rozpočty. Vikáři tyto žádosti poté projednávali s okresními církevními tajemníky, kteří pak vyrozuměli nadřízené orgány. Po dohodě s památkovou správou byly státní příspěvky na opravu církevních objektů přidělovány podle úvahy. Tato varianta ovšem nastala až po vyčerpání všech možností samotné církve, tedy například až po využití účelového jmění, případně po uspořádání účelové sbírky.¹⁷¹ V obou dvou těchto případech bylo nutné informovat církevního tajemníka a získat od něj souhlas s konáním sbírky.¹⁷²

Pokud duchovní chtěli provést opravu ze svého rozpočtu, například prostřednictvím účelové sbírky, obraceli se s žádostí na církevního tajemníka. Pokud byla povolena, museli duchovní zpětně nahlásit uzavření sbírky a její vyúčtování poslat církevnímu oddělení. Mohlo se jednat například o udělení povolení, které si v tomto případě vyžádal farní úřad církve římskokatolické ve Stráži nad Nisou, na účelovou

169 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 435, Současný stav církevně politické situace v kraji, 27. listopadu 1958.

170 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Situační zpráva za III. čtvrtletí 1959.

171 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Situační zpráva za II. čtvrtletí 1959.

172 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1430, Oběžník V/61, 19. června 1961.

sbírku na vymalování kostela.¹⁷³

Odbor školství a kultury rady okresního národního výboru v Liberci sestavil na rok 1961 plán oprav církevních objektů libereckého okresu. Stav církevních objektů byl hodnocen jako velice špatný a v předkládaném návrhu byly zahrnuty pouze ty stavby, které opravu naléhavě potřebovaly. V první řadě se jednalo o kostely římskokatolické církve v Hejnicích, Osečné, v Liberci, v Janově Dole a v Dlouhém Mostě. Kromě kostela v Dlouhém Mostě, který byl památkou II. třídy, bylo potřeba opravit střechy kostelů, které byly vedeny jako památky I. třídy. Dalším objektem na seznamu byl kostel v Hrádku nad Nisou. V tomto případě se však nejednalo o kostel chráněný památkovou péčí, a proto byl s největší pravděpodobností dodatečně vyškrtnut ze seznamu. Opravy sborového domu a modlitebny církve československé v Liberci byly hrazeny z církevních peněz. Taktéž se stalo také u opravy kostela patřícího Českobratrské církvi evangelické.¹⁷⁴

V roce 1961 zažádal Městský národní výbor Liberec o přidělení římskokatolického kostela v Jungmannově ulici v Liberci II. Národní výbor zde chtěl zřídit hudební síň. Ačkoli se zde ještě stále konaly bohoslužby, i když s malou účastí, byla tato žádost odborem školství a kultury okresního národního výboru kladně vyřízena a bohoslužby přesunuty jinam.¹⁷⁵

V průběhu šedesátých let byl v kraji stav církevních objektů nadále kritický, protože církve byly stále odkázány na finanční pomoc státu. Náklady na opravu byly vysoké a tím, jak objekty pomalu chátraly, se ještě zvyšovaly. Do plánu oprav se nyní většinou zařazovaly jen objekty, které měly památkovou hodnotu a také ty, které v rámci bezpečnosti bylo nutné opravit. Opravy památkově cenných budov se omezovaly pouze na ty nejnnutnější, aby se zamezilo jejich dalšímu chátrání. Objekty kulturně památkové hodnoty, které již nebyly využívány k církevním účelům, se dále využívaly ke kulturním účelům, například jako obrazárny, výstavní síně, muzea, koncertní síně, popřípadě jako sportovní haly a také například jako sklady. Ostatní objekty neměly být opravovány a měly být ponechány napospas chátrání. Když se dosáhlo takového stupně, že už nebylo možné provést opravu, přišla na řadu demolice,

173 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 397, kart. 555, Círk-124/59-Fa, Účelová sbírka-povolení, 12. května 1959.

174 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Škol/círk-174/60-461/1 Fa, 27. 7. 1960.

175 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Škol-461/3-61-Fa, 17. 1. 1961.

proti které již duchovní ve své podstatě nemohli zakročít.¹⁷⁶ Obecně se církevní objekty nechávaly chátrat do té míry, že ohrožovaly občany na frekventovaných místech, kde odpovědnost za jejich stav nesly národní výbory nebo přímo církevní tajemníci, kteří se proti této odpovědnosti bránili. V roce 1958 byly například prováděny opravy církevních objektů ve Vratislavicích nad Nisou a v Mníšku, kde se rekonstruovala část střechy. Zároveň se zde vyměňovaly okapy.¹⁷⁷ Všechny tyto opravy však nebyly dostatečné ani v rámci objektu samotného. Mnohdy ještě před samotnou rekonstrukcí stavby bylo rozhodnuto o její demolici. V roce 1959 byla například Rada starších náboženské obce církve československé v Hrádku nad Nisou pozvána k jednání s komisí pro výstavbu při radě Místního národního výboru v Hrádku nad Nisou. Předmětem schůzky se staly opravy církevních budov, které vlastnila náboženská obec. Členové komise po dohodě s radou starších rozhodli o demolici zdejší fary. Poté se probírala oprava střechy věže kostela, protože krytina střechy se samovolně uvolňovala a odpadávala, čímž ohrožovala kolemjdoucí občany města. Komise proto vyzvala zástupce náboženské obce, aby neprodleně začali jednat s církevním oddělením KNV v Liberci o zařazení opravy do plánu na rok 1960 a o poskytnutí státního příspěvku.¹⁷⁸

Okresním církevním tajemníkem Jaroslavem Fantou byla také řešena situace, kdy 5. července 1958 došlo v Liberci v důsledku dlouhotrvajících dešťů ke zřícení zdi arciděkanství zahrady do stavební proluky po rozbořeném domě v Lucemburské ulici. Zeď byla narušena zbouráním vedlejšího domu a nezajištěním svahu, dlouhotrvajícími dešti a také stářím. Na příkaz štábu civilní obrany byla zeď provizorně zabezpečena, ale stále ohrožovala dům, ve kterém bydlel pan Křeček. Církevní tajemník se proto urychleně snažil tuto věc vyřešit a to i z toho důvodu, že pan Křeček se domáhal náhrady škody vzniklé následkem pádu zdi.¹⁷⁹

Běžnou již zmiňovanou praxí se stával pronájem církevních objektů národním podnikům. Jako příklad poslouží Severočeské sběrné suroviny, které zaslaly SKNV odboru pro školství a kulturu žádost o možnosti pronájmu nepoužívaných církevních objektů pro skladování lisovaného starého papíru, případně jiných sběrných surovin

176 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o hospodářské činnosti církví v Severočeském kraji.

177 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 433, Círk-193/58-Fa, Situační zpráva od 1. července do 30. září 1958, 30. září 1958.

178 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 397, kart. 555, č. j. 26/59, Oprava církevních budov, 4. března 1959.

179 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 397, kart. 555, Círk-155/58-Fa, Požadavky náhrady škody na parcele č. 491, 19. září 1958.

s možností jejich skladování po celém kraji.¹⁸⁰ V dalším případě se jednalo přímo o přidělení bývalého kostela kapucínů v Jungmannově ulici v Liberci k užívání krajskému podniku Kniha. Kostel měl být nadále využíván jako skladové prostory pro uskladnění literatury, učebnic a učebních pomůcek. Podnikové ředitelství sem zamýšlelo přesunout z Teplic i své středisko pro expedici učebních pomůcek a učebnic. Žádost podniku o pronájem skladových prostor byla směřována přímo OCT Fantovi. Vedoucí odboru školství a kultury po projednání s OCT doporučil žádost k dalšímu řízení na odbor školství a kultury SKNV. Zpráva byla odeslána na SKNV i s popisem kostela a jeho rozlohou. Podle sdělení byl kostel postaven mezi lety 1912-1913, už dva roky se v něm nekonaly bohoslužby a ze strany církve nebylo o budovu dobře pečováno, protože okna byla vytlučena, dveře byly vypáčené a kostel chátral. Tato žádost byla také prodiskutována ve školské a kulturní komisi ONV Liberec a komise se rozhodla taktéž doporučit schválení žádosti. Odbor školství a kultury SKNV tedy celou věc projednal s kapitulním vikářem Dr. Olivou v Litoměřicích. Byla s ním uzavřena dohoda o pronajmutí kostela pro skladování knih. Zároveň byl sjednán odprodej lavic na regály a na žádost vikáře byl udělen státní souhlas k prodeji kostelních varhan. Kapitulní konzistoř v Litoměřicích potom sama uzavírala smlouvu o využívání těchto prostor přímo s dotyčným subjektem.¹⁸¹

V hospodářské oblasti zvyšoval stát rokem 1962 tlak na církve v tom smyslu, že se i nadále měly snižovat státní dotace na schodky farností a náboženských obcí při zachování hospodářské závislosti na státu tak, že se mělo více využívat prostředků účelového jmění církví a rozšířit se měla praxe příspěvků přebytkových farností, které by šly na pomoc schodkovým farnostem. Kontrolovat se mělo zvláště hospodaření církví a využití všech příjmů farností, náboženských obcí, duchovních i mimořádných příjmů.¹⁸²

180 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1430, Církevní objekty pronájem, 17. srpna 1961.

181 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1432, č. j. Škol/Círk-2982/62 Fa, Kostel Kapucínů Liberec II, Jungmanova ulice, předání, 24. listopadu 1962.

182 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1431, Plán hlavních úkolů národních výborů na úseku církevně politickém, 1962.

5.6 Činnost náboženských sekt

V Libereckém kraji působily v roce 1959 tři náboženské sekty jako náboženské společnosti, které byly oficiálně státem povolené. Jednalo se o Církev adventistů sedmého dne, Sborny věřících v Ježíše Krista a o Novoapoštolskou církev. V kraji byly také aktivní některé sekty státem nepovolené. Konkrétně se jednalo o: spiritisty, jehovisty a o sektu Svatý Grál, která v této době již v kraji nebyla činná.

Církev adventistů sedmého dne byla v Liberci zrušena dnem 1. října 1952. Soupisová komise sepisovala seznamy veškerého majetku církve a vyhotovovala protokol. Všechny nalezené předměty byly soudními znalci oceněny a následně podle dalších pokynů odprodávány.¹⁸³ Výnosem ze dne 18. září 1956 Ministerstvo školství a kultury ČSR opětovně povolilo náboženskou činnost adventistům za předpokladu, že se jejich náboženský život bude vyvíjet v souladu s ústavou z 9. května 1948 a s dalšími právními předpisy. Odbor pro věci církevní rady KNV Liberec proto dal souhlas ke zřízení sboru v Liberci. Souhlas nabyl platnosti dne 1. listopadu 1956, ovšem činnost kazatelských stanic v rámci sboru měla být povolena až později.¹⁸⁴ Adventisté měli v kraji celkem tři sbory. V Liberci k nim patřilo asi 160 věřících. Lidé hlásící se k adventistům byli většinou příslušníci dělnické třídy. V této době docházelo k rozšiřování počtu členů církve zejména z řad mládeže, se kterou duchovní i laičtí funkcionáři aktivně pracovali. Zvláště se tato činnost projevovala přímo v Liberci, kde měli svůj hudební a pěvecký kroužek. Příslušníci této sekty byli podle zprávy všeobecně dobří zaměstnanci, nekouřili, nepili a snažili se hledat si zaměstnání tam, kde nebylo potřeba pracovat v sobotu. Adventisté byli velice loajální sami k sobě, protože údajně dobrovolně odevzdávali své církvi deset procent z příjmů plus přispívali peněžitými dary. Adventisté věnovali velkou péči zejména svým dětem. Organizovali například hodiny hry na hudební nástroje. Své děti také brali na bohoslužby, kde se jejich ratolesti účastnily vlastní bohoslužby. Velkým problémem v očích státních institucí bylo to, že někteří věřící neposílali své děti v sobotu do školy a to i přes uložené pokuty a domluvy. Státními orgány bylo doporučeno, aby těmto lidem nebyly umožněny žádné výjimky z pracovní doby a aby bylo pečlivě sledováno jejich počínání v zaměstnání i mimo něj.

183 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 396, kart. 554, Celková zpráva o likvidaci církve adventistů 7. dne v Liberci, 20. listopadu 1952.

184 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 556, Církv/1323/58, Církev adventistů s. d., 29 října 1956.

Vhodné bylo zejména obklopit v zaměstnání člena této sekty vhodnými spolupracovníky, nejlépe příslušníky strany.

Sbory věřících v Ježíše Krista měly v kraji svůj sbor v Sobotce a kazatelskou stanici v Lomnici nad Popelkou. Počet členů se odhadoval pouze v řádu desítek věřících. Jejimi příslušníky byli většinou starší lidé. Sbory se snažily aktivizovat své členy a rozšířit jejich počet například na základě otevření bohoslužebné místnosti v Liberci. Její činnost byla proto sledována a veškeré snahy po rozšíření členské základny tlumeny.

Věřící Novoapoštolské církve měli svůj sbor v Liberci. Byli to občané německé národnosti z Fojtky a okolí Liberce. Počet příslušníků byl odhadován na 28. Hlavním zájmem členů této sekty bylo rozšířit počet věřících. Za tím účelem úzce spolupracovali se sborem v Nejdku v Karlovarském kraji. Tyto společné aktivity sledovali církevní tajemníci a byli připraveni je přerušit.

Spiritisté byli sektou státem zakázanou. Její příslušníci pocházeli hlavně z okresů Jilemnice a Semily a jejich náboženský život probíhal v ilegalitě. Oficiálně byli věřící příslušníky povolených církví, jako byla například Jednota bratrská a dalších. Svoji činnost vyvíjeli v rámci těchto církví za tichého souhlasu jejich duchovních. Scházeli se například ve skalách u Besedic, kde provozovali své obřady.

Hlavním působištěm Svědků Jehovových byl okres Rumburk, Nový Bor a Česká Lípa. V menším počtu se vyskytovali také v okresech Liberec a Jablonec nad Nisou. Příslušníky této sekty byli zvláště mladí lidé. Jako nebezpeční pro stát se jeví zejména tím, že se neúčastnili veřejného života. V kraji také působila sekta Svatý Grál. Nejdříve se stal jejím centrem Liberec, pak se přesunula do okresu Semily. Měla asi 20 věřících. Podle zprávy činnost sekty v roce 1959 v kraji úplně ustala.¹⁸⁵

Náboženské sekty byly neustále sledovány a činěny proti nim zásahy z řad národních výborů. Protože tyto sekty působily často skrytě a v ilegalitě a státní moci se nedařilo je plně kontrolovat, byly neustále vypracovávány a aktualizovány zásady postupu proti nim. K těmto krokům patřilo i rozhodnutí, že po povolení činnosti adventistů, křesťanských sborů a Novoapoštolské církve neměly být další sekty více státem povolovány. Zároveň neměly být těmto sektám schvalovány další sbory a kazatelské stanice. Zvýšená pozornost se věnovala činnosti nelegálních sekt, které

185 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 434, Škol/círk/460/59, Činnost náboženských sekt v kraji Liberec, 18. července 1959.

působily v rámci některé státem uznané církve a i samotní duchovní této církve neměly mnohdy o jejich aktivitě tušení. Proto bylo doporučeno navázat úzkou spoluprací a přátelský vztah s těmito duchovními. Vliv sekt měl být mimo jiné snížen pomocí pořádání různých akcí ze stran národních výborů.¹⁸⁶

V Severočeském kraji působilo k roku 1960 celkem sedm sekt. Jejich výskyt a činnost byl omezen buď pouze na jedno místo, nebo na několik málo destinací. Pouze dvě sekty vyvíjely činnost na území celého kraje. V Severočeském kraji se vyskytovaly všechny tři státem povolené sekty a následující státem nepovolené: Svědkové Jehovovi, apoštolská víra, letniční hnutí a spiritisté. Početně největší sektou nově vytvořeného kraje se stali adventisté sedmého dne, kteří působili na celém území kraje ve třech sborech: v Ústí nad Labem, v Liberci a v Jablonci nad Nisou. Hlavně v libereckém sboru vyvíjeli členové adventistů zvýšenou aktivitu. V období letních měsíců se věřící scházeli o sobotních shromážděních ve sborovém domě, kde pro ně byl přichystán společný oběd a občerstvení. Zde se také účastnili dalších aktivit, jako byla hra na hudební nástroj a zpěv. Organizovaly se zde i rozmanité akce pro děti. Problematická však stále zůstávala sobotní docházka dětí do školy.¹⁸⁷

186 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 435, Náboženské sekty – zásady dalšího postupu.

187 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 767, kart. 1429, Zpráva o činnosti sekt v Severočeském kraji, 1960.

6. Vyučování náboženství

Významnou součástí konfesního práva nejen v České republice je výklad právní úpravy účasti církví a náboženských společností na vzdělávacím systému v daném státě. Existuje významný rozdíl mezi výukou náboženství jako předmětu na základních a středních školách a teologií jako vědou, která je zařazena do vysokoškolského studia. Tato kapitola se bude věnovat výuce náboženství jako předmětu na základních školách, popřípadě na středních školách, a jejímu omezování s přihlédnutím na kraj, do kterého spadal okres Liberec.

Zákon o jednotné škole, zákon č. 95/1948 Sb. ze dne 21. dubna 1948, zachoval výuku náboženství. Tento předmět byl pro všechny členy církví a náboženských společností povinný a klasifikovaný. Předmět byl součástí vysvědčení a označoval se jako Náboženská výchova. Součástí vysvědčení byl až do školního roku 1952/1953. V případě, že rodiče žáka z hodin náboženství odhlásili, na vysvědčení bylo napsáno osvobozen. Děti bez vyznání nemohly tyto hodiny navštěvovat. Hodiny náboženství se povinně vyučovaly na národních školách a v prvních třech ročnících středních škol vždy dvě hodiny týdně. Celkem se tedy jednalo o osm tříd. Ve čtvrtém postupném ročníku střední školy se tento předmět vyučoval jednu hodinu týdně. Následně vydaná Ústava 9. května se však o právní úpravě výuky náboženství nezmiňovala.¹⁸⁸

Církevními zákony z 14. října 1949 přešel veškerý státní dohled nad církvemi a náboženskými společnostmi na Státní úřad pro věci církevní. Do jeho kompetencí se dostaly mimo jiné platové a osobní podmínky učitelů náboženství, úprava výuky náboženství a také například schvalování učebnic a pomůcek. Zákon č. 218/1949 Sb. pak ve svém paragrafu číslo pět stanovil, že duchovní, kteří působí se státním souhlasem v duchovní správě, jsou povinni vyučovat náboženství bezplatně. Duchovní římskokatolické církve byli povinni takto vyučovat náboženství ve školách prvního a druhého stupně, pokud tato výuka nebyla obstarána učitelem náboženství. Tito učitelé byli zpravidla katecheti, nebo laici, nikoli duchovní. Pomocní duchovní a samostatní duchovní měli stanoveny, kolik hodin musí bezplatně odučit. Cestovné a odučené nadpočetné hodiny byly sice honorovány, ale jen za určitých podmínek. Dozorem nad vyučováním náboženství byli pověřeni církevní tajemníci, diecézní inspektoři příslušné

¹⁸⁸ HORÁK, Zábaj: *Círky a české školství*, Praha, Grada Publishing 2011, ISBN 978-80-247-3623-5, s. 11, 136-139.

církve nebo náboženské společnosti, ředitelé škol a okresní a krajsí školní inspektoři. Okresní církevní tajemníci museli podle oběžníku SÚC z února 1951 alespoň jednou ve školním roce provést inspekci všech učitelů náboženství ve školách.¹⁸⁹

Díky omezení a likvidaci řeholních řádů z roku 1950 došlo ke značnému poklesu katechetů a katechetech, kteří se podíleli na výuce náboženství ve školách. Přelomovým rokem ve výuce náboženství byl však školní rok 1952/1953. Ke změně ve výuce došlo výnosem ministerstva školství, věd a umění z 23. června 1952, který se týkal vyučování náboženství na školách prvního a druhého stupně. Výnos stanovil, že rodiče musí své dítě přihlásit nejdéle do 8. září a to v každém školním roce. Škola se měla postarat o to, aby byli všichni informováni o dobrovolné účasti na těchto hodinách. Podle výnosu se také samotné hodiny náboženství měly přesunout v rozvrhu tak, aby nerušily plynulost povinných hodin.

V roce 1953 došlo ke schválení zákona č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů. Jednalo se o nový školský zákon, který se o výuce náboženství vůbec nezmiňoval. Výuka náboženství byla od této doby nepovinná a také neklasifikovaná a opírala se o podzákoné normy a směrnice. Od školního roku 1953/1954 se tento předmět neuváděl na vysvědčení. Také vydaná Ústava Československé socialistické republiky z roku 1960 opět nehovořila o výuce náboženství.¹⁹⁰

Počet žáků přihlášených na výuku náboženství mezi lety 1950 a 1958 nejen ve městě Liberci, ale i v ostatních okresech vytrvale klesal. Zatímco v roce 1950 bylo na výuku náboženství v Liberci přihlášeno celkem 87 procent žáků, v roce 1957/1958 to už byla necelá čtyři procenta a počet se neustále zmenšoval.¹⁹¹ Sami ředitelé škol mnohdy podávali církevnímu tajemníkovi radostnou zprávu, že se na jejich škole nikdo k výuce náboženství nepřihlásil a tudíž se ani nezačalo s výukou. Takto podala sdělení o vyučování náboženství 5. osmiletá škola v Liberci sídlící v ulici Dr. Karla Jaroše: *„Ředitelství školy sděluje, že dnešního dne se dostavila žákyně Marta Šašková z 6. B post. ročníku se žádostí, aby byla odhlášena z vyučování náboženství. Třídní učitelka tuto záležitost s jmenovanou prohovořila a rodiče nyní zrušili původní přihlášku. Oznamujeme Vám tuto radostnou zprávu z toho důvodu, že nyní v tomto letošním roce*

189 Tamtéž, s. 141-143.

190 Tamtéž, s. 144-149.

191 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 433, Církevně-politická situace v městě Liberci, 1. října 1957.

*nemáme žádnou přihlášku na náboženství.*¹⁹² Vizitkou ředitele totiž bylo udržovat nízký počet přihlášených.

O nárůstu žáků účastnících se hodin náboženství v okrese Liberec můžeme mluvit v souvislosti s událostmi z roku 1956. Ve školním roce 1956/1957 došlo ve městě Liberci oproti očekávání jen k nepatrnému snížení žáků docházejících na hodiny náboženství, avšak v okrese Liberec se toto číslo, i když ne radikálně, zvětšilo. Jednalo se především o venkovské školy v místech, kde se JZD moc dobře neuchytilo. I když tyto údaje měly spíše informativní charakter, musel i přesto církevní tajemník zvýšit dohled nad činností duchovních, kteří v těchto místech tyto hodiny vyučovali.¹⁹³

Úkolem ministerstva školství a kultury a jeho odboru bylo dosáhnout v tomto školním roce dalšího snížení počtu těchto žáků a podpořit neustále klesající tendenci z počátku padesátých let. I nadále nízký stav žáků v hodinách náboženství měl být zabezpečen zejména prostřednictvím duchovních, kteří nesměli provádět agitaci v kostele ve prospěch přihlašování. Církevní tajemníci byli instruováni, aby sledovali činnost kněží a pokud to bylo nezbytné, aby zasáhli. Podle zprávy se počet přihlášených v českých krajích zmenšil o 1,38 procent, ale na Slovensku se naopak zvýšil, a to o 1,54 procent. Přihlašování mělo v tomto školním roce klidnější ráz, než v roce předešlém, což bylo způsobeno jednak neměnným způsobem přihlašování samotného a jednak i tím, že školští pracovníci byli lépe připraveni a informováni, než v minulých letech. I přes jakýsi ustálený mechanismus přihlašování očekávalo MŠK opět menší počet přihlášených žáků. Zejména nekatolické církve se snažili o zastavení trvalého poklesu těchto žáků a to tak, že v rámci pastorační práce mezi věřícími, která se prováděla jako návštěva v rodinách, docházelo k účinnému přesvědčování rodičů, aby podali přihlášku. V této praxi vynikali obzvláště členové církve československé, ale zastavit klesající čísla se jim i přesto nedařilo. Nejméně dětí se přihlásilo v pohraničních krajích v Ústí nad Labem, v Liberci, ale také v Karlových Varech a v Praze. Vysoká účast v hodinách náboženství se očekávala naopak v krajích Brno, Jihlava, Ostrava a na Slovensku v krajích Žilina a Bratislava. Celková religiozita českých krajů se ustálila zhruba na 41 procentech a na Slovensku na 62 procentech. V kraji Liberec bylo ve školním roce

192 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 557, Pro církevní oddělení, 18. září 1958.

193 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 557, Církv-283/56-Fa, Přihlašování náboženství, zpráva, 24. září 1956.

1955/1956 přihlášeno 8 025 dětí. Podobná čísla pak přinesl i školní rok 1956/1957.¹⁹⁴

Přihlašování žáků na vyučování náboženství ve školním roce 1959/1960 probíhalo tak, že žáci druhého až čtvrtého ročníku všeobecně vzdělávacích škol musely v době od prvního do osmého září odevzdat písemnou přihlášku, která byla podepsána oběma rodiči. Hlavním úkolem státních orgánů bylo opět snížit počet přihlášených do výuky náboženství. To se dělo prostřednictvím osobního přesvědčování rodičů. „*Za vedení stranických orgánů a jejich aktivů, národních výborů, učitelů a ve velké řadě míst i za pomoci stranických a odborářských organizací na závodech, byla soustavně objasňována škodlivost náboženského vlivu na výchovu mládeže.*“¹⁹⁵ Krajské výbory strany organizovaly četné semináře a školení o významu ateistické výchovy. Současně byly odsouzeny administrativní zásahy a opatření minulých let. Opět došlo ke snížení počtu přihlášených. Podle zprávy sami žáci, hlavně ti starší, projevovali nechuť navštěvovat tyto hodiny a právě v tomto školním roce došlo k největšímu poklesu přihlášených do výuky náboženství za posledních šest let a to jak v Čechách, tak na Slovensku.¹⁹⁶

Každému duchovnímu, nebo laickému učiteli náboženství byl přidělen vyučovací obvod. Například Josefu Kociánovi, duchovnímu církve československé, byly v září 1958 přiděleny následující školy i s počtem přihlášených žáků, počtem oddělení a hodin týdně, které musel odučit. Jednalo se o osmileté školy v Liberci v Růžodole I., Na Jeřábu a o tři národní školy v Dlouhém Mostě, Šimonovicích a Machníně. Počet žáků se pohyboval v průměru kolem pěti přihlášených. Na osmiletkách se hodiny náboženství vyučovaly v počtu jedné hodiny každých čtrnáct dnů. V národních školách byl stanoven počet odučených hodin na jednu hodinu za měsíc. S rozpisem vyučovacích obvodů, který každý vyučující dostal, musel jít přímo za ředitelem dané školy a spolu s ním sestavit rozvrh, jenž se pak musel předložit církevnímu oddělení.¹⁹⁷

194 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 6, č. j. 5792/56-D, Zhodnocení výsledků přihlašování žáků do vyučování náboženství, 18. října 1956.

195 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 24, č. j. 03489/59-taj., Zpráva, 1959.

196 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 24, č. j. 03489/59-taj., Zpráva, 1959.

197 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 434, č. j. Církv-172/58-Fa, Vyučovací obvod, přidělení, 26. září 1958.

Přehled o počtu přihlášených žáků na vyučování náboženství v procentech podle okresů Libereckého kraje¹⁹⁸

Školní rok	1951-1952	1952-1953	1955-1956	1958-1959	1959-1960
Česká Lípa	68,61	31,98	11,80	3,07	2,19
Doksy	97,99	57,80	25,00	14,86	7,43
Frýdlant	85,65	44,08	13,10	5,99	2,15
Jablonec nad Nisou	72,54	30,80	12,30	4,02	1,59
Jilemnice	80,92	60,87	40,50	29,69	21,60
Liberec město	72,27	35,04	6,00	2,52	1,07
Liberec okres	–	–	12,71	7,37	4,71
Mnichovo Hradiště	94,80	56,28	14,13	6,08	3,20
Nový Bor	61,35	31,76	9,80	5,24	2,34
Rumburk	97,30	46,19	9,90	5,87	2,94
Semily	88,44	52,89	28,00	18,18	11,30
Turnov	88,63	47,31	20,20	11,13	4,22
Kraj Liberec	80,37	41,43	14,60	7,65	4,20

Počet přihlášených žáků na vyučování náboženství ve II. až VII. třídě v Libereckém kraji¹⁹⁹

Kraj	1954/1955	1955/1956	1956/1957	1957/1958	1958/1959	1959/1960
Liberec	17,31	14,60	14,60	11,09	7,65	4,20

¹⁹⁸ SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, kart. 434, č. j. 460/59-Škol/círk, Přehled o počtu přihlášených žáků k vyučování náboženství.

¹⁹⁹ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 24, č. j. 03489/59-taj., Zpráva, 1959.

Přehled o počtu přihlášených žáků na výuku náboženství v jednotlivých letech v procentech²⁰⁰

	1952/ 1953	1954/ 1955	1956/ 1957	1957/ 1958	1958/ 1959	1959/ 1960	1962/ 1963	1963/ 1964
Čechy	69,40	43,20	41,82	36,25	28,36	20,08	11,20	10,88
Slovensko	74,50	61,29	62,83	58,45	54,59	45,72	35,05	33,85
Republika	71	48,60	48,22	43,18	36,72	28,54	19,66	19,01

Výuka náboženství byla v roce 1968 nově upravena výnosem ministerstva kultury z 22. října 1968. Tento výnos značně změnil úpravu, která byla platná před rokem 1968. Před tímto rokem byla výuka náboženství organizována od druhého do sedmého ročníku. Přihlášku podávali rodiče žáků v ředitelství školy. Přihláška musela být podepsána oběma rodiči. Výuka samotná byla realizována přímo na škole. K povinnostem ředitele patřilo provádět dohled nad hodinami náboženství.

Úpravou z roku 1968 se výuka náboženství rozšířila až do devátého ročníku. Přihlášky podávali rodiče žáků u církevních úřadů a náboženství se vyučovalo na škole jen v případě, že církev neměla dostatek prostor k tomu vhodných. V této situaci mohli duchovní požádat místní národní výbor o bezplatné propůjčení místnosti ve školní budově. Výuka náboženství se stala na krátkou chvíli výlučnou záležitostí církví.²⁰¹

V kompetenci církví nyní bylo shromažďovat přihlášky, organizovat výuku a odpovídat za její obsahovou část. Podle výše zmíněného výnosu mohli náboženství vyučovat pouze duchovní činní v duchovní správě. Podle vládních nařízení o hospodářském zabezpečení jednotlivých církví státem č. 219-223/1949 Sb. jim příslušela odměna.²⁰²

Již ve školním roce 1967/1968 se zvýšil počet těchto žáků, který pokračoval i následující rok. U církve římskokatolické se výsledky tohoto nového způsobu výuky

200 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, zasedání kolegia ministra 1956-1966, kart. 24, č. j. 03489/59-taj., Zpráva, 1959.

201 SOKA Lib., fond ONV Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001), inv. č. 994, kart. 2666, Zásady nové úpravy výuky náboženství na ZDŠ, 21. srpna 1970.

202 HORÁK, Záboj: *Církev a české školství*, Praha, Grada Publishing 2011, ISBN 978-80-247-3623-5, s. 153.

projevily vzestupem počtu přihlášených na tyto hodiny. Například v evidenci následujících farních úřadů došlo k relativně velkému zvýšení počtu žáků. V Ústí nad Labem střed o 26 žáků, v Ústí nad Labem Střekov o 27, přičemž ve školním roce 1967/1968 se zde náboženství vůbec nevyučovalo, a v Ústí nad Labem Trmice se zvýšil počet žáků účastnících se hodin náboženství o 9 žáků. Jen ojediněle došlo k poklesu. Vedle římskokatolické církve se začaly objevovat i přihlášky na výuku náboženství u nekatolických církví. Byla to zejména Církev československá evangelická, církev československá a jednota bratrská.²⁰³

Výnosem z 22. října 1968 došlo k oslabení státního dohledu nad vyučováním náboženství a stát prakticky přišel o možnost kontroly počtu žáků docházejících na tyto hodiny. Výnosem se církvím otevřel prostor, jak působit v hodinách náboženství na mládež. V důsledku toho stát ztratil přehled o rozsahu tohoto působení a nemohl činit potřebná protipatření. Po roce 1969 tedy nutně muselo dojít k revidování úpravy výuky náboženství z roku 1968. Náboženství se mělo opět vyučovat ve druhém až sedmém ročníku v prostorách školy mimo její učební plán a v rozsahu jedné až dvou hodin týdně podle počtu přihlášených žáků. Písemné přihlášky opět podávali rodiče žáků v ředitelně školy a to do 10. září. Výuka náboženství měla tedy opět plně podléhat kontrole státu.²⁰⁴

203 SOA Lit., fond SKNV Ústí nad Labem 1949-1990, inv. č. 776, kart. 1445, Přehled o výuce náboženství, asi 1968.

204 SOKA Lib., fond ONV Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001), inv. č. 994, kart. 2666, Zásady nové úpravy výuky náboženství na ZDŠ, 21. srpna 1970.

Závěr

V roce 1948 šlo státu o vytvoření takových podmínek, které by umožnily nerušenou „socialistickou výstavbu“. Vládnoucí Komunistická strana Československa se snažila zejména o to, aby se především katolická církev nestala nástrojem negativní propagandy vůči ní. Proto bylo rozhodnuto církve a náboženské společnosti podřídit důsledné kontrole státu. Zákony z podzimu 1949 vytvořily legislativní předpoklad státní kontroly církví a náboženských společností. Došlo ke značnému omezení vlivu biskupů na kněží a stát se stal obávaným orgánem. Díky řadě opatření, například díky zrušení mužských a omezení většiny ženských klášterů, byla zajištěna absolutní moc státu nad církvemi a náboženskými společnostmi. Postupně byla hierarchie „reakčních“ duchovních nahrazena těmi, kteří vládu přímo podporovali, nebo k ní byli loajální. V letech 1949-1953 byla tedy otázka církví a náboženských společností po administrativní stránce vyřešena. Z mocenskopolitického boje vychází vítězně komunisté.

Mezi lety 1952-1956 byla zesílena ideologická propaganda namířená proti náboženství. Často docházelo k tomu, že náboženské obřady byly administrativně znemožňovány úřady a duchovní a spolu s nimi i věřící byli uráženi a diskriminováni. Na věřící byl pak činěn nátlak k výstupu z církví. V roce 1953 byl tento tlak zmírněn a rozhořel se zápas o věřící. Mizely případy zakazování či znemožňování náboženských obřadů. Příslušnost k církvi již nebyla od roku 1954 oficiálně sledována, avšak ve státní evidenci se vedla tajně dál. Stát pracoval na tom, aby zlepšil vztah duchovenstva k sobě samému. Postupem času se ale ukázalo, že tento zápas probíhající mezi lety 1953-1956 komunistická moc prohrála a vítězi se stali věřící.

Po roce 1956 byla některá tvrdší opatření namířená zejména proti katolické církvi uvolněna. Nadále byl ale vyvíjen tlak proti duchovním, kteří vystupovali proti státnímu zřízení a kritizovali ho. Díky tomu zůstala i nadále činnost církví v útlumu. Řada biskupů se stále nacházela v internaci nebo ve vězení. Mnozí z vězení propuštění bývalí řeholníci a kněží zůstávali v civilu a pracovali v jiné sféře a byli katolickou veřejností částečně považováni za oběti režimu. Také část jeptišek zůstávala v závodech, kde pracovaly. Po roce 1956 bylo jasné, že k nějakým změnám v církevní politice dojít musí. Ačkoli byly návrhy změn vzešlé z SÚC v oblasti církevní politiky stranickými

špičkami zamítnuty a dosavadní linie státního dozoru vyhodnocena jako správná, přesto došlo k jistému administrativnímu zmírnění tlaku na církve a náboženské společnosti. Veškeré zákony a nařízení zůstávaly sice v platnosti, ale k úkolům státní správy nyní například patřilo dodržovat náboženskou svobodu, odstranit diskriminaci věřících a přehmaty úředníků a omezit zasahování státní moci do vnitřních záležitostí církví. Zvýšit se měla zejména ateistická propaganda, která měla přispět k celkové ateizaci společnosti. Nově také došlo k cílenému snižování státního příspěvku na věcné náklady a církve a náboženské společnosti si tak měly zajišťovat zdroj vlastních příjmů samy. Tento nový přístup státní moci k církevní politice přetrval celá šedesátá léta až do roku 1968. Zatímco se začátek padesátých let nesl v duchu politické konfrontace, od poloviny padesátých let se do popředí dostávala ideologická rovina.

V době pražského jara bylo aktivní hnutí, které pomohlo nastartovat reformní pokusy probíhající nejen ve společnosti, ale také v církevních kruzích. I stále ještě početná komunita věřících občanů se chopila příležitosti a nové vedení Sekretariátu pro věci církevní se snažilo vyjít všem oprávněným požadavkům vstříc, za což bylo nejen v libereckém okrese, ale i v dalších okresech a krajích oceňováno. Po násilném ukončení pražského jara byly nové stranické špičky ochotny udělat vše proto, aby se poměry ve společnosti i v církevní sféře vrátily před rok 1968. To se jim však ne zcela úplně podařilo, protože církve už stačily získat dostatek zkušeností na to, aby začaly žít jiným způsobem, než v předchozím období.

Liberecký kraj, popřípadě Severočeský kraj, byl krajem, který se pravidelně zařazoval ke krajům s nejmenší religiozitou. To dokládají například počty církevních sňatků a pohřbů. I když situační zprávy často hovoří o tom, že situace na poli církevní politiky v kraji se jeví jako klidná a duchovní nejsou příliš aktivní, přesto i zde docházelo k jejich dalším přesunům a trestním postihům. Procento žáků přihlášených na hodiny náboženství nejen v Liberci, ale i v celém okrese pozvolna klesalo. Výjimkou bylo pouze krátké období pražského jara. Na základě návrhu krajského církevního tajemníka Karla Dlabala proběhlo v roce 1960 v celém kraji přezkoumání všech vedlejších funkcí církevních tajemníků. V okresech, které se vyznačovaly větší mírou religiozity v porovnání s ostatními okresy kraje, byli církevní tajemníci zproštěni všech dalších funkcí. Jednalo se zejména o okresy Litoměřice, Česká Lípa a Děčín. Stejně bylo postupováno i v rámci libereckého okresu. Zde ale došlo k redukci ostatních funkcí

církevního tajemníka z toho důvodu, že zdejší církevní tajemník měl na starosti dva okresy a v tom libereckém se nacházelo hned jedenáct církví a náboženských společností, které bylo potřeba kontrolovat.

Církevní objekty, zvláště ty památkově nechráněné, nechával KNV chátrat až do té míry, že pak bylo nutné provést demolici. I v případě, že by oprava byla financována z rozpočtu církve, bylo nutné o tom informovat příslušné orgány státní správy a získat od nich souhlas, jak tomu například bylo v případě účelové sbírky na vymalování kostela ve Stráži nad Nisou. Odpovědnost za stav těchto objektů byla připisována národním výborům nebo přímo okresním církevním tajemníkům. Kromě sekt státem povolených působily v kraji i sekty ilegální, které stejně jako v předcházejícím období let 1949-1956 nebyl režim schopen utlumit a dostat plně pod kontrolu. Nejvýznamnější legální sektou libereckého okresu byla Církev adventistů sedmého dne.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Prameny archivní

Národní archiv

fond Ministerstvo školství a kultury – Zasedání kolegia ministra 1956-1966

fond Ministerstvo školství a kultury – Církevní odbor 1956-1967

Státní oblastní archiv Litoměřice

fond Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960

fond Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990

Státní okresní archiv Liberec

fond Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995)

fond Okresní národní výbor Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001)

Prameny tiskem vydané

Administrativní lexikon obcí republiky Československé. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955, Praha 1955.

Statistická ročenka Libereckého kraje 1958, Liberec 1958.

Internetové zdroje

Český statistický úřad: Demografická příručka 2011

<<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2011-lmv6bp775h>>

Literatura

BALÍK, Hubert: *Národní výbory a politika KSČ*, Praha, Horizont 1979.

BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0.

BOCK, Jiří, et al.: *Městský národní výbor Liberec (1910) 1945-1990 (1995)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2006.

BOCK, Jiří, et al.: *ONV Liberec I. (1944) 1945-1960 (1982)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2003.

BOCK, Jiří – FILIP, Robert: *ONV Liberec II. (1942) 1960-1990 (2001)*. Úvod k inventáři, Liberec, 2011.

CUHRA, Jaroslav: *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1999, ISBN 80-85270-84-6.

CUHRA, Jaroslav: KSČ, stát a římskokatolická církev (1948-1989), in: *Soudobé dějiny*, roč. 8, 2001, č. 2-3, s. 267-293, ISSN 1210-7050.

DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, ISBN 978-80-7325-170-3.

DUŠEK, Ladislav, et al.: *Krajský národní výbor Liberec (1945) 1949-1960*. Úvod k inventáři, Litoměřice, 1991.

DUŠEK, Ladislav – DUŠKOVÁ, S.: *Severočeský krajský národní výbor Ústí nad Labem 1949-1990*. Úvod k inventáři, Ústí nad Labem 2003.

FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část I (1945-1951), in: *Fontes Nissae*, roč. VI, 2005, s. 156-180, ISBN 80-7372-007-8.

FILIP, Robert: Okresní národní výbor Liberec v letech 1945 až 1960. Část II (1952-1960), in.: *Fontes Nissae*, roč.VIII, 2007, s. 151-175, ISBN 978-80-7372-280-7.

FILIP, Robert: ONV Liberec a administrativně správní změny v okrese Liberec v letech 1960-1990. Část II. (1969-1980), in: *Fontes Nissae*, roč. XIV, 2013, č. 1, s. 70-81, ISSN 121-3509-7.

FILIP, Robert: ONV Liberec v letech 1960-1990. Správní vývoj okresu Liberec. Část I. (1960-1968), in: *Fontes Nissae*, roč. XII, 2011, s. 225-251, ISBN 978-80-7372-827-4.

HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949 až 1960. Centralizační a internační klášter Hejnice*, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2006.

HORÁK, Záboj: *Církve a české školství*, Praha, Grada Publishing 2011, ISBN 978-80-247-3623-5.

KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, Brno, Doplněk Brno 1993, ISBN 80-85765-27-6.

KAPLAN, Karel: *Těžká cesta. Spor Československa s Vatikánem 1963-1973*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2001, ISBN 80-85959-83-6.

MAREŠOVÁ, M. – ŠIMÁNKOVÁ, A.: *Ministerstvo školství a kultury. Zasedání kolegia ministra 1956-1966. Úvod k prozatímnímu inventárnímú seznamu*, Praha 2005.

MERVART, Jan: Okolnosti a průběh křesťansko-marxistického dialogu v Mariánských Lázních, in: *Revue pro evropskou kulturu a náboženství*, roč. 1, 2003, č. 9, s. 33-38, ISSN 1214-407X.

SEMOTANOVÁ, Eva at al.: *Česko. Ottův historický atlas*, Praha, Ottovo nakladatelství 2007, ISBN 978-80-7360-577-3.

ŠÁLKOVÁ, Monika: *Státní dohled nad církvemi v okrese Liberec v letech 1948-1956*, (bakalářská práce FP TUL), Liberec, 2012.

ŠMILAUEROVÁ, Eva: Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů 1945-1960, in: *Sborník archivních prací*, roč. 32, 1982, č. 1, s. 43-169, ISSN 0036-5246.

ŠTRUMFOVÁ, Ingrid: *Církev na Frýdlantsku 1945-1960*, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2003.

VÁCLAVÍK, David: *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha, Grada 2010, ISBN 978-80-247-2468-3.

VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II.*, Praha, Zvon 1990, ISBN 8071130354.

VYKOUKAL, Jan – LITERA, Bohuslav – TEJCHMAN, Miroslav: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha, Libri 2000, ISBN 80-85983-82-6.

ŽABKA, Josef et al.: *Státní úřad pro věci církevní 1949-1956. Úvod k inventáři*, Praha, 1978.

Použité zkratky

ČCE	Českobratrská církev evangelická
ČSAV	Československá akademie věd
ČSD	Československé státní dráhy
ČSR	Československá republika
DKO	Dílo koncilové obnovy
Dr.	doktor
inv. č.	inventární číslo
JNV	jednotný národní výbor
JZD	jednotné zemědělské družstvo
KA	Katolická akce
kart.	karton
KCT	krajský církevní tajemník
km ²	kilometr čtvereční
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV KSČ	krajský výbor Komunistické strany Československa
MěstNV	městský národní výbor
MHKD	Mírové hnutí katolického duchovenstva
MNV	městský národní výbor
MSK	místní správní komise
MŠK	ministerstvo školství a kultury
NA	Národní archiv
NF	Národní fronta
NV	národní výbor
OCT	okresní církevní tajemník
ONV	okresní národní výbor
OSK	okresní správní komise
OV KSČ	okresní výbor Komunistické strany Československa
pozn.	poznámka

prof.	profesor
Sb.	sbírka zákonů
SČED	Svaz československého evangelického duchovenstva
SIÚC	Slovenský úřad pro věci církevní
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
SPVC	Sekretariát pro věci církevní
SŘS	Sekretariát řeholních společností
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
ThDr.	Doktor teologie
tzv.	takzvaný
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Příloha

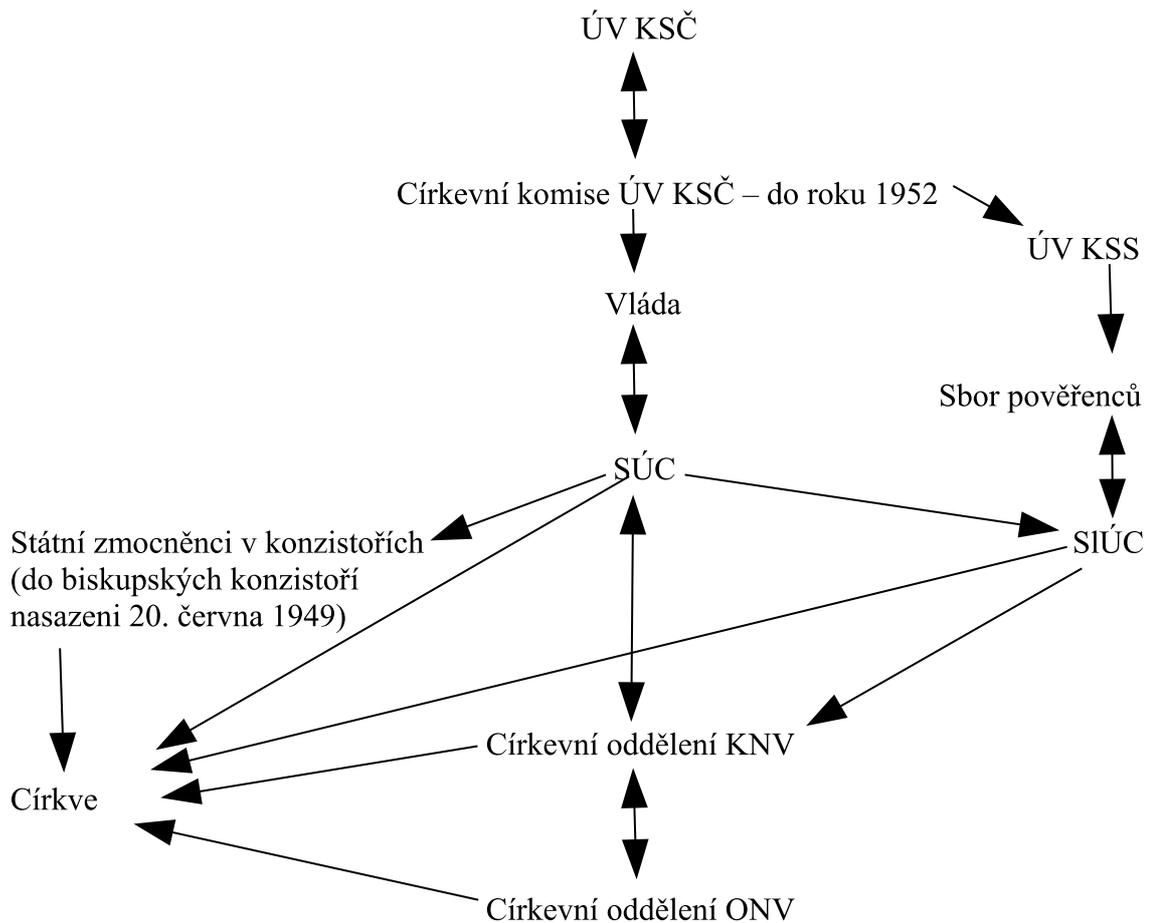
1. Systémová schémata kontroly církví
2. Krajské a správní zřízení v letech 1949-1960 a 1960-1989
3. Obyvatelstvo podle náboženské víry podle výsledků sčítání lidu v roce 1950
4. Přibližný odhad počtu věřících v roce 1965
5. Přehled o počtu křtů, sňatků a pohřbů v letech 1957, 1962 a 1963
6. Žádost o povolení účelové sbírky
7. Oznámení o počtu zřízených oddělení a hodin pro vyučování náboženství na škole

Příloha č. 1

Schéma č. 1

Systemové schéma kontroly církví mezi lety 1949-1956¹

Schéma církevní politiky 1949-1956

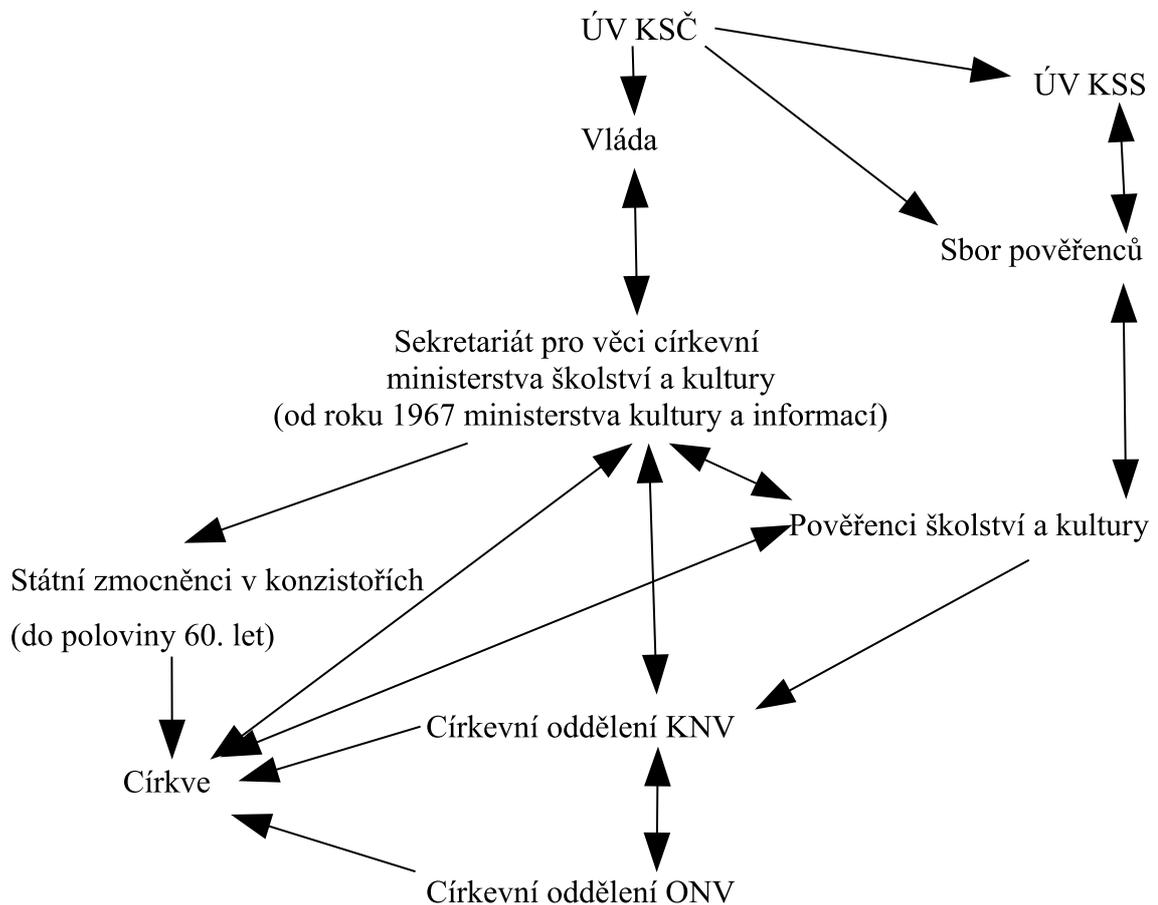


¹ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 32.

Schéma č. 2

Systemové schéma kontroly církví mezi lety 1956-1968²

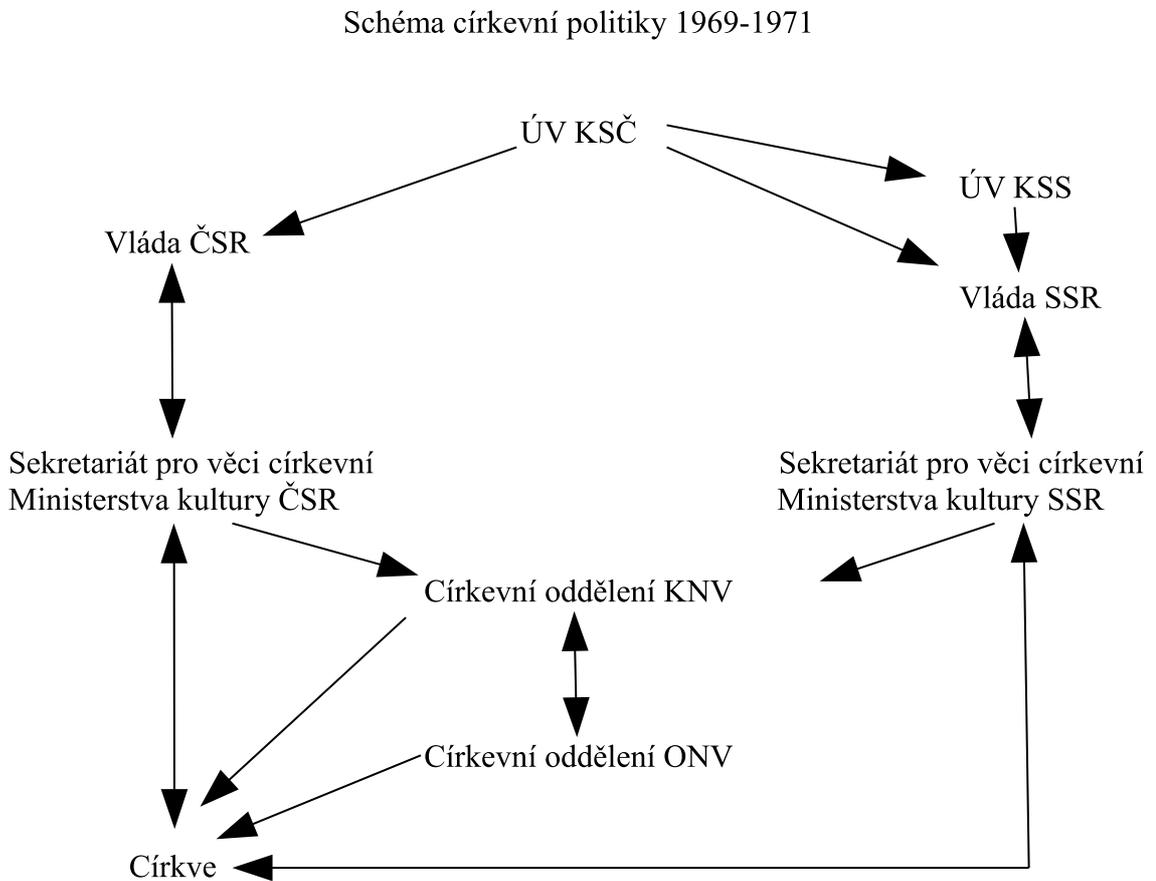
Schéma církevní politiky 1956-1968



2 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 32.

Schéma č. 3

Systémové schéma kontroly církví mezi lety 1969-1971³



3 BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2013, ISBN 978-80-7325-311-0, s. 33.

Příloha č. 2

Mapa č. 1

Krajské zřízení v Československu v letech 1949-1960⁴



Mapa č. 2

Správní zřízení ČSSR v letech 1960-1989 (bez Slovenska)⁵



4 SEMOTANOVÁ, Eva at al.: Česko. Ottův historický atlas, Praha, Ottovo nakladatelství 2007 ISBN 978-80-7360-577-3, s. 346.

5 SEMOTANOVÁ, Eva at al.: Česko. Ottův historický atlas, Praha, Ottovo nakladatelství 2007, ISBN 978-80-7360-577-3, s. 347.

Příloha č. 3

Obyvatelstvo podle náboženské víry a podle výsledků sčítání lidu v roce 1950⁶

Náboženské vyznání	Počet obyvatel	Počet obyvatel v procentech
Katolické:		
- ritu římského	6 792 046	76,35
- ritu řeckého	32 867	0,37
Evangelické:		
- českobratrské	401 729	4,51
- německé evangelické	6 401	0,07
- augšpurské ve východním Slezsku	57 741	0,65
- augšpurské na Slovensku	22 403	0,25
- reformované na Slovensku	4 350	0,05
- Jednoty bratrské	5 401	0,06
- Bratrské jednoty Chelčického	2 745	0,03
- Jednoty českobratrské	5 373	0,06
- metodistů	2 917	0,03
- ostatních denominací	1 312	0,01
Pravoslavné	50 365	0,57
Československé	946 813	10,64
Izraelské	8 038	0,09
Jiné	12 786	0,14
Nezjištěno	22 889	0,26
Bez vyznání	519 962	5,84
Celkový počet obyvatel	8 896 133	100

⁶ Český statistický úřad: *Demografická příručka 2011* [online], dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2011-lmv6bp775h>.

Příloha č. 4

Přibližný odhad počtu věřících v roce 1965⁷

Od roku 1954 nejsou vedeny přehledy o příslušnosti občanů k jednotlivým církvím a náboženským společnostem. Některé církve tuto evidenci však vedou. V ní jsou zapsáni věřící, kteří platí církevní daň, nebo církevní příspěvek. Následující množství věřících je stanoveno odhadem MŠK na základě krajských rozborů výkazů církví a ukazatelů religiozity.

Odhadované počty příslušníků církví a průměr věřících na jednoho duchovního

Církev	Počet věřících	Průměr věřících na jednoho duchovního
římskokatolická	3 500 000	1 109
československá	600 000	520
pravoslavná	125 000	1 680
Židovská náboženská obec	12 000	307
Českobratrská evangelická	250 000	502
Jednota bratrská	5 000	200
Jednota českobratrská	6 000	40
Slezská evangelická církev augšpurského vyznání	37 000	685
Slovenská evangelická církev augšpurského vyznání	350 000	1 063
Slovenská reformovaná církev	70 000	434
evangelická metodistická	4 000	102
Bratrská jednota baptistů	3 000	37
unitáři	4 000	1 333
adventisté	8 500	58
Starokatolická církev	1 500	500
Novoapoštolská církev	430	70
Sbory věřících v Krista	4 000	55
Celkem	4 980 430	929

7 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Údaje o činnosti církví, 1965.

Příloha č. 5

Přehled o počtu křtů, sňatků a pohřbů v letech 1957, 1962 a 1963

Církevní křty vyjádřené v procentech z celkového počtu zemřelých⁸

Křty	1957	1962	1963
České kraje	68,17	52,70	50,26
Slovensko	92,60	92,70	89,50
ČSSR	77,41	68,70	64,80

Církevní sňatky vyjádřené v procentech z celkového počtu uzavřených sňatků⁹

Církevní sňatky	1957	1962	1963
České kraje	49,29	31,12	27,91
Slovensko	93,19	77,61	74,89
ČSSR	62,29	44,31	40,90

Nejvíce církevních sňatků bylo v roce 1963 uzavřeno ve Východoslovenském kraji (76,63 procent). Nejméně církevních sňatků bylo uzavřeno v Severočeském kraji (6,37 procent).

Církevní pohřby vyjádřené v procentech z celkového počtu zemřelých¹⁰

Pohřby	1957	1962	1963
České kraje	68,91	64,69	62,37
Slovensko	90,04	94,54	88,49
ČSSR	74,39	72,09	68,84

Nejvíce církevních pohřbů bylo provedeno v Východoslovenském kraji (93,08 procent). Nejméně církevních pohřbů měl v roce 1963 Severočeský kraj (40,81 procent).

8 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Otázky církevní politiky a rozvoj vědeckoateistické výchovy v ČSSR, 1963.

9 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Otázky církevní politiky a rozvoj vědeckoateistické výchovy v ČSSR, 1963.

10 NA, fond Ministerstvo školství a kultury, církevní odbor 1956-1967, inv. č. 47/I (pozn. nezpracováno), Otázky církevní politiky a rozvoj vědeckoateistické výchovy v ČSSR, 1963.

Příloha č. 6

1959, 15. duben – Římskokatolický farní úřad ve Stráži nad Nisou žádá Okresní národní výbor Liberec o povolení účelové sbírky na malířské práce v kostele ve Stráži nad Nisou.

Římskokatolický farní úřad ve Stráži nad Nisou.¹¹

Žádost o povolení účelové sbírky na práce malířské
v kostele ve Stráži n/N

č.j. 25/59.

Stráž n/N 15.4.1959.

Tit.

Okresní národní výbor

- církevní oddělení -

v Liberci.

Farní úřad ve Stráži n/N uctivě žádá o povolení mimořádné účelové sbírky na práce malířské v kostele ve Stráži n/N.

Tuto žádost zdůvodňuje tím, že kostel nutně potřebuje vymalovat / nebo aspoň vytónovat/, ježto po zasekání elektrického vedení do stěn kostela byla provedena jen částečná úprava a zvláště presbytář je ve velmi špatném stavu.

Podle výnosu těchto účelových sbírek bychom provedli aspoň vytónování presbytáře, které by si vyžádalo dle předběžných informací částku 1000,-Kčs. Když by se nám podařilo vybrat více provedli bychom i vytónování lodi kostela.

Přikládám 6 sbírkových listin / slovy: šest/. Sběrka by se konala a v kostele resp. v budově farního úřadu na těchto sbírkových listinách.

Za: Farní úřad Stráž n./Nis.

Administrátor.

¹¹ SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 397, kart. 555, č. j. 25/59, Žádost o povolení účelové sbírky na práce malířské v kostele ve Stráži n/N, 15. dubna 1959.

1959, 12. květen – Tajemník pro věci církevní ONV Liberec Jaroslav Fanta povoluje účelovou sbírku na malířské práce v kostele ve Stráži nad Nisou.

Církv-124/59-Fa.¹²
Fanta

12. května 1959

Farní úřad církve římskokatolické
S t r á ž n.N.

Věc: k č.j. 25/59-účelová sbírka povolení.

V příloze zasílám potvrzené sběrací listiny na sbírku pro mimořádný účel na vymalování kostela ve Stráži n.N. Potvrzené sběrací listy jsou očíslovány červenou tužkou od 1. - 6.

Vyúčtování sbírky proved'te koncem roku v mimořádném hospodaření.

V případě, že výnos sbírky nebude v letošním roce takový, aby se mohlo uskutečnit vymalování kostela, převed'te hotovost do příštího roku.

Uzavření sbírky a její vyúčtování hlase v kopii zdejšímu oddělení.

Tajemník pro věci církevní
Jaroslav Fanta.

12 SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 397, kart. 555, Církv-124/59-Fa, Účelová sbírka-povolení, 12. května 1959.

Příloha č. 7

1958, 30. září – *Tajemník pro věci církevní ONV Liberec Jaroslav Fanta oznamuje řediteli školy v Doleních Pasekách jméno duchovního, který bude vyučovat hodiny náboženství, počet zřízených oddělení a počet vyučovacích hodin týdně.*

Odbor školství a kultury rady MěNV a ONV v Liberci¹³

referát pro věci církevní

Zn:Círk-189/58-Fa.

V Liberci dne 30. září 1958

Ředitelství národní

školy v Doleních Pasekách

Církevní referát MěNV – ONV v Liberci Vám oznamuje počet zřízených oddělení a počtu hodin týdně pro vyučování náboženství jednotlivých církví na Vaší škole.

Současně oznamujeme jméno duchovního, kterému bylo vyučování náboženství přiděleno.

Náboženství.	Jméno duchovního.	Počet přihláš. žáků.	Počet oddělení.	Počet vyuč. hodin týdně
Římsko-katolické.	Josef Matura, Světlá.	13. žáků	1. odd.	1. hodina za týden.
Československé.	0			
Českobratrské evangelické.	0			
Jiné.	0			

Je nutné dbáti na to, aby stanovený počet oddělení a hodin týdně byl dodržován.

Duchovní předloží řediteli školy výměr vystavený zdejšími odděleními k oprávnění vyučování náboženství.

Případné změny nebo závady, které se během roku vyskytnou hlase zdejšímu oddělení.

Tajemník pro věci církevní

Jaroslav Fanta.

¹³ SOKA Lib., fond MěstNV Liberec (1910) 1945-1990 (1995), inv. č. 398, kart. 557, Zn:Círk-189/58 Fa, Církevní referát MěNV-ONV v Liberci, 30. září 1958.